

ขอเจริญพร ท่านอาจารย์เจ้าของวิชา ท่านอาจารย์ที่ได้มาร่วมฟังในรายการ
นี้ นิสิตทุกท่าน พร้อมด้วยท่านผู้สนใจใฝ่ธรรมที่ได้มาร่วมในรายการ

วันนี้ ตามกำหนดว่า มาพบกับกลุ่มเล็กๆ มีนิสิตอยู่ ๙ คน
แต่ขณะนี้ก็มีผู้มาร่วมฟังหลายท่าน ก็เลยกลายเป็นกลุ่มใหญ่ขึ้น ถึง
จะเป็นกลุ่มใหญ่ๆ ก็มาพูดกันแบบสบายๆ อาตมาคิดว่าจะพูด
เรื่องเบาๆ หรือถ้าจะหนักบ้างก็ไม่ให้หนักนัก คือหนักขนาดเบา
และอาจจะเป็นเรื่องซ้ำๆ บ้าง เพราะโน้มใจไปในทางที่จะพูด
ในเรื่องซึ่งเป็นข้อสังเกตต่างๆ ที่เคยพูดมาแล้ว เป็นการนำเอาเรื่อง
เก่าๆ มาพูดกันใหม่ แต่ก็เป็นการประมวล แม้จะเป็นการซ้ำ ก็ถือ
ว่า มาทบทวนข้อที่นำรู้บางอย่าง

แม้แต่ชื่อเรื่องที่ตั้งไว้ ก็เป็นถ้อยคำที่น่าพิจารณาก่อนแล้ว
ในคำว่า "หลักพุทธธรรมเพื่อการปฏิบัติธรรม"* นี้ จุดที่น่าสนใจ ก็คือ
คำว่า ปฏิบัติธรรม

---

* บรรยายแก่นิสิตปริญญาโท ในภาควิชาสารัตถศึกษา แห่งบัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย ที่คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๓๒ ตั้งชื่อ
เรื่องใหม่ว่า "ปฏิบัติธรรมให้ถูกทาง"

ปฏิบัติธรรมให้ถูกทาง

ตอน ๑

ความเข้าใจพื้นฐาน

คำว่า *การปฏิบัติธรรม* ที่เราใช้กันอยู่ในปัจจุบันนี้ มีความหมายค่อนข้างจะถูกจำกัดคับแคบลงมาก และบางครั้งก็ทำให้เกิดความเข้าใจที่ไม่สู้จะตรงกับความจริง หรือแม้ว่าจะตรง ก็ไม่เท่ากับความจริง ไม่พอดีกับความจริง อย่างที่บอกตอนต้นว่าออกจะคับแคบไป

เราเข้าใจความหมายของการปฏิบัติธรรมอย่างไร เวลานี้ เมื่อพูดถึงการปฏิบัติธรรม หลายคนจะนึกถึงการไปนั่งทำสมาธิ การปลีกตัวออกไปจากสังคม ไปอยู่ในที่สงบเงียบ แล้วก็บำเพ็ญเพียรทางจิตใจ ฝึกทำกรรมฐานอย่างที่เรียกว่าจิตตภาวนา คำว่าปฏิบัติธรรมที่เราใช้ในปัจจุบันมักจะใช้ในความหมายแคบๆ อย่างนี้ ก็จึงเป็นเรื่องที่เราควรจะมาพูดกัน ทำความเข้าใจกันตั้งแต่ต้น เพื่อให้มีความแจ่มชัดเกี่ยวกับเรื่องถ้อยคำ

ปฏิบัติธรรม คืออย่างไร

คำว่า *ปฏิบัติธรรม* นั้น หมายความว่าอย่างไร ปฏิบัติธรรม ก็คือ เอาธรรมมาปฏิบัติ เอาธรรมมาใช้ เอามาใช้ดำเนินชีวิตทำ การทำงาน คือเอาธรรมมาใช้ให้เกิดประโยชน์ในชีวิตจริงนั่นเอง เมื่อปฏิบัติธรรมก็หมายถึงว่า เอาธรรมมาใช้ในชีวิตจริง หรือเอา มาใช้ให้เกิดประโยชน์แก่ชีวิต ถ้ายังไม่ได้ใช้ ก็ไม่เรียกว่าเป็นการ ปฏิบัติ

ว่าถึงตัวคำว่า “ปฏิบัติ” เองนี้ เดิมนั้นแปลว่า “เดินทาง” มา จากภาษาบาลี ของเดิมนั้น มีคำคล้ายๆ กันอีกคำหนึ่งคือ “ปฏิปทา”

“ปฏิปทา” แปลว่าอะไร จะเห็นได้ในคำว่า “มัชฌิมา- ปฏิปทา” ที่เราแปลกันว่า “ทางสายกลาง” มัชฌิมา แปลว่า สาย กลาง และปฏิปทา แปลว่า ทาง ทางคืออะไร ทางนั้นคือ ที่ที่จะเดิน คำว่าปฏิปทา ก็คือที่ที่จะเดิน

คำว่าปฏิปทา กับคำว่าปฏิบัตินี้ เป็นคำเดียวกัน รากศัพท์ อันเดียวกัน ถ้าเป็นกริยา มีรูปเป็นปฏิปชฺชติ เช่นในคำว่า “มคฺคํ ปฏิปชฺชติ” แปลว่าเดินทาง

เพราะฉะนั้น ปฏิปชฺชติ มาเป็น ปฏิบัติ หรือเป็นปฏิปทา ก็ ตาม ก็แปลว่า การเดินทาง หรือแปลว่า ทางที่เดิน ถ้าเป็นการ เดินทางก็นิยมใช้ในรูปว่าปฏิปตฺติ หรือไทยใช้ว่า ปฏิบัติ ถ้าเป็น

ทางที่เดินก็นิยมใช้ ปฏิบัติ เพราะฉะนั้น เราเอาถ้อยคำสำหรับสิ่งที่เป็นรูปธรรมนั่นเอง มาประยุกต์ใช้ในทางนามธรรม

การเดินทางตามปกตินั้น เป็นการเดินทางภายนอก เป็นการเดินทางด้านวัตถุ เอาเท้าเดิน หรือแม้มีรถแล้ว เอารถวิ่งไปตลอดจนไปด้วยเครื่องบิน ก็เรียกว่า เป็นการเดินทาง

ที่นี่ ชีวิตของเราก็เหมือนกัน ชีวิตก็เป็นการเดินทาง ชนิดหนึ่ง แต่เรามักเปลี่ยนคำพูดจากเดินมาเป็นดำเนิน ที่จริงเดินกับดำเนินนั้น ก็ศัพท์เดียวกันนั่นแหละ เดินก็แปลงมาเป็นดำเนิน แล้วเราก็มีการดำเนินชีวิต ในการดำเนินชีวิตนั้น ก็เหมือนกับว่า เราเอาชีวิตนี้ไปเดินทาง หรือว่าการเป็นอยู่ของเรานั้นเปรียบเสมือนทาง ถ้าเป็นอยู่อย่างถูกต้อง ก็เรียกว่าเดินทางชีวิตอย่างถูกต้อง คือดำเนินชีวิตได้ดี ถ้าเดินทางชีวิตไม่ถูกต้อง ก็เรียกว่าดำเนินชีวิตที่ผิด

ในเมื่อปฏิบัติ หรือปฏิบัตินี้ แปลว่า การเดินทางและทางที่เดิน เพราะฉะนั้น การปฏิบัติธรรมก็คือเอาธรรมมาใช้ในการเดินทางชีวิต หรือเอามาช่วยให้ดำเนินชีวิตอย่างถูกต้อง หรือเอามาช่วยในการเดินทางชีวิต เพื่อให้การดำเนินชีวิตนั้นเป็นไปด้วยดี

หมายความว่า ถ้าเราไม่เอาธรรมมาใช้ การเดินทางชีวิตของเราก็อาจจะผิด อาจจะเขว อาจจะพลาด อาจจะหลง อาจจะไปในทางที่เกิดความเสื่อมความพินาศ แทนที่จะเป็นทางแห่ง

ความสุขความเจริญ เราก็เลยเอาธรรมมาช่วย เอาธรรมมาปฏิบัติ ก็คือเอาธรรมมาใช้ช่วยให้การเดินทางชีวิตนี้ถูกต้อง เกิดประโยชน์ขึ้น

พูดง่าย ๆ ก็ว่าการปฏิบัติธรรมคือการเอาธรรมมาใช้ นั่นเอง ใช้ให้เกิดประโยชน์แก่ชีวิตของเรา

เพราะฉะนั้น การปฏิบัติธรรมก็จึงเป็นเรื่องกว้างๆ ไม่เฉพาะการที่จะปลีกตัวออกจากสังคม ไปอยู่ที่วัด ไปอยู่ที่ป่า แล้วก็ไปนั่งบำเพ็ญสมาธิอะไรอย่างนั้น ไม่ใช่แค่นั้น อันนั้นเป็นเพียงส่วนหนึ่ง เป็นการพยายามนำธรรมมาใช้ในขั้นเล็ก ในการที่จะฝึกฝนจิตใจอย่างจริงๆ จังๆ

ถ้าจะเรียกเป็นภาษาสมัยใหม่ การปลีกตัวไปปฏิบัติแบบนี้ ก็เรียกว่าเป็นการปฏิบัติแบบ intensive เป็นการศึกษาแบบเข้มข้น หรือลงลึกเฉพาะเรื่อง

ที่จริงนั้น การปฏิบัติธรรมต้องมีตลอดเวลา เรานั่งกันอยู่ในที่นี้ ก็ต้องมีการปฏิบัติธรรม คือเอาธรรมมาใช้ เมื่อปฏิบัติสิ่งนั้น ทำสิ่งนั้นอย่างถูกต้อง ก็เป็นการปฏิบัติธรรม

เมื่อทำงานหรือทำหน้าที่ของตนอย่างถูกต้อง ตั้งใจทำให้ดี ให้เกิดคุณประโยชน์ ให้สำเร็จความมุ่งหมายที่ตั้งใจ ก็เป็นการปฏิบัติธรรม

ดังนั้น ถ้าตนมีหน้าที่ศึกษาเล่าเรียน แล้วศึกษาเล่าเรียนอย่างถูกต้อง มีความขยันหมั่นเพียร ตั้งใจเล่าเรียน เล่าเรียนให้ได้ผล ก็เป็นการปฏิบัติธรรม เช่น เล่าเรียนโดยมีอิทธิบาท ๔ มีฉันทะ พอใจรักในการเรียนนั้น มีวิริยะ มีความเพียร ใจสู้ มีจิตตะเอาใจใส่ รับผิดชอบ มีวิมังสา คอยไตร่ตรอง ตรวจสอบ ทดสอบ ทดลองให้ได้ผลดียิ่งขึ้นไป อย่างนี้ก็เรียกว่าปฏิบัติธรรม

หรือในการทำงานก็เหมือนกัน เมื่อมีอิทธิบาท ๔ เอาอิทธิบาท ๔ มาใช้ในการทำงานนั้น ก็เป็นการปฏิบัติธรรม

แม้แต่ออกไปในท้องถนน ไปขับรถ ถ้าขับโดยรักษากฎจราจร ขับเรียบร้อยดีไม่ประมาท มีความสุภาพ หรือลึกเข้าไปแม้กระทั่งว่า ทำจิตใจให้สบาย ไม่เครียด มีความผ่อนคลายสบายใจ ในเวลาที่ขับรถนั้นได้ ก็เป็นการปฏิบัติธรรมในระดับต่างๆ

แล้วแต่ว่าใครจะสามารถเอาธรรมมาใช้ในการดำเนินชีวิต หรือในการทำกิจหน้าที่นั้นๆ ให้ได้ผลแค่ไหนเพียงไร ก็เรียกว่าปฏิบัติธรรมทั้งนั้น

เพราะฉะนั้น การปฏิบัติธรรมที่แท้จริงนั้น ต้องมีอยู่ตลอดเวลา เพราะเราทุกคนมีหน้าที่ต้องดำเนินชีวิตให้ดีงาม ถูกต้อง

แม้แต่การนั่งฟังปาฐกถานี้ก็มีการปฏิบัติธรรม ในมงคล๓๔ ก็มีข้อปฏิบัติที่ว่า"กาเลน ธมฺมสุสฺวนํ" การฟังธรรมตามกาล เป็น

มงคลอันอุดม นี้ก็เป็นธรรมข้อหนึ่ง เมื่อตั้งใจฟัง ฟังเป็น ใช้
ความคิดพิจารณาไตร่ตรองสิ่งที่รับฟังนั้น ทำให้เกิดปัญญาขึ้น ก็
เป็นการปฏิบัติธรรมทั้งนั้น

เป็นอันว่า การปฏิบัติธรรมนี้ เป็นเรื่องที่ยากมาก หมายถึง
การนำเอาธรรมมาใช้ให้เป็นประโยชน์แก่ชีวิต หรือการทำกิจ
ทำงานทำหน้าที่ให้ถูกต้อง ทำทุกเรื่องทุกอย่างให้ถูกต้อง ให้ดี ให้
เกิดผลเป็นประโยชน์นั่นเอง เป็นการปฏิบัติธรรม

แต่เราเอาคำว่าปฏิบัติธรรมมาใช้ในความหมายแคบๆ
เฉพาะการปฏิบัติธรรมที่มุ่งเน้นจะฝึกฝนกันอย่างจริงจังในทาง
จิตใจ และสงวนคำว่าปฏิบัติธรรมไว้ใช้ในความหมายนั้น หรือนิยม
ใช้กันในความหมายนั้น

ถ้าจะพูดให้ถูก ต้องบอกว่าปฏิบัติธรรมด้านนั้น ด้านนี้ การ
ที่เราปลีกตัวไปทำกรรมฐาน ไปบำเพ็ญสมาธิ ก็คงจะเรียกว่า
ปฏิบัติธรรมด้านจิตตภาวนา อย่างนี้ได้ คือเรียกให้เต็ม แต่ถ้าจะ
พูดสั้นๆ เพื่อให้เข้าใจกันเอง โดยใช้คำนั้นต่อไป ก็ต้องใช้อย่างรู้จัก
คือใช้ในความหมายที่ถือว่าเข้าใจกันอยู่แล้วหรือละไว้ในฐาน
เข้าใจ นี่เป็นข้อที่หนึ่งที่ควรจะทำ ความเข้าใจกัน

การศึกษา กับการปฏิบัติ ไม่ใช่คนละอย่าง

ต่อไป ประการที่สอง ธรรมนั้นเมื่อเราเอามาใช้ เอามาลงมือทำ ก็จะมาเข้าคู่กับธรรมที่ยังไม่ได้เอามาใช้ ยังไม่ได้เอามาทำ

ตอนที่ยังไม่เอามาใช้ ไม่เอามาทำ ธรรมนั้นก็เพียง ธรรมที่ได้ฟังมา ได้เล่าเรียนมา ธรรมที่ยังไม่ได้ใช้ไม่ได้ลงมือทำ ยังเป็นเพียงสิ่งที่รับฟังมา เล่าเรียนมานี้ มีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่ง

ตอนที่เอามาใช้เอามาทำเรียกว่า“ปฏิบัติ” ตอนที่ยังไม่ได้ใช้ไม่ได้ทำ เป็นเพียงเล่าเรียน จะเรียกว่าอะไร

หลายท่านคงจะบอกว่า การปฏิบัตินี้คู่กับการศึกษา เมื่อเอามาใช้เอามาทำเป็นการปฏิบัติ ยังไม่ได้ใช้ยังไม่ได้ทำก็เป็นเพียงการศึกษา อันนี้ก็เป็นปัญหาอีกแล้ว

คำว่า การศึกษานี้ ในเมืองไทยนำมาใช้เป็นคำคู่กับการปฏิบัติ ศึกษาหมายความว่าเล่าเรียน ยังไม่ได้ทำ เข้าใจกันว่า ถ้าศึกษา ก็คือยังไม่ได้ทำ เพียงเล่าเรียนมา เมื่อปฏิบัติก็คือเอาสิ่งที่ศึกษานั้นมาลงมือทำ ความเข้าใจอย่างนี้ก็ไม่ถูกต้องอีก

คำว่าศึกษานั้นเดิมไม่ได้คู่กับการปฏิบัติ อันนี้จะต้องแยกจากความหมายที่แท้จริง ความหมายที่เข้าใจกันในสังคมไทยปัจจุบัน ที่ให้คำว่า ศึกษาคู่กับคำว่า ปฏิบัติ นั้น เป็นเรื่องของสังคมไทย เป็นเรื่องของภาษาไทยที่กลายหรือเพี้ยนไปเท่านั้น

คำที่คู่กับปฏิบัติ เป็นเพียงความรู้ที่เล่าเรียนรับฟังมานั้น มี ศัพท์เฉพาะของมันอยู่แล้ว เรียกว่าปริยัติ

คำที่คู่กับปฏิบัติ ก็คือ ปริยัติ ปริยัติคือเล่าเรียนมา แล้ว ปฏิบัติก็เอามาลงมือทำ แต่ทำไมการศึกษาจึงกลายความหมาย มาเป็นการเล่าเรียน

การศึกษาเดิมนั้น มีความหมายกว้าง ตั้งแต่เรียนรู้ไป จนกระทั่งฝึกหัด ลงมือปฏิบัติ ปฏิบัตินี้ในแง่หนึ่ง ก็คือ ฝึกหัดเพื่อ ทำให้เป็น และทั้งหมดตลอดกระบวนการนั้น เราเรียกว่าการศึกษา

อาจจะเป็นไปได้ว่าในสมัยหลังๆ นี้ การศึกษาได้เน้นใน ด้านการเล่าเรียนหนังสือ อ่านตำราหรือคัมภีร์มากไป ความหมาย ของการศึกษาก็เลยแคบลง เหลือเป็นเพียงเล่าเรียนตำราไป พอ เหลือเพียงเล่าเรียนตำรา ก็ไปได้แค่ปริยัติ แต่ที่จริงคำว่า ศึกษา นั้น มีความหมายเท่ากับปริยัติและปฏิบัติรวมกัน

เรื่องความหมายของการศึกษานี้ อาตมาเคยพูดที่นี้ครั้ง หนึ่งยี่ดียวแล้ว เพราะฉะนั้น จะไม่ขอพูดซ้ำ คราวนั้น ได้ยกบาลี มาอ้างด้วยซ้ำให้เห็นว่า คำว่าศึกษานั้นที่จริงมีความหมายคลุม ตั้งแต่ปริยัติมาจนถึงปฏิบัติอย่างไร คือ รวมทั้งเล่าเรียนให้รู้ แล้วก็ มาฝึกทำให้เป็น ตลอดกระบวนการนี้เรียกว่า ศึกษา

แม้แต่ในสมัยรัชกาลที่ ๕ ตอนที่เริ่มมีการศึกษาแผน ปัจจุบันกันใหม่ๆ ก็ปรากฏว่าได้มีการหลงเพี้ยนในความหมายของ

การศึกษา จนกระทั่งสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ต้องทรงเขียนชี้แจงว่า การศึกษานั้นไม่ใช่หมายถึง การเล่าเรียนตำราเท่านั้น แต่หมายถึง การสำเหนียก ทำให้เป็นใน อาศีพนั้นๆ ในเรื่องนั้นๆ แม้แต่เด็กอยู่กับบ้านเรียนรู้อ่านแล้วก็หัด ทำงานทำไร่ไถนา ก็เรียกว่า การศึกษาทั้งสิ้น ทรงเขียนอธิบายไว้ในทำนองนี้

เพราะฉะนั้น จึงเป็นเรื่องที่ต้องมาทำความเข้าใจกันว่า คำว่า การศึกษานั้น ที่จริงไม่ได้คู่กับคำว่าปฏิบัติ แต่ปัจจุบันนี้เราใช้ลง ตัวแล้ว ก็เลยกลายเป็นจำเป็นต้องใช้แบบยอมๆ ตามกันไป แต่สำหรับผู้ที่ได้รับทราบแล้ว ก็ควรทำความเข้าใจ และใช้อย่างรู้ทัน คือรู้ว่าใช้กันไปอย่างนั้นเองตามนิยม แต่ความหมายที่แท้จริงไม่ได้ เป็นอย่างนั้น

ความหมายที่แท้จริงนั้น ปฏิบัติคู่กับปริยัติ ถ้าเป็นเพียง ความรู้จากการเล่าเรียน ท่องจำอ่านตำรา เป็นธรรมะที่ฟังเขามา อย่างนั้น ก็เป็นชั้นปริยัติ ถ้าเป็นการเอามาลงมือฝึกหัดทำ ก็เป็น ชั้นปฏิบัติ ทั้งปริยัติและปฏิบัติ ๒ อย่างนี้รวมกันเรียกว่าการศึกษา

นี่เป็นเรื่องที่ ๒ ที่อยากจะพูดในที่นี้ เมื่อมีปริยัติคู่กับการ ปฏิบัติ รวมเข้าเป็นการศึกษาแล้ว การเล่าเรียนก็โยงต่อมาถึงการ ลงมือทำ

ที่นี้ เมื่อลงมือทำแล้วก็จะเกิดผลขึ้นมา เป็นผลจากการศึกษา ผลจากการศึกษาที่ถึงขั้นปฏิบัติแล้ว ก็คือสิ่งที่เรียกว่า “ปฏิเวธ”

เราต้องแยกว่าการศึกษามี ๒ ชั้น คือ การศึกษาในชั้นปริยัติกับการศึกษาชั้นปฏิบัติ เมื่อผ่านการศึกษาชั้นปริยัติมาแล้ว ก็ต่อด้วยการศึกษาชั้นปฏิบัติ พอปฏิบัติแล้วก็จะส่งผลเป็นปฏิเวธ ปฏิเวธก็เป็นอันดับที่ ๓ คือเป็นผลจากการปฏิบัตินั่นเอง

เพราะฉะนั้น ในทางพระศาสนา ท่านจึงมีคำใช้ ๓ คำ เรียงลำดับกันว่าปริยัติ ปฏิบัติ และปฏิเวธ ถ้าใช้ ๒ ก็เหลือศึกษา และปฏิเวธ ในพระไตรปิฎก บางแห่งท่านใช้ศึกษาคู่กับปฏิเวธไปเลย เพราะศึกษานับรวมทั้งปริยัติและปฏิบัติไปแล้ว จึงก้าวไปถึงปฏิเวธได้เลย

ในการใช้คำว่าการศึกษาในปัจจุบัน ถ้าจะเข้าถึงความหมายที่แท้จริงจะต้องให้คำว่าศึกษานี้คลุมไปถึงการฝึกหัด การลงมือทำ หรือการปฏิบัติด้วย

เป็นอันว่า ตอนนี้เราได้มาถึงความหมายของศัพท์ที่มีความสัมพันธ์กัน ๓ คำ คือ ปริยัติ ปฏิบัติ และปฏิเวธ

ปริยัติ เป็นชั้นเล่าเรียน รับฟังผู้อื่นมา โดยเฉพาะสิ่งที่พระพุทธเจ้าสอนไว้ ซึ่งสืบต่อกันมาในพระไตรปิฎก และเรามีครู

อาจารย์แนะนำบอกกล่าว เามาท่องมาบ่น มาสอบสวนทบทวนกัน ทั้งหมดนี้เรียกว่าปริยัติ

เมื่อเอาสิ่งที่ได้เล่าเรียนนั้นมาลงมือทำ ก็เป็นปฏิบัติ การปฏิบัติก็คือตัวศีล สมาธิ ปัญญา หรือถ้าขยายสำหรับคฤหัสถ์นิยมใช้คำว่า ทาน ศีล ภาวนา

ตัวแท้ของการปฏิบัติอยู่ที่ไหน

เริ่มด้วยชุดแรกก่อน ที่เรียกว่าปฏิบัติก็คือ ศีล สมาธิ ปัญญา คำว่าปฏิบัติ จะต้องมีความหมายครบ ศีล สมาธิ ปัญญา แต่ปัจจุบันนี้ เรายังจะใช้คำว่าปฏิบัติโดยเน้นไปที่สมาธิกันมาก

ศีล สมาธิ ปัญญา นี้ เราจะเห็นว่าเรียงจากข้างนอกไปหาข้างใน

ศีล อยู่ที่ตัวของเราที่มองเห็น คือตัวของเราที่แสดงออกมาภายนอก ทางกาย และทางวาจา ถ้ากระทำทางกาย ก็เป็นกายกรรม ถ้าเป็นด้านวาจา คือคำพูด ก็เป็นวจีกรรม แม้ว่าทั้งหมดนั้นจะออกมาจากใจ คือ เจตนา แต่การกำหนดศีลนั้น กำหนดที่พฤติกรรมซึ่งแสดงออกมาทางกายและวาจา อยู่ที่ตัวเราที่ต่อกับภายนอก

ข้อต่อไปคือสมาธิ ลึกเข้าไปข้างในมองไม่เห็น ไม่อยู่ที่ตัวข้างนอก ไม่มองเห็นที่กายวาจา แต่อยู่ที่จิตใจ

แล้วสุดท้ายก็ปัญญา เป็นขั้นที่อาศัยจิตนั้นแหละทำงาน เมื่อใช้จิตนั้นทำงานให้เกิดความรู้ความเข้าใจสิ่งทั้งหลาย ก็เกิดปัญญาขึ้น เป็นส่วนที่มาเสริม เพื่อปรับปรุงคุณภาพของจิตใจ แล้วจิตใจที่มีความรู้มีปัญญา ก็เอาความรู้นั้นมาใช้ปรับปรุงชีวิตด้านกายวาจา อีกต่อหนึ่ง อันนี้ก็เป็นเรื่องของการปฏิบัติ

ชุดที่ ๒ ที่เน้นสำหรับคฤหัสถ์ได้แก่ ทาน ศีล ภาวนา ชุด ทาน ศีล ภาวนา นี้จะเห็นว่า เน้นส่วนภายนอกมากขึ้น เริ่มจากทาน ทานนี้ไปจับที่ของนอกตัวเลย ศีลยังอยู่ที่ตัว แต่ทานนี่ออกไปที่ของนอกตัว เป็นการเอาสิ่งของไปให้แก่ผู้อื่น การเอื้อเพื่อช่วยเหลือเผื่อแผ่กัน พอถึงศีลก็มาอยู่ที่ตัว จากของนอกตัวแล้วมาอยู่ที่ตัว เสร็จแล้วถึงภาวนาก็เข้าไปในตัว

ภาวนาที่เข้าไปในตัวก็ไปแยกเป็น ๒ ส่วน คือ ด้านจิตที่เป็นสมาธิ กับด้านปัญญา ได้แก่สมาธิและปัญญามารวมเข้าด้วยกันเป็นภาวนา

คำว่าภาวนานั้น หมายถึงทั้งภาวนาที่เป็นการฝึกอบรมด้านจิต ซึ่งเรียกว่าจิตตภาวนา และภาวนาที่เป็นการฝึกอบรมด้านปัญญา ที่เรียกว่าปัญญาภาวนา ภาวนาจึงแบ่งเป็น ๒ คือ จิตตภาวนา กับปัญญาภาวนา พุดง่าย ๆ ก็คือ เป็นสมาธิ และปัญญานั้นเอง

เพราะฉะนั้น ๒ ชุด คือ ทาน ศีล ภาวนา กับ ศีล สมาธิ ปัญญา นี้ ที่จริงก็เรื่องเดียวกัน แต่ชุดหนึ่งเน้นด้านภายนอก เน้นด้านหยาบ จัดเป็นทาน ศีล และภาวนา โดยขยายด้านนอกเป็น ๒ อย่าง คือ ทาน กับ ศีล เอาข้างใน ๒ อย่างคือ สมาธิ และปัญญา ไปยุบเป็นภาวนาอย่างเดียว

ส่วนชุดศีล สมาธิ ปัญญา นั้น เอาด้านในคือภาวนาไปแยกละเอียดเป็นจิตใจ(สมาธิ)กับปัญญา แต่ด้านนอกคือทานกับศีลนั้น รวมเป็นอันเดียว เพราะว่าศีลนั้นหลักการก็คืออยู่ร่วมกันด้วยดีกับผู้อื่นในสังคม ส่วนทานก็เป็นองค์ประกอบในการที่จะอยู่ร่วมกันด้วยดีกับผู้อื่นในสังคม ก็เลยมารวมอยู่ในคำว่าศีล

เพราะฉะนั้น เมื่อท่านได้ฟังคำว่า ทาน ศีล ภาวนา กับ ศีล สมาธิ ปัญญา นี้ ก็ให้ทราบว่าที่จริงเป็นระบบอันเดียวกัน แต่เราแยกเพื่อให้เห็นจุดเน้นที่ต่างกัน สำหรับคฤหัสถ์จะเน้นด้านนอก จัดเป็นทาน ศีล ภาวนา แต่สำหรับพระสงฆ์จะเน้นด้านใน วางหลักเป็นศีล สมาธิ ปัญญา

อนึ่ง ชื่อเรียกก็คล้าย ๆ กัน ชุด ศีล สมาธิ ปัญญา ทุกท่านรู้จักกันดีแล้วว่าไตรสิกขา ไตร แปลว่า ๓ สิกขา คือ การศึกษา รวมเป็นไตรสิกขา แปลว่า การศึกษา ๓ อย่าง

ส่วนชุดทาน ศีล ภาวนา เรียกชื่อต่างไปนิดหนึ่งว่าบุญญสิกขา หรือ บุญสิกขา ก็คือ การฝึกฝนในเรื่องความดี หรือการ

ฝึกหัดทำความดีนั่นเอง ปุญญ=ความดี สิกขา=การฝึกอบรม คือ การฝึกฝนปฏิบัติอบรมในเรื่องความดี การทำให้คนเจริญองงาม ขึ้นในความดีต่างๆ ด้วยทาน ศีล ภาวนา

รวมแล้วทั้ง ๒ ชุดก็เป็นอันเดียวกัน ต่างกันที่จุดเน้น ดังกล่าว

จากที่พูดมานี้ จะเห็นได้ทันทีว่า ในเรื่องการศึกษานั้นสาระสำคัญของมันมาปรากฏเด่นที่การปฏิบัติ เพราะว่า การศึกษานั้นคือ สิกขา ซึ่งหมายถึง ไตรสิกขา ได้แก่ ศีล สมาธิ ปัญญา หรือ ทาน ศีล ภาวนานั้น และสิกขา หรือการศึกษา ๓ อย่างนั้นแหละ ที่ท่านบอกว่าเป็นการปฏิบัติ

เมื่อเป็นเช่นนี้ การศึกษาอยู่ที่ไหน ก็อยู่ที่ตัวการปฏิบัติ คือ อยู่ที่ทาน ศีล ภาวนา อยู่ที่ศีล สมาธิ ปัญญา เป็นเรื่องของการกระทำทั้งนั้น

ฉะนั้น การศึกษาต้องเน้นที่การปฏิบัติ ไม่ใช่ความหมายที่ว่าเพียงมาเล่าเรียนตำรับตำรา นี่เป็นเรื่องที่ต้องทำความเข้าใจกันในเรื่องต้น

อย่างไรก็ตาม เมื่อรู้เท่าทันแล้ว ต่อไป เราสามารถใช้ศัพท์ตามที่นิยมกันได้ ถึงแม้จะใช้คำว่าปฏิบัติธรรม โดยรู้ตามเขาว่าจะไปทำสมาธิก็เอา แต่เรารู้ว่าที่จริงนั้นความหมายมันกว้าง หมายถึงเอาธรรมมาใช้ในการดำเนินชีวิตทั้งหมด ในการกระทำทุกอย่าง

หรือเมื่อพูดว่าศึกษาและปฏิบัติ ก็ต้องรู้ว่า ที่จริง ศึกษานั้นคลุมปฏิบัติอยู่แล้ว

ปฏิบัติโดยไม่มีปริยัติ จริงหรือ

ขอก้าวต่อไป ในการทำความเข้าใจเบื้องต้น เพื่อปรับความรู้ความเข้าใจให้เข้ากันดีก่อน มีผู้ถกเถียงกันว่า ไปปฏิบัติเลย โดยไม่มีปริยัติก็ได้ เข้าป่าไปอยู่กับอาจารย์ หรือไปอยู่คนเดียว ไปถึงถึงมือบ่าเพ็ญสมาธิเลย ไม่ต้องมีปริยัติ นอกจากนั้นก็ยังมีกรณีเดียวว่า ถ้าปริยัติอย่างเดียวโดยไม่ปฏิบัติ ก็ไม่ทำให้ได้ประโยชน์อะไรขึ้นมา เพราะเมื่อไม่มีการปฏิบัติก็ไม่เกิดผลคือปฏิเวธ นี่ก็เป็นเรื่องที่ควรทำความเข้าใจ แต่ก่อนที่จะเข้าใจเรื่องนี้ก็ต้องรู้ความสัมพันธ์ระหว่างปริยัติ ปฏิบัติ ปฏิเวธ เล็กน้อย

อย่างที่กล่าวมาในเบื้องต้นแล้วว่า ปริยัติคือการเล่าเรียนสดับฟังจากผู้อื่น แม้แต่พระไตรปิฎก ซึ่งเป็นพระธรรม คำสอนของพระพุทธเจ้า ก็เป็นสิ่งที่ได้รับฟังจากผู้อื่น คือรับฟังจากที่พระพุทธเจ้าทรงสอนไว้

แต่สิ่งที่พระพุทธเจ้าทรงสอนไว้นี้ คืออะไร ก็คือประสบการณ์ที่เป็นผลจากการปฏิบัติของพระองค์ใช่หรือไม่ คือพระพุทธเจ้าเคยปฏิบัติมาแล้ว แล้วก็ได้รับผล พระองค์มีประสบการณ์ในการปฏิบัติ และได้รับผลจากการปฏิบัตินั้นมาเอง

แล้ว พระองค์ทรงนำประสบการณ์นั้นแหละมาจัดเรียบเรียงขึ้น แล้วนำมาถ่ายทอดให้แก่ผู้อื่น ความรู้จากประสบการณ์ในการปฏิบัติของพระองค์นี้ ก็กลายเป็นสิ่งที่เรียกว่าปริยัติ เพราะฉะนั้น ปริยัติที่แท้จริง จึงเกิดจากปฏิบัติและปฏิเวธ ถ้าหากว่าปฏิบัติ และ ปฏิเวธไม่ถูก เราก็จะได้ปริยัติที่ผิด อันนี้เป็นของแน่นอน

การที่เรายอมรับปริยัตินี้ ก็เพราะเราเชื่อพระพุทธเจ้าใช่หรือไม่ เราไว้ใจว่าพระพุทธเจ้าปฏิบัติถูกต้องได้รับผลจริงแล้ว เพราะฉะนั้น ประสบการณ์ที่พระองค์นำมาเล่า ซึ่งมาเป็นปริยัติ สำหรับเรานี้ เราจึงเชื่อถือ นี่เป็นขั้นที่หนึ่ง คือ ปริยัติไม่ได้มาจากไหน ก็มาจากประสบการณ์ในการปฏิบัติของพระพุทธเจ้านั่นเอง

เมื่อเป็นเช่นนั้น ปริยัติก็จะมาเป็นเครื่องช่วยให้ปฏิบัติได้ถูกต้องต่อไป เพราะเป็นประสบการณ์ของผู้ปฏิบัติมาแล้ว เหมือนกับคนที่เดินทางมาแล้ว เขาเดินทางไปจนกระทั่งสำเร็จ บรรลุความมุ่งหมายแล้ว เราจะเดินทางบ้าง เราไม่รู้เห็นอะไรได้ จะเจออะไรที่ไหน มีสิ่งใดเป็นที่สังเกตบ้าง ไม่รู้ทางไปเลย แล้วจะเป็นอย่างไร

ปฏิบัตินี้บอกแล้วว่าเป็นการเดินทาง เราเดินทางเองไม่ถูก เราไม่แน่ใจตนเอง เราก็เลยขอความรู้จากท่านที่เคยมีประสบการณ์ได้เดินทางมาก่อน เราก็จึงมาเรียนปริยัติ เหตุผลที่เราเรียนปริยัติ ก็

เพื่อให้ปริยัตินั้นแหละมาช่วย คือเอาประสบการณ์ของท่านที่เคยผ่านมาแล้ว มาช่วยให้เราเดินได้สะดวกขึ้น

ทีนี้ถ้าเราไม่อาศัยปริยัติจะเป็นอย่างไร เราก็สู้มสู่มสู่มห่า เริ่มต้นใหม่ ลองผิดลองถูก ก็สามารททำได้ ปฏิบัตินั้นท่านไม่ได้ห้าม ใครจะปฏิบัติก็ได้ จะตั้งตัวเป็นศาสดาใหม่เสียเอง ใครจะไปห้ามได้ แต่ท่านไม่เคยเดินทางนี้ ก็รับรองไม่ได้นะ ท่านอาจจะไปตกหลุมตกบ่อ อาจจะหล่นเหวไปเสียก่อนระหว่างทาง หรืออาจจะไปทางผิด เลี้ยวซ้ายเลี้ยวขวาออกนอกกลุ่มนอกทางไปก็ได้ เพราะในระหว่างทางนี้ มีเลี้ยวมีแยกเยอะแยะไปหมด และในทางปฏิบัติก็เป็นความจริงอย่างนั้น

ในการปฏิบัติตามหลักการที่จะให้บรรลุถึงจุดหมายนั้น ระหว่างทางมีทางรก ทางเลี้ยว ทางหลุม ทางบ่อ ทางแยกมากมาย ถ้าเราไม่มีความรู้ เราก็อาจจะไปผิดทาง หรือประสบอันตราย ซึ่งก็ขึ้นอยู่กับความฉลาดของเรา แต่เรามานึกว่า ถ้าเราได้ประสบการณ์ของผู้ที่ผ่านมาแล้ว เอามาใช้ประโยชน์ มันจะช่วยเรา เราก็เลยเรียนปริยัติ ทีนี้ถ้าเราไม่เอาปริยัติเลย เราก็เสี่ยงต่อการที่จะปฏิบัติเดินทางผิดพลาด

ปริยัตินี้ท่านเปรียบเหมือนกับเข็มทิศบ้าง เหมือนกับแสงไฟส่องทางบ้าง เข็มทิศทำให้เรารู้ทิศทางไปถูก แสงไฟส่องทางหรือ

ไฟฉายก็ทำให้เราเห็นทางที่จะเดิน ไม่ใช่เดินไปในความมืด แล้วก็
คลำหาของผิดลองถูกไป

อีกอย่างหนึ่ง ปริยัติเหมือนกับแผนที่ และเหมือนกับ
ความรู้ในภูมิศาสตร์หรือหนังสือแนะนำการท่องเที่ยว ความรู้ทาง
ภูมิศาสตร์หรือหนังสือแนะนำการเดินทางก็ช่วยให้เรารู้ว่า เดินไป
ทางนี้ไปไหน แล้วในระหว่างทางที่ถูกต้องจะพบปะอะไรบ้าง ผ่าน
อะไร มีอะไรเป็นที่สังเกต ยิ่งกว่านั้น บางที่ยังได้รู้ว่าควรระวัง
ไหนบ้าง มีอะไรที่ควรระวัง มีอะไรที่จะได้พบเห็นเป็นความรู้พิเศษ
ทำให้เราเตรียมตัวได้ถูกต้องทุกอย่าง

แผนที่และหนังสือภูมิศาสตร์นั้น ก็เกิดจากคนที่เขาได้
สำรวจที่สำรวจทางมาก่อนแล้วทำไว้ ถ้าแผนที่หรือหนังสือ
ภูมิศาสตร์ทำไว้ผิด ก็เป็นปัญหาซ้อนเข้ามา ซึ่งก็ต้องว่ากันเป็นอีก
เรื่องหนึ่ง แต่รวมความแล้ว ถ้าไม่มีปริยัติเลย ก็เสี่ยงต่อการที่จะ
เดินทางผิดและเกิดอันตรายอย่างที่กล่าวมาแล้ว

บางที่เราไม่ได้เรียนปริยัติโดยตรง จากพระพุทธเจ้า เราก็
เรียนผ่านอาจารย์ บางที่อาจารย์ไม่ได้ให้เราเรียนตำราหรือคัมภีร์
ทั้งหมด อาจารย์สอนเรานิดๆ หน่อยๆ บางที่เราไปหาอาจารย์ปุบนี้
ท่านบอกเลยจะให้ทำอย่างนั้นๆ เช่นบอกว่าให้กำหนดลมหายใจ
อย่างนั้นๆ อันนี้คืออะไร อันนี้ก็คือปริยัติ เพียงแต่พบกับอาจารย์

แล้ว ท่านบอกให้ทำอย่างนี้ๆ นะ นี่คือปริยัติแล้ว หลายท่านไม่เข้าใจ นี่กว่าตัวเองไม่ได้ผ่านปริยัติ ที่จริงผ่านโดยไม่รู้ตัว

อาจารย์มีหน้าที่อย่างหนึ่งที่สำคัญ คือการใช้ความสามารถคัดเลือกปริยัติให้เหมาะกับตัวผู้ปฏิบัติ แทนที่เราจะต้องไปค้นปริยัติ เรียนปริยัติมากมาย หรือเรียนพระไตรปิฎกทั้ง ๔๕ เล่ม ๒๒,๐๐๐ กว่าหน้า อาจารย์ท่านมีความชำนาญ ท่านได้เคยใช้ปริยัติในการปฏิบัติ มีประสบการณ์ของตนเองแล้ว ท่านก็รู้ว่า อันไหนจำเป็นจะต้องใช้เมื่อไร ท่านก็คัดเลือกปริยัตินั้นมาให้เรา

ตอนนี้เธอจะเริ่มแรก เอาตรงนี้เท่านี้พอ แล้วท่านก็ให้ปริยัติมาแค่นี้ คือท่านคัดเลือกปริยัติให้เรา ลัดเวลาให้เรา ประหยัดเวลาให้เรา เสร็จแล้วพอรอก้าวไปอีกสักนิด อาจารย์ก็มาตรวจสอบว่าเราปฏิบัติไปได้แค่ไหน แล้วท่านก็ให้ปริยัติต่อ กล่าวคือ คำแนะนำที่ว่าต่อไปให้ทำอย่างนั้นๆ หรือบอกให้รู้ว่าประสบการณ์ที่ได้มาตอนนี้ผิดพลาด ให้แก้ไขอย่างนั้นๆ นี่คือปริยัติทั้งสิ้น

ในพระพุทธศาสนานั้น ท่านใช้คำว่าปริยัติในความหมายเฉพาะ ท่านจำกัดความไว้ที่เดียวว่า ปริยัติ หมายถึงพุทธพจน์ หรือคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ซึ่งเป็นสิ่งที่จะพึงเล่าเรียน

เราเป็นชาวพุทธ ก็คือเป็นคนที่เชื่อถือและปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า แต่เวลานี้ พระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้ว ไม่มี

พระชนมชีพอยู่ เราจึงรู้จักพระพุทธเจ้าได้จากคำสอนของพระองค์
ที่เรียกว่าปริยัตินี้ ปริยัตินี้เป็นสื่อเชื่อมโยงเราเข้าไปหา
พระพุทธเจ้า ทำให้เรารู้จักพระองค์ และรู้ว่าพระองค์สอนไว้ว่า
อย่างไร

ถ้าจะพูดให้ตรงทีเดียว ผู้ที่กล่าวว่าปฏิบัติได้โดยไม่มีปริยัติ
ก็เท่ากับพูดว่า ตนสามารถปฏิบัติได้โดยไม่ต้องรู้คำสอนของ
พระพุทธเจ้า หรือไม่ต้องรู้เลยว่าพระพุทธเจ้าทรงสอนอะไร ซึ่งก็มี
ความหมายอย่างเดียวกับพูดว่า ตนสามารถปฏิบัติได้โดยไม่ต้องมี
พระพุทธเจ้าเลยนั่นเอง

ถ้าอย่างนั้น คนอื่นก็ย่อมจะกล่าวกับผู้นั้นได้ว่า เขาไม่ได้
ปฏิบัติธรรมของพระพุทธเจ้า หรือว่าเขาไม่ได้ปฏิบัติ
พระพุทธศาสนา แต่เขาปฏิบัติอะไรๆ ที่เป็นเรื่องความคิด
ความเห็นของตัวเอง หรือของอาจารย์ท่านนั้นๆ โดยเฉพาะ ซึ่ง
ก็อาจจะเก่งมาก เช่นอย่างโยคีหรือฤๅษีซีไพร่ตั้งแต่ก่อนพุทธกาล
ที่ได้ถึงฌานสมาบัติ หรือแม้กระทั่งจบโลกียอภิญาขั้นสูงสุด แต่
ก็ไม่ใช่พระพุทธศาสนา

รวมความว่า ปัญหาเกี่ยวกับปริยัตินั้น ไม่ใช่ถามว่าปริยัติ
ต้องมีหรือไม่ แต่ควรถามว่า ปริยัติจะเอาแค่ไหน และจะรับเอามา
อย่างไร

ปริยัติ จะเอาแคไหนและอย่างไร

เพราะฉะนั้น คนที่ปฏิบัติโดยไม่มีปริยัตินี้หาไม่ได้ นอกจาก คนที่ไม่เกี่ยวข้องกับอะไรกับพระพุทธศาสนา คือ จะตั้งศาสนาใหม่ ของตนเอง ทุกคนมีปริยัติ แต่อาจจะเป็นปริยัติในรูปที่เป็นวัตถุดิบ หรือข้อมูลดิบเกินไป หรือเรียนปริยัติแบบอาจารย์ช่วยคัดเลือกมาให้ เพราะปริยัติที่ให้ผลดีนั้น ก็อยู่ที่เหมาะกับตัวเรา

พระพุทธเจ้าทรงให้ปริยัติไว้ แต่พระพุทธเจ้าไม่ได้มาสอน เราโดยตรง เราไม่ได้พบพระพุทธเจ้าโดยตรง เรามาพบอาจารย์ ถ้า อาจารย์เป็นผู้มีประสบการณ์ในการปฏิบัติมาแล้ว ก็มาช่วย คัดเลือกปริยัติให้เราอีกชั้นหนึ่ง ก็จะทำให้ชัดเจนและทันเวลา

ข้อสำคัญที่ควรพิจารณาก็คือ ปริยัตินั้นเป็นปริยัติของ พระพุทธเจ้า หรือเป็นปริยัติของตัวอาจารย์เอง สิ่งที่เราต้องการ แท้ๆ ก็คือ ให้เป็นปริยัติของพระพุทธเจ้า แต่พระอาจารย์ช่วยเลือก คัดมาให้ ในฐานะที่ท่านมีประสบการณ์และมีความชำนาญ ยิ่ง เป็นปริยัติของพระพุทธเจ้า ที่พระอาจารย์ท่านได้เอาไปปฏิบัติเห็น ผลมาเองแล้วก็ยิ่งดี เพราะฉะนั้น อาจารย์จึงมีประโยชน์มาก ในทางพระพุทธศาสนาท่านจึงเน้นว่า คนที่จะเริ่มปฏิบัติ ควรหา อาจารย์ ถึงกับเรียกว่าเป็น กัลยาณมิตร ก็เพราะเหตุนี้

พระอาจารย์จะช่วยเลือกเฟ้นปริยัติให้เราให้เหมาะ ตามความจำเป็นที่จะต้องใช้ในการปฏิบัติ สำหรับจุดหรือขั้นตอน นั้นๆ เช่นว่าตอนนี้จะตั้งต้น จะใช้ปริยัติอะไร คือ ควรบอกให้รู้ว่า จะปฏิบัติอย่างไร หรือมีอะไรที่ควรรู้อ่าง ซึ่งจำเป็นสำหรับบุคคลนี้ เพราะปริยัติที่เหมาะสมสำหรับคนนี่คนโน้นบางทีก็ไม่เหมือนกัน เพราะในการปฏิบัติที่มีความแตกต่างระหว่างบุคคล

คำสอนของพระพุทธเจ้าที่เรียกว่าปริยัตินั้น เกิดจากการที่พระองค์ได้ทรงสอนคนโน้นบ้างคนนี้บ้างมากมาย ซึ่งพระองค์ก็ได้ทรงสอนให้เหมาะแก่บุคคล ให้เหมาะที่จะได้ผลแก่บุคคลนั้นๆ ที่นี้เราไปเรียนปริยัติทั้งดุ้น รวมเอาที่ทรงสอนคนโน้นบ้างคนนี้บ้างมาปนเข้าด้วยกันทั้งหมด เป็นวัตถุดิบทั้งนั้น หลายนอย่างไม่เหมาะกับตัวเราเลย ก็เลยไม่ค่อยได้ผล นอกจากนั้นจะเอามาใช้ก็ใช้ไม่เป็น ปรับไม่ถูก

ตอนนี้แหละที่อาจารย์มีประโยชน์มาก คือมาทำหน้าที่เลือกเฟ้นให้และปรับให้เหมาะกับตัวบุคคล เพราะฉะนั้น การเลือกเฟ้นปริยัตินั้น ให้เหมาะสมกับขั้นตอนอย่างหนึ่ง และให้เหมาะสมกับตัวบุคคลอย่างหนึ่ง แล้วก็ให้เฉพาะเท่าที่ใช้ที่จำเป็นอย่างหนึ่ง จึงเป็นหน้าที่ของอาจารย์ผู้เป็นกัลยาณมิตร นี่คือการสัมพันธ์ระหว่างปริยัติกับปฏิบัติ

เป็นอันว่า เราจะใช้ปรีชาญาณโดยการเลือกเฟ้นของท่านผู้
ชำนาญแนะนำให้เรา หรือเราจะเรียนปรีชาญาณโดยตรงทั้งดุ้นก็แล้วแต่
อันนี้ที่สุดแต่ว่าเราจะมีผลประสงคฺ์อย่างไร

ถ้าเราไม่ไว้ใจอาจารย์ เราก็อาจจะนึกว่า สติปัญญาของเรา
เราก็ดีพอสมควร เราจะเลือกเฟ้นปรีชาญาณด้วยตนเอง เราก็อาจจะไป
ศึกษาค้นคว้าตำราตำราคัมภีร์ด้วยตนเอง แล้วก็จะเอา
ประสบการณ์ของอาจารย์ทั้งหลาย มาประกอบการพิจารณา
เสริมความรู้ในปรีชาญาณของเรา ในการที่จะนำมาใช้ปฏิบัติต่อไป นี้ก็
เป็นเรื่องของเรา

แต่บางคนนั้นเขาเรียนปรีชาญาณโดยมีความมุ่งหมายอีกอย่าง
หนึ่ง เช่น แม้แต่พระอรหันต์ ซึ่งปฏิบัติเสร็จแล้ว บรรลุผลคือเข้าถึง
ปฏิเวธแล้ว หลายท่านก็ยังกลับมาเรียนปรีชาญาณอีก เรียนเพื่ออะไร
เรียนเพื่อว่าจะได้สามารถในการสั่งสอนผู้อื่น เพราะว่า
ประสบการณ์เฉพาะตัวนี้ อาจจะไม่เหมาะกับคนอื่นก็ได้

พระอรหันต์นั้นท่านก็แบบเดียวกับเรา บางที่ท่านมาเจอ
อาจารย์เลย อาจารย์นั้นเลือกเฟ้นปรีชาญาณที่เหมาะสมกับท่านเท่าที่
จำเป็นเฉพาะตัวท่าน เฉพาะชั้นตอนนั้นๆ ท่านก็เรียนรู้มาเฉพาะ
ความรู้ที่จำเป็นในวงแคบ แล้วก็ปฏิบัติมาจนสำเร็จ แต่ความรู้ที่จะ
ไปสอนผู้อื่นนั้นควรจะกว้างขวางพอที่จะเลือกเฟ้นให้เหมาะกับคน
ทั้งหลายที่ต่างๆ กันมากมาย มีข้อปลีกย่อยแง่มุมที่จะประยุกต์ยก

เยื้องได้ ท่านก็เรียนปริยัติเพิ่มเติมอีก จึงมีปริยัติที่ท่านเรียกว่า ภัณฑาคาริกปริยัติ ปริยัติของผู้เป็นเหมือนขุนคลัง เพราะเป็นดุจมีคลังที่เก็บของ ซึ่งเหมาะกับความต้องการของผู้ใช้คนอื่นๆ ด้วย ไม่เฉพาะตัวคนเดียว นี่คือความมุ่งหมายที่เกี่ยวข้องกับปริยัติ เป็นอันว่า ตอนนี้เรารู้ความสัมพันธ์ระหว่างปริยัติและปฏิบัติ

เมื่อปฏิบัติแล้ว ถ้าปฏิบัติถูกต้อง ก็เกิดผลเป็น ปฏิเวธ ถ้าปฏิบัติไม่ถูก ก็ผิดพลาดเกิดความล้มเหลว ฉะนั้น ปฏิบัติที่จะถูกต้อง ก็อาศัยปริยัตินี้แหละเป็นฐาน เป็นอันว่าหลัก ๓ อย่างนี้สัมพันธ์ซึ่งกันและกัน คือ ปริยัติ ปฏิบัติ ปฏิเวธ

แต่หลายคนอาจจะเรียนปริยัติแล้ว ไม่ได้นำมาใช้ลงมือทำ ก็ไม่เกิดประโยชน์ เพราะว่าปฏิบัติเป็นตัวที่ต่อระหว่างปริยัติกับปฏิเวธ ในเมื่อปริยัติไม่มาสู่การปฏิบัติ ก็ไม่มีตัวต่อที่จะนำไปสู่ปฏิเวธ ปฏิเวธก็ไม่เกิดขึ้น ก็ไม่ครบวงจร

นี่ก็เป็นข้อหนึ่งที่ขอยกมาพูด เพื่อให้เข้าใจถึงเรื่องปริยัติและปฏิบัติว่า ปริยัติโดยไม่ปฏิบัติ และปฏิบัติโดยไม่ปริยัตินั้นเป็นอย่างไร

จริงหรือที่ว่า ผู้ปฏิบัติธรรม ต้องไม่มีความอยาก

ข้อสังเกตที่ควรมาทำความเข้าใจกันเรื่องต่อไป คือ หลายคนมีความรู้สึกที่ว่า ถ้ามาปฏิบัติธรรม หรือเป็นผู้ปฏิบัติธรรมได้ผล

แล้ว ก็จะไม่อยากได้อะไรดีอะไร เป็นคนไม่มีความอยาก ถ้าจะไป เป็นชาวพุทธมีชื่อว่าเป็นนักปฏิบัติก็ให้รู้สึกไม่สบายใจที่จะพูดถึง คำว่า “อยาก” แล้วก็จะพยายามหลีกเลี่ยงอาการของความอยาก และพยายามแสดงตัวให้คนอื่นรู้สึกว่าตัวเราไม่มีความอยาก อัน นี้ก็เป็นเรื่องอันตรายอย่างหนึ่ง ทำกันจนกระทั่งชักจะให้เกิด ความรู้สึกหรือมีภาพพจน์ของผู้ปฏิบัติหรือแม้แต่ชาวพุทธทั่วไปว่า เป็นคนที่ไม่มีความอยาก

ทีนี้ ความอยากนั้นเป็นคำที่ยังน่าสงสัยอยู่ ยังจะต้องทำ ความเข้าใจ เหตุที่เราไปจำกัดว่า ถ้าเป็นนักปฏิบัติธรรมแล้ว จะต้องกำจัดความอยาก ต้องเลิก ไม่ให้มีความอยาก ก็เพราะเรา เข้าใจความอยากนั้นว่าเป็นตัณหา เป็นอกุศลธรรม แล้วเราก็ เข้าใจว่าความอยากนี้มีประเภทเดียว คือตัณหาเท่านั้น

พระพุทธเจ้าสอนไว้ว่า ตัณหาคือความอยากเป็นเหตุให้ เกิดความทุกข์ จะต้องตัดต้องละต้องเลิกให้หมด เราก็เลยต้อง พยายามไม่อยาก พยายามละเลิกความอยาก ต้องพยายามเป็น คนที่ไม่มีความอยาก แสดงตัวว่าเป็นคนปราศจากความอยาก อะไรทำนองนี้

จึงจะต้องมาทำความเข้าใจกันว่า ความอยากนั้นมี ๒ อย่าง มีทั้งความอยากที่ถูกต้องและความอยากที่ไม่ถูกต้อง อย่า ระวังเสียความอยากกราดไปหมด ต้องระวังมาก ถ้าไม่มีความอยาก

บางทีความไม่อยากหรือการไม่มีความอยากนั้นแหละอาจจะเป็นตัวกิเลส และเป็นอุปสรรคขัดขวางการปฏิบัติก็ได้ ความอยากมี ๒ แบบ คืออะไร

ความอยาก นั้น ในภาษาพระ ใช้คำกลางๆ ว่า ฉันทะ ฉันทะแปลว่าความอยาก เรากลับไปเริ่มต้นความอยากที่ฉันทะ ไม่เริ่มต้นที่ตัณหา

ความอยากเรียกว่า ฉันทะ หลายท่านคงเคยได้ยินคำว่า ฉันทะ ที่นี้ ฉันทะที่แปลว่าความอยากนั้นมี ๒ แบบ

ฉันทะ ประเภทที่ ๑ เรียกว่า ตัณหาฉันทะ ตัณหาฉันทะคือ ความอยากแบบตัณหา ความอยากแบบตัณหา คือความอยากได้ สิ่งปรนเปรอตน ปรนเปรอตา ปรนเปรอหู ปรนเปรอจมูก ปรนเปรอลิ้น ปรนเปรอกาย ปรนเปรอใจ คือ ได้สิ่งที่ทำให้เกิดความสุขสบายทางประสาทสัมผัส

ความอยากประเภทนี้ มันมีตามธรรมชาติของมันเอง โดยที่มนุษย์ไม่ต้องมีความรู้อะไรเลย พอมนุษย์เกิดมา ก็จะมีความปรารถนา ความอยากจะได้สิ่งเสพมาบำรุงบำเรอตา หู จมูก ลิ้น กาย โดยไม่ต้องมีความรู้ว่าอะไรเป็นคุณแก่ชีวิตหรือไม่

ในเมื่อความอยากแบบนี้เป็นไปโดยไม่ต้องมีความรู้ จึงเรียกว่า เป็นความอยากที่เกิดจากอวิชชา ฉะนั้น ความอยากที่เรียกว่าตัณหานี้จึงสัมพันธ์กับอวิชชา ไม่ต้องมีความรู้อะไรเลย

เป็นไปตามความรู้สึกเท่านั้น พอรู้สึกถูกตา ถูกหู ถูกลิ้น ก็อยาก
ทันที แต่ถ้าไม่ถูกตา ไม่ถูกหู ไม่ถูกลิ้น ก็ไม่อยาก ไม่ชอบใจทันที
อยากได้แต่สิ่งที่บำรุงบำเรอปรนเปรอตนเอง เอาแค่สุขตา สุขหู สุข
ลิ้น

พออยากขึ้นมาแบบนี้ ก็ไม่แน่ว่าจะเกิดคุณค่าแก่ชีวิต
หรือไม่ สิ่งที่บำรุงบำเรอตนเองนั้น อาจจะทำให้เกิดโทษเกิดภัยแก่
ชีวิตก็ได้ หรือโดยบังเอิญอาจเกิดประโยชน์ก็ได้ พูดอย่างภาษา
สมัยปัจจุบันก็ว่าอาจทำให้เกิดคุณภาพชีวิต หรืออาจจะทำลาย
คุณภาพชีวิตก็ได้ เป็นเรื่องสุ่มๆ เสี่ยงๆ เพราะไม่เป็นไปด้วยความรู้
แต่เอาแค่ความรู้สึกเท่านั้น จึงมักจะทำลายคุณภาพชีวิตเสียมาก
กว่า

เหมือนตัวอย่างง่ายๆ ที่ยกมาพูดบ่อยๆ เช่นอยากในรส
อาหาร ใครๆ พอเกิดมาไม่ต้องเรียนรู้อะไร ก็มีความรู้สึกว่าร่อย
และไม่ร่อย แล้วก็อยากในสิ่งที่ร่อย เมื่ออยากในสิ่งที่ร่อย ถ้า
ไม่มีความรู้เลย ก็มุ่งแต่ร่อยอย่างเดียว ทำไปตามความอยาก กิน
จนกระทั่งเกินขนาด อาจจะมีกินสิ่งที่เป็นพิษ เป็นอันตราย ทำลาย
คุณภาพชีวิต นี่คือการอยากด้วยตัณหา

แต่ถ้ามีความรู้ขึ้นมา ก็จะมี ความอยากอีกประเภทหนึ่ง
เกิดขึ้น เป็นความอยากที่สัมพันธ์กับคุณภาพชีวิต ซึ่งต้องเกิดจาก
ความรู้หรือต้องมีความรู้ความเข้าใจจึงจะเกิดขึ้นได้ คือมีความรู้

สิ่งนี้จะทำให้เกิดคุณภาพชีวิตเป็นประโยชน์แก่ชีวิตหรือไม่ ความอยากอย่างนี้เป็นความอยากหรือฉันทะประเภทที่ ๒ เรียกชื่อว่า กุศลฉันทะ หรือ ธรรมฉันทะ แปลว่า ความอยากที่เป็นกุศล หรือ ความอยากในธรรม ตอนนี้อะไรก็ได้ความอยากครบ ๒ แบบ

ความอยากประเภทที่ ๒ เป็นความอยากในสิ่งที่มีคุณค่า ทำให้เกิดคุณภาพชีวิต สัมพันธ์กับความรู้ โดยจะต้องมีการทำลาย อวิชชา หรือลดอวิชชา และต้องมีวิชาเกิดขึ้นบ้าง พอเริ่มมีวิชา มีความรู้ เราก็เริ่มรู้จักแยกแยะว่าอะไรจะเป็นประโยชน์หรือไม่เป็น ประโยชน์แก่ชีวิต แล้วก็จะมีความอยากประเภทที่ ๒ คือ อยากใน สิ่งที่ทำให้เกิดคุณภาพชีวิต หรืออยากทำให้เกิดคุณภาพชีวิต

ความอยากประเภทที่ ๒ คือ กุศลฉันทะ หรือ ธรรมฉันทะนี้ เมื่อจะเรียกสั้นๆ ท่านเรียกแค่ ว่า ฉันทะ ระวังจะสับสนตรงนี้

ส่วนความอยากประเภทที่ ๑ ที่เรียกว่า ตัณหาฉันทะ เวลา เรียกสั้นๆ ก็เหลือแค่ ตัณหา

เพราะฉะนั้น คำว่า ตัณหา และคำว่า ฉันทะ ก็เลย กลายเป็นความอยากคนละประเภทไปเลย แต่ที่จริงนั้น ถ้าเรียกให้ เต็มตัณหาก็คือเป็นตัณหาฉันทะ และฉันทะที่เป็นความอยากฝ่ายดี ก็ เป็นกุศลฉันทะ หรือ ธรรมฉันทะ ชื่อเต็มเป็นอย่างนั้น

รวมความตอนนี้เพื่อให้จำง่าย ๆ ก็แยกเป็นความอยาก ๒ อย่าง คือ ตัณหา อย่างหนึ่ง ฉันทะ อย่างหนึ่ง

ตัณหา คือความอยากโดยไม่มีความรู้ เพียงแต่จะสนองความรู้สึกเสพสม บำรุงบำเรอปรนเปรอประสาทสัมผัส คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ของตนเอง

ส่วนฉันทะ หรือความอยากประเภทที่ ๒ คือความอยากในคุณภาพชีวิต ในสิ่งที่มีคุณค่า เป็นประโยชน์ ซึ่งสัมพันธ์กับความรู้ เริ่มตั้งแต่รู้จักแยกแยะว่าอะไรเป็นคุณอะไรเป็นโทษแก่ชีวิตอย่างไร แท้จริง

นี้เป็นเรื่องที่ต้องทำความเข้าใจไว้ก่อน

วิธีปฏิบัติต่อความอยาก

ในทางธรรมนั้น ท่านแยกวิธีปฏิบัติต่อความอยาก ๒ ประการนี้ ความอยากประเภทที่ ๑ คือ ตัณหา ที่เกิดจากความไม่รู้ หรือเป็นไปโดยไม่มีความรู้ ซึ่งเป็นไปเพื่อการบำรุงบำเรอปรนเปรอประสาทสัมผัสนั้น ท่านบอกว่ามันเกิดขึ้นมาแล้ว เราต้องควบคุมให้ดี หรือแม้แต่ละเลิกให้ได้ แทนที่ด้วยฉันทะ หรือเอาไว้แต่ฉันทะ

ถ้าเรายังไม่มีฉันทะ ไม่มีปัญญามาก ตัณหานี้จะต้องใช้ในลักษณะของการควบคุม หรือเบนเอามาใช้ให้เป็นปัจจัยแก่ความอยากประเภทที่ ๒ คือจะต้องหันเหให้เข้ามาเป็นความอยากประเภทที่ ๒ ให้ได้

ส่วนความอยากประเภทที่ ๒ ที่เรียกว่า ฉันทะ นั้น เกิดขึ้นแล้ว ให้ระงับด้วยการทำให้สำเร็จ เมื่อทำสำเร็จแล้ว ฉันทะนี้จะระงับไปเอง อย่างที่หนึ่งนั้นระงับทันที หรือควบคุมทันทีเมื่อมันเกิดขึ้น เป็นความอยากประเภทที่ว่า พอมันเกิดขึ้นปั๊บ เราก็ระงับทันที หรือว่าคุมทันที หรือว่าเบนทันที ให้มันมาเชื่อมกับฉันทะให้ได้ ส่วนประเภทที่ ๒ คือฉันทะไม่ว่าจะเบนมาจากตัณหาก็คือตาม หรือเกิดจากความรู้อยู่โดยตรงก็ตาม ให้ระงับด้วยการทำให้สำเร็จ

เพราะฉะนั้น ฉันทะนั้นพระพุทธเจ้าก็ตรัสว่าต้องระงับเหมือนกัน แต่ระงับด้วยการทำให้สำเร็จ ไม่ใช่ปล่อยให้มันค้างอยู่ เมื่อมีฉันทะแล้วก็ต้องพยายามทำให้สำเร็จ นี่คือหลักสำคัญในการที่จะปฏิบัติธรรมให้ก้าวหน้า

คนที่ปฏิบัติธรรม จะต้องมีฉันทะเป็นตัวเริ่มต้น ท่านถือว่า ฉันทะเป็นมูลแห่งธรรมทั้งปวง ในเมื่อเราจะต้องมีฉันทะเป็นตัวเริ่มต้น เป็นแรงขับเคลื่อนเบื้องต้น จึงต้องรู้จักแยกกันให้ดี ระหว่างความอยากที่ถูกต้อง หรือความอยากที่เป็นธรรม ชอบธรรม กับความอยากที่ไม่ถูกต้อง หรือความอยากที่ไม่ชอบธรรม แล้วก็เลือกปฏิบัติในความอยากที่ถูกต้องชอบธรรม และกระตุ้นให้มันเกิดขึ้นด้วย เพราะฉันทะนี้เป็นแรงจูงใจที่ถูกต้อง

ในภาษาสมัยใหม่เขาใช้คำว่า แรงจูงใจ เราก็แบ่งแรงจูงใจออกเป็น ๒ ประเภท คือ แรงจูงใจประเภทตัณหา ที่ไม่สัมพันธ์กับ

ความรู้ความเข้าใจ และไม่เกี่ยวกับคุณภาพชีวิต คือไม่รู้ว่า จะทำให้เกิดคุณภาพชีวิตหรือทำลายคุณภาพชีวิต กับแรงจูงใจประเภทฉันทะที่เป็นไปด้วยความรู้และส่งเสริมคุณภาพชีวิต

ฉันทะหรือความอยากประเภทที่ ๒ นี้ ถ้าเราใช้ภาษาชาวบ้าน ก็จะแยกออกจากฉันทะประเภทที่ ๑ ได้ง่าย ความอยากประเภทที่ ๑ หรือตัณหานั้น ถ้าแปลเป็นภาษาไทยง่าย ๆ ก็คืออยากได้ อยากมี หรือใช้อีกคำหนึ่งว่า อยากเสพ ส่วนฉันทะหรือความอยากฝ่ายกุศล แปลว่า อยากรู้ อยากทำ หรือใฝ่รู้ ใฝ่ทำ เวลาท่านแปลเป็นภาษาบาลีโดยใช้ศัพท์เต็ม ฉันทะท่านขยายเป็นกตฺตูกมฺยตาณฺนุท แปลว่าฉันทะคือความต้องการจะทำ ถือว่าเป็นสิ่งที่ดี เป็นบุญเป็นกุศล

ความอยากทั้งสองนี้ เมื่อเอามาใช้ในแนวคิดสมัยใหม่ ก็สัมพันธ์กับค่านิยม คือ อยากได้ออยากมีนั่น เข้ากันกับค่านิยมบริโภค ส่วนอยากทำ อยากรู้ เข้ากันกับค่านิยมผลิต มันสัมพันธ์กันอย่างนี้ จึงไม่ใช่เป็นเรื่องของการปฏิบัติธรรมในความหมายแคบๆ แต่ใช้ได้กับการพัฒนาประเทศทั้งหมดด้วย

ปัจจุบันประเทศของเรามีปัญหาเรื่องค่านิยม และเรื่องแรงจูงใจนี้มาก คนในสังคมมีแรงจูงใจประเภทตัณหามากและทำให้เกิดค่านิยมบริโภค ซึ่งทำให้ไม่เกิดการสร้างสรรค์ และทำให้พัฒนาประเทศไม่สำเร็จ

คนไทยเรามักมองสิ่งทั้งหลายด้วยความรู้สึกที่อยากจะมี
อยากจะใช้เท่านั้น ไม่ได้คิดอยากจะทำอะไรจะทำอย่างไรจะเปลี่ยนให้
คนของเรา เมื่อเห็นอะไรที่เป็นความเจริญแล้ว อยากจะทำได้
อย่างนั้น

แม้แต่ความเข้าใจในคำว่าเจริญนี้ คนไทยเราก็มักเข้าใจ
ความหมายแบบนักบริโภคนิยม ถ้าถามว่าเจริญคืออะไร เห็นฝรั่งเจริญ
เราก็บอกว่า เจริญคือมีใช้อย่างฝรั่ง เพราะฉะนั้น เราก็เป็นนัก
บริโภคนิยม เพราะคิดแต่หาทางให้มีอย่างเขา

ทีนี้ ถ้าเข้าใจความหมายของความเจริญอย่างนักผลิต ก็
จะมองใหม่ คือมองว่า เจริญคือทำได้อย่างเขา เราเคยมองอย่างนี้
ไหม เด็กหรือคนของเราเนี่ย มองภาพของความเจริญว่า คือทำได้
อย่างเขา มีบ้างไหม แม้แต่ว่าจะเล่น เด็กๆ ของเราก็มักจะเล่น
เพียงเพื่อสนุกสนาน เล่นแบบนักบริโภคนิยม นักเสพ เราไม่ค่อยได้ฝึก
เด็กของเราให้เล่นแบบนักผลิต หรือนักทำ

สำหรับนักผลิตนั้นแม้แต่จะเล่นก็มีความหมายว่า เล่นแบบ
นักทำ คือฝึกทำอะไรต่ออะไรให้เป็น พยายามเล่นทำอะไรต่างๆ ให้
เป็น อันนี้เป็นเรื่องสำคัญมาก มันสัมพันธ์โยงกันไปหมด

เพราะฉะนั้น จากอันนี้คือแรงจูงใจที่ผิดพลาด เมื่อมี
แรงจูงใจแบบค้นหาอยู่แล้ว ก็ยากที่จะแก้ไขปัญหาของ
ประเทศชาติได้

ในการแก้ปัญหานั้น เราจะมัวมาลบล้างกำจัดต้นหากัน อยู่ก็ไม่ไหว เป็นการแก้ด้านลบอย่างเดียว แต่เราก็มักจะเน้นกัน มากในแง่ดี แม้แต่ในวงการนักปฏิบัติก็ไปเน้นที่การลดละต้นหาก ลดละความอยาก ไม่เน้นในด้านบวก การเน้นด้านบวกก็คือให้ ส่งเสริมชั้นทะเลขึ้นมา ทำอย่างนี้จะเป็นการดีกว่ามัวไปเน้นด้านลบ คือส่งเสริมให้เอาตัวบวกมาแทนตัวลบ เอาชั้นทะเลมาแทนต้นหาก

ผู้ที่ปฏิบัติธรรมต้องมีชั้นทะเล แล้วก็ระงับความอยากที่ เรียกว่าชั้นทะเลนั้น ด้วยการทำให้สำเร็จ ซึ่งอันนี้ก็ป็นหัวใจของการ พัฒนาประเทศด้วย เพราะความอยากมี อยากใช้ อยากได้ อยาก บริโภคนั้น เป็นตัวการทำให้ประเทศชาติไม่พัฒนา ก็จะต้องแก้ไข ปรับปรุงพัฒนาคนให้มีความอยากทำ อยากผลิต พร้อมทั้งความ อยากรู้ จึงจะพัฒนาไปได้

ธรรมชั้นทะเล แปลว่า อยากในธรรม ธรรมแปลว่าอะไร ธรรม แปลว่า สิ่งที่ดีงามและความจริง หรือความจริง ความถูกต้องดีงาม

แง่ที่ ๑ ธรรม คือความจริง ธรรมชั้นทะเลก็คืออยากในความ จริง เมื่ออยากในความจริง ต้องการเข้าถึงความจริง ก็ต้องอยากรู้ เพราะฉะนั้น อยากในความจริงจึงต้องมีความอยากรู้ จึงมี ความหมายของชั้นทะเลแง่ที่หนึ่งว่า อยากรู้ หรือใฝ่รู้

แง่ที่ ๒ ธรรม แปลว่าสิ่งที่ดีงาม ธรรมชั้นทะเลก็คืออยากให้ เกิดมีสิ่งที่ดีงาม เมื่ออยากให้เกิดมีสิ่งที่ดีงามก็ต้องทำให้เกิดให้มี

ขึ้น สิ่งที่ตั้งใจจะเกิดมีขึ้นสำเร็จได้ก็ด้วยการทำ เพราะฉะนั้นธรรม
ฉันทะหรือเรียกสั้นๆว่า ฉันทะก็จึงมีความหมายว่าอยากทำ

รวมความว่า ต้องการเข้าถึงความจริง และต้องการให้สิ่งดี
งามเกิดขึ้น เมื่อต้องการเข้าถึงความจริง และให้สิ่งที่ดีงามเกิดขึ้น
ก็ต้องอยากรู้และอยากทำ อยากรู้ก็จะได้เข้าถึงความจริง อยากทำ
ก็เพื่อสร้างสรรค์สิ่งที่ดีงามให้เกิดขึ้นเป็นจริงขึ้นมา เพราะฉะนั้น จึง
แปลฉันทะว่า อยากรู้และอยากทำ

ในเมืองไทยปัจจุบันนี้ต้องส่งเสริมเรื่องนี้ให้มาก ส่งเสริม
ความใฝ่รู้และใฝ่ทำ ซึ่งเป็นสิ่งที่กำลังขาดแคลนมาก ในสังคมไทย
ปัจจุบัน

รวมความว่า ในหลักของพระพุทธศาสนา มีความอยาก
๒ ประเภท ที่เราจะต้องแยกให้ถูกต้อง อย่าไปนึกว่าการปฏิบัติ
ธรรมนั้น เป็นการพยายามที่มุ่งแต่เพียงลดละความอยาก แล้วก็
รังเกียจกลัวความอยาก แสดงตัวว่าไม่มีความอยาก จะทำให้เกิด
ท่าทีที่ผิดพลาด แล้วก็สภาพที่ไม่ดี ทำให้เกิดผลเสียทั้งแก่ตนเอง
และพระพุทธศาสนา

อย่างที่บอกแล้วว่า ความอยากที่ถูกต้องสัมพันธ์กับ
ปัญญา ตอนแรกจะต้องรู้ การที่จะรู้ว่าอะไรเป็นอะไร อะไรเป็น
ความจริง และอะไรเป็นสิ่งที่ตั้งใจ ก็คือต้องมีปัญญา คนเราก็จึง
ต้องมีการเรียนรู้

การศึกษามีความมุ่งหมายประการหนึ่งเพื่อสร้างแรงจูงใจ ที่ถูกต้อง แต่แรงจูงใจที่ถูกต้องนั้น จะเกิดมีและเดินหน้าไปไม่ได้ ในเมื่อยังไม่รู้ว่าอะไรเป็นอะไร ไม่รู้ว่าความจริงคืออะไร ไม่รู้ว่าสิ่งที่ ถูกต้องดีงามคืออะไร แล้วทีนี้ เมื่อการศึกษาดำเนินไปถูกต้องแล้ว การศึกษานั้นก็ทำให้คนเกิดปัญญา มีความรู้ความเข้าใจ เมื่อ มองเห็นคุณค่าของสิ่งใด ก็มีฉันทะในสิ่งนั้น พร้อมทั้งจะมีชีวิตอยู่ ด้วยปัญญา ซึ่งเป็นลักษณะของการดำเนินชีวิตตามหลัก พระพุทธศาสนา

พระพุทธศาสนาบอกว่า ชีวิตที่ประเสริฐ คือชีวิตที่เป็นอยู่ ด้วยปัญญา ตอนนี้เป็นอยู่ด้วยตัณหา ไม่ได้เป็นอยู่ด้วย อวิชชา เปลี่ยนจากความไม่รู้ที่ทำให้ดิ้นรนไปตามความอยากซึ่งมุ่ง แต่จะบำรุงบำเรอตนเอง หันมามีความรู้ว่าจะอะไรเป็นอะไรแล้ว จึงมี ความต้องการในสิ่งต่างๆ อย่างถูกต้อง จึงอยากในสิ่งที่ควรอยาก คืออยากในสิ่งที่รู้ว่ามีคุณประโยชน์ ทำให้เกิดคุณภาพชีวิต

ความอยากอย่างนี้จึงต้องเริ่มต้นด้วยความรู้ก่อน หรือ เป็นไปพร้อมด้วยความรู้ ความต้องการหรือแรงจูงใจที่ถูกต้องจึง เริ่มจากการมีความรู้ แต่จะมีความรู้ได้ก็ต้องศึกษาคือพัฒนาคนให้ มีปัญญา เมื่อมีปัญญาจึงจะรู้จักที่จะอยากอย่างถูกต้อง แล้วก็ ดำเนินชีวิตได้ถูกต้อง เมื่อชีวิตดำเนินไปอย่างนี้ก็เป็นชีวิตที่ เป็นอยู่ด้วยปัญญา

เฉยไม่เอาเรื่องหรือคือปฏิบัติธรรม

คราวนี้ อีกเรื่องหนึ่งที่ต้องทำความเข้าใจกันก่อน ก็คือ ในวงการนักปฏิบัติไม่น้อยเลย ได้มีความโน้มเอียงที่จะรู้สึกกันว่า ถ้าเป็นนักปฏิบัติหรือปฏิบัติสำเร็จแล้ว จะเป็นคนเฉยๆ ไม่เอาเรื่องเอาราวอะไร ความรู้สึกนี้กลายเป็นทัศนคติที่ชักจะเป็นไปมาก เป็นเรื่องที่น่าจะต้องรีบยกขึ้นมาพิจารณา และถ้าผิดพลาดก็จะต้องแก้ไข

เดี๋ยวนี้ชาวพุทธจำนวนมากมีความรู้สึกทำนองว่า เมื่อมีเรื่องราวอะไรเกิดขึ้น ถ้าใครเฉยๆ ก็เป็นคนหมดกิเลส ความรู้สึกคลุมเครืออย่างนี้เป็นอันตรายมาก จะต้องมาทำความเข้าใจกัน แม้แต่คำว่า เฉย ก่อน

คำว่าเฉย นี้ เรามักจะเอาไปโยงกับคำว่าอุเบกขา อุเบกขา แปลว่า วางเฉย ทางพระท่านว่าวางเฉยมี ๒ แบบ

เฉยแบบที่ ๑ คือ วางเฉยแบบที่เป็นอกุศลเป็นบาป ควรกำจัด เป็นสิ่งที่ไม่ถูกต้อง เรียกว่า อัญญาณอุเบกขา มาจากคำว่า อัญญาณ ญาณ แปลว่า ความรู้ อัญญาณ ก็คือความไม่รู้ แล้วไปบวกกับ อุเบกขา ที่แปลว่าความวางเฉย ก็แปลว่า วางเฉยโดยไม่รู้ เรียกตามภาษาไทยง่ายๆ ก็คือ เฉยโง่ เฉยเขลา เฉยไม่รู้เรื่อง คนจำนวนมากเฉยเพราะไม่รู้เรื่องรู้ราว เมื่อไม่รู้ก็เลยเฉย

ที่นี้ เฉยแบบที่ ๒ เป็นกุศลธรรม เป็นสภาพจิตที่ดั่งงาม คือ
 เคยด้วยความรู้ โดยวางใจเป็นกลางในสิ่งต่างๆ เพราะรู้จังหวะหรือ
 ความพอดีที่จะปฏิบัติต่อบุคคล สิ่งของ เรื่องราว หรือสถานการณ์
 นั้นๆ เรียกว่าเป็นอุเบกขาตรงๆ ไม่ต้องมีคำอะไรอื่นนำหน้า เป็น
 อุเบกขาแท้ๆ เป็นอุเบกขาที่บริสุทธิ์ เป็นเรื่องของ การวางท่าทีที่
 ถูกต้อง

ในสถานการณ์ที่เกิดเรื่องวุ่นวายขึ้นมา มีปัญหาอย่างไร
 อย่างหนึ่ง เราจะเห็นคน ๓ ประเภท

คนพวกที่ ๑ เคยเพราะไม่รู้เรื่องเรื่องราว มีอะไรเกิดขึ้นก็ไม่รู้ มี
 เรื่องราวเดือดร้อนเป็นปัญหาก็ไม่รู้ พวกนี้ก็เฉย

ต่อไปพวกที่ ๒ คือ คนที่เอะอะโวยวาย ตื่นตูม พอมี
 เรื่องราวปัญหาอะไรขึ้นมาก็ตื่นเต้น ใจกว้าง ติโพยตีพายต่างๆ
 พวกนี้ก็เลยเถิดไปอีกแบบหนึ่ง เป็นพวกที่รู้ครึ่งๆ กลางๆ

สุดท้ายพวกที่ ๓ คือ พวกที่รู้จริง คือ รู้ว่าอะไรเป็นอะไร
 และรู้ด้วยว่าจะทำอะไรเมื่อไร พวกนี้รู้จังหวะ รู้ขั้นตอน รู้ว่าจะทำ
 อย่างไร รู้วิธีแก้ไข พวกนี้อยู่ตรงกลาง ที่จุดพอดี ก็เฉยเหมือนกัน

มี ๓ พวก ท่านว่าพวกไหนปฏิบัติถูกต้อง พวกที่ ๑ แน่นนอน
 ละ ไม่ถูกต้อง เรียกว่า อัญญาอุเบกขา คือ เฉยไม่รู้เรื่อง เพราะไม่รู้
 ก็เลยเฉย พวกที่ ๒ นั้น เอะอะโวยวาย เพราะรู้ครึ่งไม่รู้ครึ่ง ก็เลย

ตื่นตื่นหรือตื่นตูม พวกนี้ก็แก้ปัญหาค่อนข้างสำเร็จ บางทีปะเหมาะ
แก้ถูกก็ดีไป แต่มักจะทำให้เรื่องสับสนหรือบานปลายออกไป

พวกที่ ๓ นั้นแหละ จึงจะเป็นพวกที่แก้ปัญหาก็ได้อย่าง
แท้จริง เพราะมีความรู้แล้วจึงวางใจเฉยนิ่งได้และเฉยไว้ก่อน แต่รู้
จังหวะว่าจะทำอะไรเมื่อไร พวกนี้ไม่ใช่เฉยไปเลยนะ เฉย
เตรียมพร้อม เฉยพร้อมที่จะทำทุกอย่างให้ถูกต้อง ให้ถูกจังหวะ
เฉยดูรู้ที่คอยท่าพร้อมอยู่ อันนี้คือการวางเฉยที่ต้องการในทาง
ธรรม

ในการปฏิบัติธรรมนั้น มีการวางเฉย คือวางใจเป็นกลาง
ทั้งวางใจเป็นกลางต่อบุคคล วางใจเป็นกลางต่อสภาพแวดล้อม
และวางใจเป็นกลางต่อธรรม แม้แต่ธรรมต่างๆ ก็ต้องมีการวางใจ
เป็นกลาง

ท่านยกตัวอย่างเหมือนกับสารถีขี่ม้า หรือแม้แต่ขับรถก็
ตาม ตอนแรกขับรถ รถยังวิ่งไม่เข้าที่ ก็ต้องเร่งเครื่องบ้างต้องเลื่อน
โน่นเลื่อนนี่บ้างอะไรต่างๆ ต้องใช้ความเพียรพยายาม เอาเรี่ยวแรง
มาหันพลิกตั้งรังอะไรมากมาย แต่พอรถวิ่งเข้าที่ เช่นถ้าเป็นรถม้า
ม้าวิ่งเรียบสนิทดีแล้ว สารถีจะนิ่ง แกจะวางเฉย นั่งสงบสบาย แต่
เป็นการเฉยที่มีความรู้ตัวพร้อมอยู่

คำว่าอุเบกขานั้น มาจาก อุป + อิกฺข อิกฺข แปลว่า เห็น
หรือมอง อุป แปลว่า คอยหรือเข้าไป จึงแปลว่า เข้าไปมอง หรือ

คอยมองดู แสดงว่าไม่ได้เฉยเมยหรือเฉยเมิน แต่เฉยคอยมองอยู่ คือรู้ตัวตื่นพร้อม ในคัมภีร์ท่านอธิบายว่า มองตามเรื่องที่เกิด คือ มองพอเหมาะ มองพอดี มองเสมอกันอยู่ ไม่ตกไปข้างใดข้างหนึ่ง หรือยังไม่ไปข้างไหน จึงว่าวางใจเป็นกลาง อาจจะไม่เฉยรอ คือเฉยดู รู้ที่คอยท่าพร้อมอยู่ หรือเฉยนิ่งสบายใจเรียบสงบ ในเมื่อทุกอย่าง เข้าที่ลงตัวดำเนินไปอย่างประสานสอดคล้องกันหมด

สารที่ที่ขบรถเก่งแล้ว ขี่ม้าเก่งแล้ว จะไม่ตื่นเต้นโวยวาย ไม่เหมือนคนมือใหม่ ซึ่งตื่นเต้นวุ่นวาย บางคนกระสับกระส่ายนั่งไม่เป็นสุข แต่คนที่เขาขี่ม้าได้เก่งแล้ว พอม้าวิ่งเรียบเข้าที่แล้ว เขานิ่งสบาย นิ่งเนียบ แล้วก็พร้อมตลอดเวลาที่จะแก้ไข มีอะไรจะต้องแก้ไข ม้าวิ่งผิดพลาดอย่างไร เขาแก้ได้ที่ทันควัน

คนขบรถสมัยปัจจุบันก็เหมือนกัน ถือพวงมาลัยอยู่นี่ ขบชำนาญแล้ว แกก็ไม่ตื่นเต้น ไม่วุ่นไม่กระวนกระวาย ไม่ทุรนทุราย อย่างคนขับใหม่ๆ แกจะนั่งนิ่งสบาย แต่พร้อมที่จะแก้ไขเหตุการณ์ได้ตลอดเวลา นี่เรียกว่าอุเบกขา

อุเบกขาคืออยู่ในลักษณะของคนที่ขบรถหรือขี่ม้าได้นิ่งสนิทแล้วพร้อมที่จะแก้ไขเหตุการณ์ได้ทันที หรือเหมือนอย่างพ่อแม่ พ่อแม่เห็นลูกอยู่เป็นปกติสุขสบายรับผิดชอบตัวเองได้ ก็วางเฉยแต่ก็มองดูอยู่และพร้อมที่จะแสดงเมตตากรุณามูทิตาได้ทันที อันนี้เรียกว่าอุเบกขา เป็นธรรมที่สำคัญ ต้องมีปัญญาจึงทำได้

เราไปเข้าใจเป็นว่า ถ้าเป็นผู้สำเร็จแล้ว ก็วางเฉยไม่เอาเรื่องเอาราว เห็นเป็นคนไม่มีกิเลสไป แต่ที่จริงนั้น คนที่หมดกิเลสแล้ว เป็นคนหมดเหตุที่จะต้องทำอะไรเพื่อตนเอง เพราะฉะนั้นท่านก็จะทำให้ผู้อื่นได้เต็มที่ ทำสิ่งที่ควรทำตามเหตุตามผล และทำในสิ่งที่เห็นว่าเป็นคุณประโยชน์อย่างแท้จริง โดยพร้อมที่จะทำได้ทันทีตลอดเวลา เพราะไม่มีกิเลสมาเหนี่ยวรั้ง ใจค่อยเห็นแก่ผลประโยชน์ของตัวเอง แม้แต่ความขี้เกียจ

ความขี้เกียจก็เป็นความเห็นแก่ตนเองอย่างหนึ่ง คือไม่ยอมทำอะไรเพราะเห็นแก่สบาย อยากให้ตัวเองสบายคือเห็นแก่ตนจึงขี้เกียจไม่ยอมทำโน่นทำนี่ ที่นี้คนที่หมดกิเลส นั้น ท่านไม่มีกิเลสแม้แต่ความขี้เกียจ ที่จะมาเหนี่ยวรั้งให้ทำเพื่อตนเอง ท่านจึงทำเพื่อผู้อื่นได้เต็มที่ เพราะฉะนั้น พระอรหันต์จึงเป็นตัวอย่างของคนที่ทำบำเพ็ญประโยชน์แก่ผู้อื่น

พระพุทธเจ้าเป็นผู้นำ เป็นโลกนาถ เป็นผู้บำเพ็ญโลกกตถจริยา เป็นผู้ไม่อยู่นิ่งเฉย ทรงบำเพ็ญพุทธกิจแต่ละวันไม่อยู่เฉยเลย ทำงานตลอดวัน เดินไปปฏิบัติหน้าที่ แต่ละวัน ตื่นเช้าขึ้นมาก็นึกถึงคนอื่นก่อน พอตื่นขึ้นมา พระพุทธเจ้าทำอะไร พุทธกิจประการแรกคือ พิจารณาวาวันนี้จะไปโปรดใคร คือใครมีความพร้อมสมควรไปแนะนำสั่งสอน ใครเป็นผู้มีปัญหา ใครเป็นผู้ที่มี

อินทรีย์แก่กล้า เราควรจะไปชุมชนไหน กลุ่มไหน คนไหน
พระพุทธรูปเจ้าพิจารณาแล้วก็เสด็จไปหา ไปโปรดเขา

เวลามีเหตุการณ์กระทบกระทั่งอันประโยชน์ส่วนรวม
เกิดขึ้น พระอรหันต์นำก่อน ออกหน้าในการแก้ปัญหา ขอให้ถึง
พระมหากัสสปะ จะได้ระลึกไว้เป็นเครื่องเตือนใจ ให้เห็นปฏิปทา
ของผู้สำเร็จแล้วหมดกิเลส ว่าท่านไม่อยู่นิ่งเฉย

พระมหากัสสปะนั้นเป็นพระประเภทอยู่ป่า ท่านอยู่ป่า
ตลอดชีวิต เป็นนักถืออุตุงค์ พระพุทธรูปเจ้าทรงยกย่องว่า เป็น
เอตทัคคะในทางถืออุตุงค์ ถ้ามองในสายตาคนทั่วไป ก็เห็นว่าท่าน
ชอบปลีกตัวจากสังคมมากที่สุด

แต่พอมีเรื่องกระทบกระทั่งอันส่วนรวมขึ้นมา คือพอ
พระพุทธรูปเจ้าปรินิพพาน มีพระองค์หนึ่งพุดขึ้นมาในทางที่ไม่
ไว้ใจ อาจจะกระทบกระทั่งอันต่อพระศาสนา พระมหากัสสปะเป็น
องค์แรกที่ยกเรื่องขึ้นมาพิจารณา นำเรื่องเข้าที่ประชุม เสนอว่า
พระพุทธรูปเจ้าเสด็จปรินิพพานแล้วไม่ทันไร มีผู้กล่าวถ้อยคำใน
ทำนองที่ไม่น่าไว้วางใจ ถ้าเราไม่ประมวลหลักธรรมคำสอนให้เป็น
หมวดเป็นหมู่ไว้ชัดเจน แล้ววินิจฉัยกันให้แจ่มแจ้งไว้ ไม่ช้าไม่นาน
ธรรมจะเลอะเลือนหมด คนก็จะถือเอาความสะดวกสบาย
ประพฤติก่อตามใจชอบ จากคำสอนของท่านก็เป็นเหตุให้เกิดการ
สังคายนาขึ้น

ในประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในระยะหลังต่อมาก็
เหมือนกัน เวลาเกิดเหตุการณ์อะไรกระทบกระเทือนประโยชน์
ส่วนรวมต่อพระศาสนา พระอรหันต์จะเป็นบุคคลที่ริเริ่มในการยก
เรื่องมาเข้าที่ประชุม แล้วพระอรหันต์ก็จะมาพร้อมเพรียงกันในการ
ประชุมพิจารณาแก้ไขปัญหา

การประชุมกันนี้ถือเป็นกิจสำคัญของสงฆ์ เพราะว่าสงฆ์ก็
คือส่วนรวม สังฆกรรมก็คือการกระทำของสงฆ์ ได้แก่การประชุม
กันพิจารณาแก้ไขปัญหา และจัดการเรื่องราวต่างๆ สังฆกรรมนี้
เป็นหน้าที่ของพระสงฆ์ เป็นสิ่งสำคัญในวินัย เพราะฉะนั้น พระ
อรหันต์ซึ่งเป็นตัวอย่างของพระสงฆ์ และเป็นตัวอย่างของบุคคลที่
ดีทั้งหมด จึงเป็นผู้นำในการที่จะกระตือรือร้นแก้ไขปัญหาและสิ่งที่
กระทบกระเทือนต่อประโยชน์ส่วนรวม ดังมีคติอยู่ว่า ให้มีความ
เคารพสงฆ์ ให้ถือวินัยเป็นสำคัญ

หัวใจสำคัญของวินัย คือความเคารพสงฆ์ ต้องถือสงฆ์เป็น
ใหญ่ การเคารพสงฆ์ก็คือเห็นความสำคัญของประโยชน์ส่วนรวม
นั่นเอง

อันนี้ก็เป็นเรื่องที่ต้องนำมากล่าวไว้ เพราะมีฉะนั้นแล้วจะ
ทำให้เรามีความไขว้เขว และมีทัศนคติที่ไม่ถูกต้อง อาตมามองดูว่า
ในสังคมไทยเรากำลังมีภาพอย่างนี้ มีทัศนคติอย่างนี้ คือไปมี

ความรู้สึกกันว่า ถ้าใครไม่เอาเรื่องเอาราวอะไรแล้ว ก็เป็นคนหมดกิเลส ถ้าอย่างนี้แล้วอันตรายก็จะเกิดขึ้น

ปฏิบัติธรรมสำเร็จ วัดด้วยอะไร

อีกเรื่องหนึ่งที่น่าพิจารณา คือ ในการตัดสินผลการปฏิบัติว่าใครก้าวหน้าไปแค่ไหน ใครเป็นผู้สำเร็จ ใครบรรลุธรรมเป็นอรหันต์หรือไม่ จะวัดกันด้วยอะไร

เรามักจะตื่นตื้นกัน บางทีก็ตื่นตื้นด้วยอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ เห็นท่านไหนมีอิทธิฤทธิ์ ก็ฮือกันว่า โอ! ท่านคงจะสำเร็จแล้ว เป็นพระอรหันต์แล้ว ใครทำนั่นทำนี่ได้ก็เป็นผู้วิเศษ บางทีก็ตื่นกันว่า ท่านผู้นั้นเข้าสมาธิได้ เห็นโน้นเห็นนี่ มองเห็นสวรรค์วิมาน แม้แต่ไปพบพระพุทธเจ้าได้ เป็นผู้สำเร็จ หรือบางทีเห็นผู้ที่ถือศีลเคร่งครัดมากเป็นพิเศษ ก็นึกกว่านี่เป็นผู้สำเร็จ

ทั้งหมดนั้นก็เป็นเรื่องที่มองกันไปต่างๆ แต่การตรวจสอบผลสำเร็จที่แท้จริงนั้นต้องวัดได้ที่ประสบการณ์ตรง ที่ในใจของทุกคนนี่เอง

พระพุทธเจ้าทรงเห็นแล้วว่า คนเรานี้จะเชยได้ง่าย จึงตรัสหลักในการตรวจสอบไว้ การตรวจสอบด้วยประสบการณ์ตรงก็คือให้ดูใจของตนเองว่ามีโลภ โกรธ หลงไหม แล้วละลายไปได้แค่ไหน มีความก้าวหน้าในเรื่องนี้แค่ไหนเพียงไร มีความคิด

ประทุษร้ายต่อผู้อื่นหรือไม่ มีความเกลียดชังผู้อื่นหรือไม่ มีความต้องการในทางที่เห็นแก่ตนมากมายแค่ไหนเพียงไร มีความหมองเพลิดเพลิมัวเมาแค่ไหนเพียงไร ใจตัวเองรู้

ถึงจะปฏิบัติมีศีลเคร่งครัดแค่ไหนเพียงไร หรือได้ฌานสมาบัติ มีอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์อะไร หรือจะได้สมาธิเต็มด้าอะไรก็ตาม ก็ไม่ใช่เป็นเครื่องวินิจฉัย

ในพระธรรมบทก็มีคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์ ที่พระพุทธเจ้าตรัสเตือนไว้ว่า น สิลพพตมตฺเตน เป็นต้น

คาถานี้มีใจความว่า ภิกษุไม่ว่าจะถือศีลวัตรเคร่งครัดแค่ไหน ไม่ว่าจะได้เล่าเรียนปริยัติมีความรู้กว้างขวางลึกซึ้งเพียงใด ไม่ว่าจะได้สมาธิสักเท่าใด ไม่ว่าจะปลื้มตัวไปอยู่ในที่สงบ ไปอยู่ป่า อยู่เขา ขนาดไหน หรือแม้แต่จะได้รู้สึกประจักษ์แก่ตัวเองว่า เรานี้ได้สัมผัสกับความสุขอันประณีตลึกซึ้งภายใน ที่เรียกว่าเนกขัมมสุข ซึ่งเป็นความสุขที่ปุถุชนไม่รู้จัก แม้แต่ได้ความสุขอย่างนั้น ตราบใดที่ยังไม่สิ้นอาสวะ ก็อย่าเพิ่งวางใจ

เป็นอันว่ามีพุทธพจน์ตรัสเตือนไว้แล้ว ที่จริงท่านเตือนพระแต่ละองค์นั่นเอง ให้วินิจฉัยให้ตรวจสอบตนเอง แต่เราก็สามารถนำมาใช้กันในสังคมได้ด้วยว่า อย่าไปหลงเพลินวัดกันด้วยสิ่งปรากฏอันน่าทึ่งน่าตื่นเต้น ด้วยการที่มีฤทธิ์ปาฏิหาริย์ ด้วยการที่ได้สมาธิ ด้วยการที่มีความเคร่งครัดเข้มงวดอะไรต่าง ๆ ทั้งหมดนั้น

เป็นสิ่งที่ท่านไม่ให้วางใจ สิ่งที่ตรวจสอบได้แท้จริงคือความจาง
คลายหมดสิ้นไปของความโลภ ความโกรธ ความหลง

ที่กล่าวมานี้เป็นสิ่งที่ควรทำความเข้าใจกันก่อน ซึ่งเป็น
เรื่องทั่วๆ ไป เกี่ยวกับการปฏิบัติ ต่อไปนี้จะค่อยๆ เข้าสู่การปฏิบัติ
เมื่อจะเข้าสู่การปฏิบัติก็ต้องมีจุดเริ่มต้นก่อน

ตอน ๒

การเริ่มและก้าวหน้าในการปฏิบัติ

แรงขับเคลื่อนที่จะเริ่มปฏิบัติธรรม

ตอนแรกขอพูดถึงต้นทุน และเครื่องประกอบในการปฏิบัติ คนเราจะออกเดินทาง ถ้าจะให้ดีก็ควรจะต้องมีเสบียง หรือมีทุน และเครื่องมือที่ช่วยในการเดินทาง อาจจะมีเข็มทิศ มีไม้เท้า มีไฟฉาย มีกระติกน้ำ และมีอะไรต่างๆ นี้เราก็จะเดินทางชีวิตที่เรียกว่า การปฏิบัติธรรม ก็ต้องมีทุน มีเสบียง มีเครื่องประกอบเหมือนกัน

อย่างหนึ่งก็คือทุนเริ่มแรกเราจะออกเดินทาง ตอนแรกก็ยังไม่รู้ว่าจุดหมายนี้มีทางที่คนเดินไปถึงได้จริงหรือไม่ แต่เราอาจจะเชื่อตำรา เชื่อครูอาจารย์ เชื่อคนที่บอกว่าเคยเดินทางไปถึง แล้วเราก็มีความมั่นใจ อย่างน้อยก็มีความเชื่อเป็นต้นทุนว่าทางที่เขาบอกนี้เขารู้และเคยไปถึงจุดหมายจริง ซึ่งเราก็จะเดินทางไปถึงได้ ถ้าไม่เช่นนั้นเราก็ไม่เริ่มเดินทาง

คนที่จะเดินทางชีวิตคือปฏิบัติธรรมก็เหมือนกัน จะต้องมีความเชื่อขั้นพื้นฐาน ความเชื่อนี้ท่านเรียกว่า ศรัทธา

ศรัทธาในที่นี้ เป็นศรัทธาในความหมายจำเพาะ ต้องเต็มคำว่า โภธิ เข้าไป เป็น โภธัสัทธา

เต็มย้าวออกไปอีกหน่อยให้เต็มว่า ตถาคตโพธิสัทธา แต่จะเรียกสั้นๆ ก็ได้ว่า โพธิสัทธา

ตถาคตโพธิสัทธานี้ ท่านแปลกันว่า ความเชื่อในปัญญาตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า หมายความว่าอย่างไร พระพุทธเจ้าเคยเป็นมนุษย์ธรรมดา ต่อมาพระองค์ได้ตรัสรู้ค้นพบสัจธรรมก็กลายเป็นพระพุทธเจ้า ก็หมายความว่ามีความเชื่อในปัญญาที่ทำให้คนกลายเป็นพระพุทธเจ้าได้ หรือมนุษย์สามารถพัฒนาปัญญาของตัวเองให้เป็นพุทธได้ เพราะฉะนั้น เชื่อในปัญญาตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า ก็คือ เชื่อในปัญญาที่ทำให้มนุษย์กลายเป็นพระพุทธเจ้า

มนุษย์จะต้องมีปัญญาตัวนี้ และมนุษย์ก็สามารถพัฒนาให้ปัญญานี้เกิดขึ้นได้ ตรงกับที่ภาษาสมัยใหม่เรียกว่า เชื่อในศักยภาพของมนุษย์ที่พัฒนาได้ ถ้าไม่มีความเชื่ออันนี้ ก็ไปไม่รอดหรือก้าวไปไม่ได้

ฉะนั้น คนที่จะเริ่มต้นปฏิบัติธรรมจะต้องมีความเชื่ออันนี้คือ มีตถาคตโพธิสัทธา เชื่อปัญญาตรัสรู้ของตถาคต คือเชื่อในปัญญาที่ทำให้มนุษย์กลายเป็นพุทธ เชื่อว่ามนุษย์นี้สามารถพัฒนาตนเองจนกระทั่งมีปัญญาสูงสุด ตรัสรู้เป็นพุทธได้ เชื่อในศักยภาพของมนุษย์ซึ่งเป็นสัตว์ที่พัฒนาได้

ในเรื่องนี้มีพุทธภาษิตมากมายมาช่วยประกอบ เช่น พระพุทธเจ้าตรัสว่า ทนฺโต เสฏฺโผ มนุสฺสเสสฺสุ ในหมู่มนุษย์นี้ มนุษย์ที่ฝึกแล้วเป็นผู้ประเสริฐ ฝึกแล้วคือพัฒนาแล้ว หรือได้รับการศึกษาแล้ว

คำว่าทรม แปลว่า ฝึก คำว่าภาวนา แปลว่าเจริญ หรือพัฒนา คำว่า ลึกซึ้ง แปลว่า ศึกษา นี่ เป็นศัพท์ที่ใช้แทนกันได้ ใช้แทนกันบ่อย ฝึกแล้ว ก็หมายถึงมีการศึกษาหรือได้พัฒนาแล้วนั่นเอง ในบรรดามนุษย์ทั้งหลายนั้น มนุษย์ที่ฝึกแล้วหรือมีการศึกษาหรือพัฒนาแล้ว เป็นผู้ที่ประเสริฐสุด

พุทธพจน์แห่งหนึ่ง ตรัสสอนให้คนมีความกล้าหาญเชื่อมั่นในตนเอง ท่านว่า

กถุยานํ วต โภ สกฺขิ อตุตฺตานํ อติมณฺญสฺสิ

ท่านเอ๋ย ท่านก็สามารถทำได้ ไฉนจึงมาหมิ่นตนเองเสีย

คนจำนวนมาก ดูถูกตนเอง นึกว่าตนเองไม่มี

ความสามารถ ก็เลยย่อท้อ ไม่สามารถทำสิ่งที่ตั้งใจ พระพุทธเจ้าได้ตรัสเตือนด้วยพุทธพจน์นี้ ซึ่งก็เป็นบทหนึ่งที่เราใจเรา มีพุทธพจน์ประเภทนี้หลายแห่งสำหรับเราใจอยู่เสมอให้มนุษย์มีความกล้าหาญ มีความเชื่อมั่นในตนเอง แต่ไม่ใช่เชื่อมั่นอย่างเลื่อนลอย ให้เชื่อมั่นในการที่จะพัฒนาตนเองต่อไป เพราะฉะนั้น สิ่งเริ่มแรกคือมีโพธิศรัทธา ความเชื่อในปัญญาตรัสรู้ ที่ทำให้มนุษย์กลายเป็นพุทธได้

โพธิศรัทธานี้ เมื่อโยงออกไปให้เต็มระบบ ก็คือศรัทธาในพระรัตนตรัยนั่นเอง

ตอนนี้จะเข้าสู่ทางแล้ว พอมีความเชื่อ ก็เริ่มต้นเดินทางได้

ที่นี่ ตัวทางเรียกว่าอะไร ตัวทางนี้เมื่อก็ได้ใช้คำหนึ่งว่าปฏิบัติ เช่น มัชฌิมาปฏิบัติ แปลว่าทางสายกลาง แต่คำที่

สามัญกว่านั้น คือคำว่า มรรคา หรือมรรค มรรค แปลว่าทาง และ
ในพระพุทธศาสนาหลักธรรมที่เป็นข้อปฏิบัติทั้งหมด ก็คือมรรค

ตกลงมาสอดคล้องกันที่ชัดเจนเลยว่า การปฏิบัติธรรมก็
คือการเดินทาง ได้แก่การดำเนินชีวิต เพราะว่าหลักธรรม
ภาคปฏิบัติทั้งหมดรวมอยู่ในมรรคทั้งสิ้น

เครื่องช่วยในการปฏิบัติธรรม

ตอนนี้เราจะเข้าสู่มรรคแล้ว แต่ท่านว่าก่อนที่มรรคจะ
เกิดขึ้น หรือจะเข้าถึงทางนั้น จะมีบุญนิมิต บุญนิมิต แปลคล้ายๆ
คำว่าลาง แต่คำว่าลางก็ไม่เหมาะ เป็นความเชื่อถือโชคกลาง ก็ไม่
ค่อยดี เอาเป็นว่าหมายถึงสิ่งที่สื่อแสดง หรือเครื่องหมายนำหน้า
คือเครื่องหมายที่แสดงก่อนหน้าที่เหตุการณ์อย่างใดอย่างหนึ่งจะ
เกิดขึ้น กล่าวคือ เมื่ออะไรบางอย่างจะเกิดขึ้น จะมีบุญนิมิตหรือ
เครื่องหมายที่สื่อแสดงก่อน

พระพุทธเจ้าตรัสว่า เปรียบเหมือนว่า เมื่อพระอาทิตย์จะ
ขึ้นมาจะมีแสงอรุณขึ้นมาก่อน เป็นบุญนิมิต ฉนั้นใด ก่อนที่เราจะเข้า
สู่มรรคก็จะมีบุญนิมิตของมรรคขึ้นมาก่อน ฉนั้นนั้น

บุญนิมิต ที่ท่านกล่าวไว้นี้มีถึง ๗ ประการด้วยกัน ซึ่งเป็น
เรื่องของการศึกษาทั้งหมด

ดังที่ได้บอกแล้วว่า การปฏิบัตินั้นคือการศึกษา ปรีชาติและ
ปฏิบัติรวมกันคือการศึกษา มรรคของเรานั้น รวมลงในอะไร มรรค

มีองค์ ๘ ตั้งแต่สัมมาทิฐิ จนถึงสัมมาสมาธิ จัดรวมเข้าเหลือ ๓ หมวด คือ ศีล สมาธิ ปัญญา เรียกว่าอะไร เรียกชื่อว่าไตรสิกขา

ตกลงว่ามรรคกับสิกขามาชนกันแล้ว มรรคนั้นแยกออกไป พอสรุปอีกทีก็กลายเป็นสิกขา

สิกขาก็คือ การทำตัวให้เดินตามมรรค หมายความว่ามรรคเป็นตัวทางเดิน มันยังอยู่นิ่งๆ พอสิกขาขึ้นมา ก็คือเราทำตัวให้เดินไปตามมรรค เมื่อเราทำตัวให้เดินไป ทางที่เดินไปนั้นก็เป็นมรรค เพราะฉะนั้น มรรคก็คือสิกขา สิกขาก็คือมรรค แต่ไม่ใช่อันเดียวกันนะ ต้องแยกให้ถูก

สิกขานั้น คือการที่เราทำตัวให้เดินไปตามมรรค ส่วนมรรคก็คือทางที่เราจะเดินด้วยสิกขา

ตกลงว่า มรรคคือการดำเนินชีวิตนี้เป็นเรื่องของการศึกษาทั้งหมด เพราะฉะนั้น สิ่งที่เป็นบุพนิมิตของมรรค ก็เป็นบุพภาคของการศึกษาด้วย

ในวงการศึกษานั้น ถ้าถือตามหลักพระพุทธศาสนาจะมองเห็นตรงนี้เป็นจุดสำคัญ เราจะเห็นว่า พระพุทธศาสนาแสดงหลักการอะไรบ้าง ประการที่หนึ่ง ต้องมีตถาคตโพธิสัทธา เชื่อในปัญญาตรัสรู้ของมนุษย์ ที่ว่ามนุษย์สามารถพัฒนาตนเป็นพุทธะได้ เชื่อในศักยภาพของมนุษย์ก่อน ในการศึกษา ก็เหมือนกัน ต้องมีความเชื่อนี้ แล้วก็ต้องมีบุพนิมิต ๗ ประการเหมือนกัน ถ้าจะดูว่าตรงกันไหม อย่างน้อยต้องดูว่าพระพุทธศาสนาเสนออะไร ที่จะมานำมรรคและการศึกษาโดยดูที่บุพนิมิต ๗ ประการนี้

บุพนิมิตนั้นไม่ใช่เฉพาะว่าเป็นกลางหรือเป็นเครื่องหมายที่
 ส่อแสดงว่า เราจะเข้าถึงมรรคเท่านั้น แต่เป็นปัจจัยสำคัญซึ่งท่าน
 บอกว่า จะทำให้มรรคที่ยังไม่เกิดก็เกิดขึ้น มรรคที่เกิดขึ้นแล้วก็จะ
 เจริญเต็มบริบูรณ์ด้วย หมายความว่า มันเป็นเครื่องช่วยใน
 ระหว่างเดินทางด้วย กล่าวคือ ตอนแรกมันเป็นเครื่องช่วยนำเข้าสู่
 ทาง แล้วต่อไประหว่างเดินทาง มันก็เป็นเครื่องช่วยให้เราเดินทาง
 ได้ผลดีจนกระทั่งบรรลุจุดหมายด้วย เพราะฉะนั้น จึงเป็นทั้ง
 ตัวนำและตัวช่วย

ตัวนำและตัวช่วยที่เรียกว่าบุพนิมิตของมรรค หรือบุพภาค
 ของการศึกษา ๗ ประการ คืออะไรบ้าง

๑. กัลยาณมิตรตตา ความมีกัลยาณมิตร ข้อนี้ พูดกันบ่อยๆ
 อยู่แล้ว ท่านเอามายกเป็นข้อที่หนึ่งเลย

ความมีกัลยาณมิตร ถ้าพูดอย่างภาษาง่ายๆ ก็คือมี
 สภาพแวดล้อมทางสังคมที่ดี ซึ่งถ้าจำกัดแคบเข้ามาก็เป็นตัว
 บุคคล เช่น พ่อแม่ ครูอาจารย์ โดยเฉพาะครูอาจารย์ซึ่งทำหน้าที่
 สำคัญที่สุดของกัลยาณมิตร คือการช่วยแนะนำชี้แจงชักนำเด็กเข้าสู่
 เส้นทางที่ถูกต้อง ชักนำเข้าสู่การศึกษา ครูมีหน้าที่ในแง่นี้ จึงเป็น
 บุพนิมิตของการศึกษา

เพราะฉะนั้น พูดในความหมายหนึ่ง ครูทำหน้าที่เป็น
 บุพนิมิตของการศึกษา ไม่ใช่เป็นตัวการศึกษา ครูไม่สามารถให้
 การศึกษาแก่เด็กได้ แต่ครูเป็นผู้สามารถชักนำเด็กเข้าสู่

กระบวนการของการศึกษา เพราะทำหน้าที่เป็นกัลยาณมิตร ตลอดไปจนกระทั่งถึงเสื่อมวลชนที่ดี

เสื่อมวลชนปัจจุบันทำหน้าที่สำคัญในทางการศึกษามาก รวมทั้งทำลายการศึกษาด้วย ถ้าเป็นเสื่อมวลชนที่ไม่ดีก็ทำลายการศึกษา ถ้าเป็นเสื่อมวลชนที่ดีก็ทำหน้าที่ให้การศึกษา ปัจจุบันนี้ ดูเหมือนว่าเสื่อมวลชนจะทำบปาททางการศึกษามากยิ่งกว่าครู อาจารย์ในโรงเรียนด้วยซ้ำไป อันนี้เป็นเรื่องสำคัญประการแรก คือ จะต้องมีกัลยาณมิตร

อย่างไรก็ตาม การมีกัลยาณมิตรนั้น ไม่ใช่ว่าคนอื่นจะมา เป็นกัลยาณมิตรให้อย่างเดียว ตัวเองก็ต้องรู้จักเลือกคบหา กัลยาณมิตรด้วย

จริงอยู่ เป็นหน้าที่ของสังคม โดยเฉพาะหัวหน้าที่ รับผิดชอบ เช่น พ่อแม่ ครูอาจารย์ ผู้ปกครองจะต้องทำตัวเป็น กัลยาณมิตร สรรหา และสรรค์สร้างกัลยาณมิตรให้แก่คนในความ รับผิดชอบของตน เช่น สรรหาและสรรค์สร้างรายการทาง เสื่อมวลชนที่ดีๆ เป็นต้น แก่เด็กและประชาชน แต่ตัวเด็กและตัวคน นั้นๆ เอง ก็ต้องรู้จักเลือกคบหากัลยาณมิตรเองด้วย เช่น รู้จักเลือก คบคน รู้จักหาแหล่งความรู้ แหล่งความคิดสร้างสรรค์ รู้จักเลือก บุคคลที่จะนิยมเป็นแบบอย่างในความประพฤติหรือในการครอง ชีวิต เป็นต้น

การศึกษาจะเริ่มต้นจริง เมื่อคนนั่นเองเริ่มรู้จักหา กัลยาณมิตร พุดง่าย ๆ ว่า ถ้าเด็กเริ่มรู้จักเลือกดูรายการโทรทัศน์

รู้จักเลือกอ่านหนังสือที่มีประโยชน์ รู้จักคบหาหรือเลือกปรึกษาคน นั้นคือการศึกษาเริ่มต้นแล้ว ช่องทางแห่งชีวิตที่ดั่งงามหรือมรรค ได้ เปิดขึ้นแล้ว

ถ้าเป็นผู้ปฏิบัติธรรมลงลึกในด้านจิตตภาวนา เช่น จะไป ทำกรรมฐาน ถ้าได้อาจารย์ที่เป็นกัลยาณมิตรหรือรู้จักเลือก กัลยาณมิตร รู้จักสอบถามปรึกษา แม้แต่รู้จักเลือกอ่าน คั่นคว้า หนังสือคู่มือคำอธิบาย ก็เป็นเครื่องหมายแสดงถึงความหวัง ใน การที่จะก้าวหน้าต่อไปสู่ความสำเร็จในการปฏิบัติธรรมนั้น

๒. สีสัมปทา การทำศีลให้ถึงพร้อม ศีลคืออะไร ศีลคือ ความเป็นระเบียบเรียบร้อยราบรื่นในการดำเนินชีวิต และการอยู่ ร่วมในสังคม เริ่มต้นแต่ความมีวินัยและข้อปฏิบัติในการอยู่ร่วมกัน ด้วยดีในสังคม ความสัมพันธ์ในสังคมที่ดี

เมื่อถึงข้อ ๑ เรามีสิ่งแวดล้อมที่ดีในสังคม เป็นเรื่องที่ว่า เราได้จากสังคมมาให้กับตัว แต่มาถึงข้อที่ ๒ นี้ เรามีส่วนร่วมที่ จะต้องให้แก่สังคมบ้าง และเป็นการเริ่มฝึกตนเองแล้วด้วย คือฝึก ตัวเองให้มีวินัยที่จะไม่ให้ตัวเองไปเป็นเครื่องก่อกวนให้เสียความ เรียบร้อยของสังคม แต่ให้เป็นส่วนร่วมที่ช่วยสร้างความเรียบร้อย รราบรื่น

สีสัมปทามีความหมายว่าทำศีลให้สมบูรณ์ ทำศีลให้เต็ม ขึ้นมา การทำให้มีศีลขึ้นมานี้ก็หมายถึงว่า ต้องสร้างสรรค์ความมี ศีล สัมปทาในที่นี้คือการสร้างสรรค์หรือทำให้สมบูรณ์ ทำให้มี ขึ้นมาเต็มที่ สีสัมปทาคือสร้างสรรค์ความสัมพันธ์ที่ดีในสังคม

ตัวเองจะต้องมีความสัมพันธ์กับผู้อื่นดีด้วย ต้องเกี่ยวผูกแก่สังคมด้วย ไม่ใช่เป็นฝ่ายรับจากกัลยาณมิตรอย่างเดียว ตัวเองจะต้องแสดงออกต่อผู้อื่นในทางที่ไม่เบียดเบียน ไม่ทำความเดือดร้อนแก่สังคม จะต้องมีความสัมพันธ์ที่เกี่ยวผูกต่อสังคม ต่อเพื่อนมนุษย์ แล้วก็จัดระเบียบการดำเนินชีวิตของตนให้ดี

ทำไมจะต้องมีศีล ถ้าอุปมาจะเข้าใจง่าย ในบ้านหรือที่ทำงาน หรือในห้องที่อยู่ของเรา ถ้าข้าวของเครื่องใช้วางสุ่มเกะกะ สับสนไปหมด จะเคลื่อนไหวจะทำอะไรจะหยิบอะไรใช้ก็ติดขัด ไม่สะดวก ไม่มีช่องที่จะลง หาชองที่จะใช้ก็ไม่เจอ จึงต้องจัดวางสิ่งของเครื่องใช้ต่างๆ ให้เป็นระเบียบ เป็นที่เป็นทาง จึงจะอยู่สบาย และทำอะไรๆ ได้คล่องสะดวก

ชีวิตของเราและสังคมก็เหมือนกัน ถ้าสับสนวุ่นวายไม่เป็นระเบียบ เช่นวันหนึ่งๆ ไม่รู้เลยว่าจะทำอะไรเวลาไหน อยู่ด้วยกันมีแต่การเบียดเบียน ต้องหวาดกลัวคอยระวังระวังอันตราย ก็ไม่เป็นอันทำอะไร ไม่มีทางจะทำอะไรให้ชีวิตและสังคมเจริญอกงามขึ้นไปได้ จะทำอะไรก็ไม่มีช่องที่จะลง จึงต้องมีการจัดระเบียบชีวิต และจัดระเบียบสังคม อย่างน้อยไม่ให้เป็นอยู่อย่างสับสนวุ่นวายไม่ให้สังคมเต็มไปด้วยการเบียดเบียน ละเมิดต่อกัน

เมื่อจัดระเบียบชีวิตและการอยู่ร่วมสังคมให้เรียบร้อยดีแล้ว สภาพชีวิตและความสัมพันธ์ทางสังคมนั้น ก็เอื้อโอกาสแก่การที่จะทำความดีงาม ทำสิ่งที่เป็นประโยชน์ หรือทำกิจกรรม

อย่างอื่นๆ ในทางที่จะพัฒนาชีวิตและพัฒนาสังคมนั้นให้มากและให้ได้ผลดีต่อไป

ความมีชีวิตและการอยู่ร่วมกันที่เป็นระเบียบเรียบร้อย เรียกว่าศีล การจัดระเบียบชีวิตและการอยู่ร่วมกันให้เรียบร้อย ราบรื่น เรียกว่าวินัย

พูดอีกอย่างหนึ่งในทางกลับกันว่า วินัย คือ การจัดระเบียบชีวิตและความสัมพันธ์ในสังคมให้เรียบร้อย เพื่อเอื้อโอกาสต่อการสร้างสรรค์พัฒนายิ่งๆ ขึ้นไป และศีล ก็คือ ความมีวินัย หรือความเป็นผู้ตั้งอยู่ในวินัยนั้น

พูดให้สั้นอีกสำนวนหนึ่งว่า วินัย คือการจัดระเบียบให้เอื้อโอกาสต่อการพัฒนาของชีวิตและสังคม และศีล คือความเป็นผู้ตั้งอยู่ในวินัยนั้น

การที่จะฝึกให้มีศีล ข้อสำคัญก็คือการมีวินัย โดยเฉพาะสำหรับพระจะเห็นว่า การที่จะมีศีลนั้น หลักสำคัญก็คือการฝึกในเรื่องวินัย วินัยก็คือระเบียบการดำเนินชีวิต และการอยู่ร่วมในสังคม

เพราะฉะนั้น หลักข้อนี้ก็คือการที่จะต้องสร้างสรรค์ความสัมพันธ์ที่ดีในทางสังคม การรู้จักอยู่ร่วมกับผู้อื่นด้วยดี โดยไม่เบียดเบียนกัน โดยเกื้อกูลกัน และมีระเบียบในการดำเนินชีวิต อันนี้ก็เป็นบุพนิมิตของการศึกษา

๓. ฉันทสัมปทา การทำฉันทะให้สมบูรณ์ ก็คือ การสร้างสรรค์แรงงูใจที่เรียกว่าฉันทะ ที่พูดไปแล้ว

แรงจูงใจเป็นสิ่งสำคัญมากในการศึกษา ถ้าไม่มีแรงจูงใจ เราจะก้าวเดินไปได้ยาก เราจะเดินไม่ออกหรือไม่ยอมออกเดิน เพราะฉะนั้น จะต้องมีความจูงใจ แต่ต้องเป็นแรงจูงใจที่ถูกต้องคือ ฉันทะ คือความใฝ่รู้ และใฝ่ทำ หรืออยากรู้ อยากทำ ที่ได้พูดมาแล้ว ไม่ใช่เอาแต่อยากได้ อยากมี อยากเสพ สำหรับปัจจุบันอย่างน้อย ต้องให้เกิดค่านิยมในการผลิต โดยเลือกผลิตแต่สิ่งที่ดีงาม มีคุณค่าส่งเสริมคุณภาพชีวิต

๔. อัดตสัมปทา การทำตนให้สมบูรณ์ หรือพัฒนาตนให้เต็มที

อัดตสัมปทานี้ขอใช้ภาษาอังกฤษหน่อย คือพอตีมีคำ ภาษาอังกฤษที่เขาใช้มาตรงกันเข้า เรียกว่า self-actualization ในจิตวิทยาการศึกษาปัจจุบัน หลักการนี้มีความสำคัญอยู่พอสมควร self-actualization ที่จริงอยู่ในอัดตสัมปทานี้เอง

เรามีความเชื่อในศักยภาพของมนุษย์อยู่แล้วตามหลักโพธิสัตว์ มาถึงตอนนี้ การสร้างสรรค์ตนเองให้สมบูรณ์ ก็คือการพัฒนาศักยภาพนั้นให้เต็มที

อัดตสัมปทานี้เป็นศัพท์ธรรมที่เรามองข้ามไป แปลกเหมือนกันว่าทำไมเราจึงข้ามหลักนี้ไป พระพุทธเจ้าตรัสไว้กับข้ออื่นๆ ในชุดเดียวกันรวมเป็น ๗ ข้อ และเรียงลำดับไว้อย่างนี้ แต่ธรรมชุดนี้ถูกมองข้ามไป ไม่มีใครสนใจพูดถึง ข้อไหนบังเอิญปรากฏในที่อื่นด้วยก็มีคนรู้จัก แต่หลายข้อในชุดนี้ เป็นหลักธรรมที่คนไม่คุ้นเลย จึงต้องเอามาทบทวนกัน

พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่าบุพนิมิตของมรรคข้อที่ ๔ คือ อุตตสัมปทา การสร้างสรรค์ตนเองให้สมบูรณ์ หรือพัฒนาศักยภาพของตนเองให้เต็มที่ หมายความว่า ต้องทำศักยภาพของตนให้เต็มบริบูรณ์ ผู้ที่เป็นปุถุชนก็ต้องพัฒนาตนให้เป็นอารยชน หรือ อริยบุคคล ผู้ที่เป็นอริยบุคคลอยู่แล้ว ก็ต้องพัฒนาให้สูงขึ้นไป ถ้าเป็นโสดาบันก็ก้าวต่อไปให้เป็นพระสกทาคามี และพระอนาคามี ตามลำดับ จนกว่าจะสำเร็จเป็นพระอรหันต์ ถึงความเป็นพระอเสชชะ หลุดพ้นเป็นอิสระโดยสมบูรณ์ จบกระบวนการของการศึกษา

อย่างไรก็ตาม ข้อนี้จะไม่อธิบายมาก เพราะในความหมายทั่วไปสมัยปัจจุบันก็อธิบายกันอยู่แล้ว เพียงแต่ให้เห็นว่าพระพุทธศาสนาได้แสดงไว้เป็นข้อที่ ๔ ในบุพนิมิตของการศึกษา ส่วนที่จะต่างกันก็คือ ที่ว่าเต็มบริบูรณ์นั้นคืออย่างไร และการทำให้เต็มนั้นคือทำอย่างไร

๕. ทิฏฐิสัมปทา การทำทิฏฐิให้ถึงพร้อม หรือการสร้างสรรค์ทิฏฐิให้สมบูรณ์

ทิฏฐิคืออะไร ทิฏฐิคือ ทศนคติ ค่านิยม ความคิดเห็น ท่าทีของบุคคลต่อสิ่งต่างๆ เจตคติ หรือ ทศนคติ และค่านิยมมีความสำคัญมากในการศึกษา พระพุทธเจ้าสอนว่า จะต้องมืทิฏฐิมิ ทศนคติมีค่านิยมที่ถูกต้อง ในการศึกษานั้น สิ่งหนึ่งที่จะต้องทำก็คือการพัฒนาในเรื่องทศนคติและค่านิยม ซึ่งเรียกว่าทิฏฐิสัมปทา

ทัศนคติและค่านิยมที่สำคัญซึ่งพระพุทธศาสนาย้าก่อนอื่น ถือว่าเป็นสัมมาทิฐิเบื้องต้น ก็คือการมองสิ่งทั้งหลายตามความเป็นไปแห่งเหตุปัจจัย อันนี้เป็นทัศนคติสำคัญในการมองโลกเพื่อจะให้เห็นสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง เด็กของเราได้ฝึกการมองโลกมองชีวิตแบบนี้บ้างไหม

หลักการต่างๆ ในชุดนี้ ว่าที่จริงก็สัมพันธ์กันหมด แม้แต่แรงจูงใจในการสร้างสรรค์และในการใฝ่รู้ ถ้าเรามีทัศนคติในการมองสิ่งทั้งหลายตามความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย ก็จะสนับสนุนให้เราอยากรู้อยากเข้าถึงความจริง ทำให้เราสืบค้นเหตุปัจจัยของสิ่งทั้งหลาย เพราะการที่จะเข้าถึงความจริงของสิ่งทั้งหลายได้นั้น จะต้องค้นหาเหตุปัจจัยของมัน

หลักความจริงประการสำคัญอย่างหนึ่งก็คือ ความเป็นไปตามเหตุปัจจัย พระพุทธศาสนาประกาศหลักการแห่งความเป็นไปตามเหตุปัจจัย ทัศนคติหรือท่าทีของมนุษย์ต่อโลก ที่ควรจะต้องมีเป็นประการแรก ก็คือการมองสิ่งทั้งหลายตามความสัมพันธ์ หรือตามความเป็นไปแห่งเหตุปัจจัย จะต้องพยายามฝึกกันให้มีทัศนคตินี้ ส่วนท่าทีหรือทัศนคติและค่านิยมที่พึงประสงค์อย่างอื่น จะตามมาทีหลัง เช่นค่านิยมในการผลิตเป็นต้น

ถ้าเรารู้จักมองสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง มองเห็นความเป็นไปตามเหตุปัจจัยแล้ว มันก็ส่งเสริมการสร้างสรรค์ เพราะการมองเห็นเหตุปัจจัย ก็คือการมองเห็นกระบวนการเกิดขึ้นของสิ่งต่างๆ และความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งทั้งหลาย

การมองในแนวทางที่จะสืบค้นเหตุปัจจัยย่อมส่งเสริมการ
 อยากรู้ความจริง และการสร้างสรรค์สิ่งดีงามให้เกิดขึ้น เพราะใน
 การเรียนรู้กระบวนการแห่งเหตุปัจจัยนั้น จะทำให้มองเห็นอาการที่
 สิ่งใดสิ่งหนึ่งเกิดขึ้น และการที่สิ่งที่เกิดขึ้นแล้วนั้น เป็นเหตุ
 ปัจจัยให้เกิดผลดีหรือผลร้ายสืบทอดต่อไปอีกอย่างไรๆ ทำให้
 อยากรู้การเกิดขึ้นของสิ่งที่ดีงาม และอยากรู้ความจริงใน
 กระบวนการแห่งเหตุปัจจัยนั้น

ในทางกลับกัน ความใฝ่รู้และใฝ่สร้างสรรค์ ก็ส่งเสริมการ
 มองหาเหตุปัจจัยด้วย เพราะเมื่อเด็กอยากรู้จะทำอะไร อยากรู้
 สร้างสรรค์อะไร แก่จะต้องเรียนรู้เหตุปัจจัยว่า สิ่งนี้ทำขึ้นมาได้
 อย่างไร มีเหตุมีปัจจัย มีองค์ประกอบอะไรบ้างที่เขาจะต้องทำเพื่อ
 สร้างสรรค์มันขึ้นมา

อย่างน้อย ผู้ที่ดำเนินชีวิตอยู่ในโลกอยู่ในสังคม ทำการ
 อย่างเป็นอย่างหนึ่ง หรือปฏิบัติธรรมอะไรก็ตาม เมื่อมองดู
 ความสำเร็จหรือความล้มเหลว ความเจริญหรือความเสื่อมของ
 ตนเองก็ตาม ของผู้อื่นก็ตาม ถ้ามีทัศนคติที่มองตามเหตุปัจจัย ก็
 จะได้พิจารณาสืบค้นหาเพื่อจะได้แก้ไขป้องกันหรือส่งเสริมตาม
 เหตุปัจจัยอย่างถูกต้อง ไม่ใช่เอาแต่โทษคนโน้นคนนี้ สิ่งโน้นสิ่งนี้
 เรื่อยไปอย่างเลื่อนลอย

นอกจากนั้น ท่าทีของการมองตามเหตุปัจจัย ยังไป
 สนับสนุนตัวทำที่จะทอดต่อไปด้วย คือทำให้รู้จักคิดพิจารณาสืบ
 สืบหาเหตุปัจจัย ตามหลักโยนิโสมนสิการ เพราะฉะนั้น จึงให้มี

การสร้างเสริมหรือสร้างสรรค์ทัศนคติ และค่านิยมที่ถูกต้อง คือให้มีทิวฐิสัมปทา เป็นประการที่ ๕

๖. อับปมาทสัมปทา การสร้างสรรค์ความไม่ประมาทให้สมบูรณ์

ความไม่ประมาทนั้นคือการมีจิตสำนึกในเรื่องกาลเวลา และความเปลี่ยนแปลง

คนที่มีความไม่ประมาท ก็เพราะสำนึกในเรื่องกาลเวลา ว่า เวลาเคลื่อนไปผ่านไปตลอดเวลา เดี่ยววันๆ เดี่ยววันหมดไป เดี่ยวคืนเวียนมา เดี่ยวเดือนหนึ่ง เดี่ยวปีหนึ่ง กาลเวลาและวาริไม่รอใคร จะทำอะไรต้องรีบทำ เพราะฉะนั้น จะต้องมีความกระตือรือร้น เร่งชวนชวายทำสิ่งต่างๆ อันนี้คือจิตสำนึกในกาลเวลา

ที่นี้ความสำนึกในกาลเวลาเกิดขึ้นเพราะอะไร ก็เพราะมองเห็นการเปลี่ยนแปลง กาลเวลาเกิดขึ้นเพราะอะไร กาลเวลา กำหนดด้วยการเปลี่ยนแปลง ที่มีวันมีคืนก็เกิดจากโลกหมุนรอบดวงอาทิตย์ โลกหมุนรอบตัวเองรอบหนึ่ง ก็เป็นวันหนึ่ง หมุนรอบดวงอาทิตย์ไปได้รอบหนึ่งเต็มบริบูรณ์ก็เป็นปีหนึ่ง

กาลเวลาผ่านไป พร้อมด้วยการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงของสิ่งทั้งหลาย รวมทั้งความเปลี่ยนแปลงในชีวิตของเราที่ไม่อยู่นิ่งตลอดเวลา ทุกส่วนในชีวิตของเราทั้งรูปธรรมนามธรรม มีการเกิดดับอยู่ตลอดเวลา ชีวิตของเราจะต้องแตกดับอย่างแน่นอน และชีวิตจะเป็นอย่างไรต่อไปก็ไม่แน่นอน แล้วแต่เหตุปัจจัยทั้ง

ภายในและภายนอก จึงต้องขวนขวายเรียนรู้และกระทำเหตุปัจจัยเท่าที่เราทำได้ให้ดีที่สุดด้วยความไม่ประมาท

พระพุทธศาสนาสอนนักสอนหนาในเรื่องความเปลี่ยนแปลง สอนหลักอนิจจังว่ามีการเกิดขึ้นและการดับสลาย ก็ด้วยต้องการให้เราไม่ประมาท พระพุทธเจ้าตรัสปัจฉิมวจา วาจาสุดท้ายที่ตรัสก่อนปรินิพพาน เหมือนกับวาจาสั่งเสียของพระองค์ คือ คำว่า

วชฺฌมมา สงฺขารธา, อปฺปมาเทน สมฺปาเทถ.

แปลว่า สังขารทั้งหลายมีความเสื่อมสลายไปเป็นธรรมดา ท่านทั้งหลายจงยังความไม่ประมาทให้ถึงพร้อม หรือแปลว่า จงทำกิจให้บริบูรณ์ด้วยความไม่ประมาท หรือที่นิยมแปลกันให้ได้ความเต็มที่ว่า จงยังประโยชน์ตนและประโยชน์ผู้อื่นให้ถึงพร้อมด้วยความไม่ประมาท

พุทธพจน์นี้แสดงถึงการที่พระองค์นำเอาหลักอนิจจัง หรือหลักความไม่เที่ยงนี้มาสัมพันธ์กับความไม่ประมาท คือ ตรัสเรื่องความเปลี่ยนแปลง ความไม่เที่ยง เพื่อกระตุ้นเร้าให้ไม่ประมาท แต่เรามองข้ามพระพุทธพจน์สำคัญที่เป็นปัจฉิมวจา หรือวาจาสุดท้ายนี้ไป

การที่พระพุทธเจ้าสั่งเสียสิ่งใด ก็แสดงว่าพระองค์ต้องถือว่าสิ่งนั้นสำคัญมาก แต่ชาวพุทธไม่ค่อยเอาใจใส่คำสั่งเสียของพระศาสดา

พระพุทธเจ้าตรัสสอนให้ไม่ประมาท เพราะสิ่งทั้งหลายไม่เที่ยง เราจึงควรมีจิตสำนึกในกาลเวลาและจิตสำนึกในความเปลี่ยนแปลง และให้จิตสำนึกในความเปลี่ยนแปลงนั้น เป็นตัวกระตุ้นเราให้มีความไม่ประมาท

เพราะฉะนั้น สิ่งหนึ่งที่เป็นบุญนิมิตของการศึกษา หรือเป็นเครื่องนำเข้าสู่การเดินตามมรรคหรือการปฏิบัติธรรม ก็คือความกระตือรือร้น ความเร่งขวนขวายไม่ประมาท

หลักพระพุทธศาสนาอย่าเตือนเราไม่ให้เป็นคนเฉื่อยชา ไม่ให้เป็นคนอยู่นิ่งเฉย ให้มีสติ ระลึกระวัง ตื่นตัวอยู่เสมอ ไม่ปล่อยเวลาให้ผ่านไปเปล่า มีอะไรเกิดขึ้น จะเป็นเหตุของความเสื่อม ก็เร่งหลีกเลี่ยงแก้ไขป้องกัน อะไรจะเป็นเหตุของความเจริญ ก็เร่งปฏิบัติจัดทำ

อัปมาทธรรมนี้ พระพุทธเจ้าตรัสย้ำไว้ไม่รู้กี่ครั้ง ย้ำในฐานะบุญนิมิตของการศึกษา ย้ำในฐานะปัจฉิมวาจา ย้ำในฐานะที่เป็นธรรมที่ครอบคลุมการปฏิบัติทั้งหมดเหมือนกับรอยเท้าช้าง

หลายท่านคงเคยได้ยิน พระพุทธเจ้าตรัสว่า รอยเท้าของสัตว์บกทั้งหลาย ย่อมรวมลงได้ในรอยเท้าช้าง ฉนั้นใด ธรรมทั้งหลายก็รวมลงได้ในความไม่ประมาท ฉนั้นนั่น ถ้ามีความไม่ประมาทแล้ว ก็สามารถปฏิบัติธรรมทุกข้อ แต่ถ้าประมาทเสียอย่างเดียว ธรรมทั้งหลายที่เรียนมาก็ไร้ประโยชน์ เพราะไม่เอามาปฏิบัติ ไม่เอามาใช้ เพราะฉะนั้น จึงให้มีความไม่ประมาท

ตกลงว่า อัปมาทสัมปทา การสร้างสรรค์ความกระตือรือร้น ความเร่งชวนชวาย หรือการมีจิตสำนึกในเรื่องกาลเวลาและความเปลี่ยนแปลงที่ทำให้กระตือรือร้นอยู่เสมอนี้เป็นหลักสำคัญที่เรียกว่า เป็นบุพนิมิตประการที่ ๖ ของการศึกษา

๗. โยนิโสมนสิการสัมปทา การทำโยนิโสมนสิการให้ถึงพร้อม หรือสร้างสรรค์โยนิโสมนสิการให้สมบูรณ์

โยนิโสมนสิการ แปลว่า การทำในใจโดยแยบคาย คือการรู้จักพิจารณาโดยแยบคาย แปลแบบภาษาสมัยใหม่ว่า รู้จักคิดหรือคิดเป็น โดยเฉพาะการพิจารณาสิ่งทั้งหลายตามแนวทางของเหตุปัจจัย

ถ้าเรามีทิวฐีสัมปทา มีท่าที่แห่งการมองสิ่งทั้งหลายตามเหตุปัจจัยแล้ว ก็หวังได้ว่าเราจะใช้โยนิโสมนสิการ และถ้าเราใช้โยนิโสมนสิการ เราก็จะเจริญยิ่งขึ้นในทิวฐีสัมปทา

ความจริง หลักเหล่านี้สัมพันธ์กันหมด เมื่อตัวใดตัวหนึ่งเกิดขึ้นแล้วก็นำมาซึ่งสิ่งที่จะพาตัวอื่นๆ เกิดตามมาด้วย ดังนั้น เมื่อมีแรงจูงใจที่ถูกต้องตามหลักขั้นทสัมปทาซึ่งเป็นข้อที่ ๓ ก็จะทำให้เราใจให้คิดพิจารณาสืบค้นเหตุปัจจัยเป็นต้น โยงมาถึงข้อสุดท้าย คือโยนิโสมนสิการด้วยเช่นกัน

แม้แต่ข้อที่ ๑ คือ ความมีกัลยาณมิตร ก็สัมพันธ์กับโยนิโสมนสิการนี้อย่างใกล้ชิด ตัวอย่างเช่น การรู้จักเลือกหา กัลยาณมิตร ทำให้ได้รู้จักเลือกดูรายการทีวี และเลือกอ่านหนังสือที่มีประโยชน์ จากนั้นโยนิโสมนสิการนี้ก็พาลึกลงไปอีก คือทำให้เด็ก

รู้จักดูรู้จักอ่านรู้จักพิจารณาให้ได้สารประโยชน์จากรายการที่ดู และจากหนังสือที่อ่านนั้นอย่างแท้จริง เพราะถ้าเรามีโยนิโสมนสิการ เราก็จะมองสิ่งทั้งหลายโดยพิจารณาว่า เหตุปัจจัยของมันเป็นอย่างไรมากมาย แยกแยะให้เห็นว่าองค์ประกอบของมันเป็นอย่างไรมากมาย มองสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริงว่ามีคุณสมบัติอย่างไร มีทางแก้ไขอย่างไร จะเอาอะไรไปใช้ประโยชน์ได้บ้างอย่างไร

ผู้ที่ดำเนินชีวิตอยู่ในโลกในสังคม หรืออยู่กับตนเอง หรือจะปฏิบัติธรรมอะไรก็ตาม ก็ต้องรู้จักคิดพิจารณา รู้จักทำใจต่อสิ่งทั้งหลายอย่างถูกต้อง รู้จักพิจารณาประสบการณ์ที่เข้ามา เหตุการณ์ที่เกิดขึ้น และสถานการณ์ที่เผชิญ ในทางที่จะให้เกิดกุศลธรรม เกิดความรู้สึที่ต้งาม ไม่เกิดโทษแก่ชีวิต และเกิดปัญญาที่จะแก้ไขโดยวิธีที่ถูกต้อง ตลอดจนรู้เข้าใจเท่าทันโลกและชีวิตหรือสังขารทั้งหลายตามเป็นจริงว่ามีอาการแห่งไตรลักษณ์อย่างไร จนถึงขั้นมีจิตใจเป็นอิสระหลุดพ้นปลดปล่อยเบิกบานผ่องใสด้วยความรู้แจ้งได้ ทั้งหมดนี้ก็เป็นเรื่องของโยนิโสมนสิการทั้งสิ้น หลักประการที่ ๗ คือโยนิโสมนสิการนี้ ได้พูดในที่อื่นมากแล้ว จึงไม่จำเป็นต้องย้ำอีก

ตกลงว่า บุพนิมิตของการปฏิบัติธรรม หรือ รุ่งอรุณของการศึกษา มี ๗ ประการด้วยกัน ในการให้การศึกษา จะต้องเน้นองค์ ๗ ประการนี้

เมื่อองค์ ๗ ประการนี้เกิดขึ้นแล้ว ตัวการศึกษาก็จะเกิดขึ้นตามมาแน่นอน เหมือนสีที่เจ็ดที่เป็นองค์ประกอบของรุ้งเจ็ดสี

กลมกลืนกันเข้าเป็นแสงตะวันส่องโลกให้สว่างหายมืดมนพัน
อันตราย

ตัวการศึกษานั้นเริ่มที่สัมมาทิฏฐิ ซึ่งเป็นแสงสว่างเริ่มต้น
ของดวงปัญญา คือ ย่างเข้าสู่มรรคาหรือตัวมรรค นั่นเอง

เมื่อเราทำตัวให้เดินตามมรรค ก็คือศึกษา ศึกษาก็มี
องค์ประกอบ ๓ ส่วน คือ สติ สมาธิ ปัญญา แล้วแยกออกไปเป็น
สัมมาทิฏฐิจนถึงสัมมาสมาธิ แต่บุพนิมิตของมรรคและของ
การศึกษานั้น คืออะไร เราอย่าลืม

ถึงตอนนี้ บางท่านอาจจะสงสัย ก็เลยขอแทรกคำถามเข้า
มาว่า หลักธรรมที่เป็นบุพนิมิต ๗ ข้อนี้ไม่ได้อยู่ในมรรคหรือ เช่น
อย่างศีลนี้ไม่ได้อยู่ในมรรคหรือ

ตอบว่า ใช่ หลัก ๗ ข้อนี้ ที่จริงก็อยู่ในมรรคแล้ว แต่ก็มี
เหตุผลที่ต้องยกมาตั้งไว้ต่างหากอีก

จะขออุปมาให้ฟัง เหมือนกับเราพูดว่า แพทย์ พระภิกษุ ครู
อาจารย์ นี่เป็นผู้มีอุปการคุณ เป็นบุคคลที่มีประโยชน์แก่สังคมหรือ
แก่ประชาชน ก็ต้องถามว่า แล้วแพทย์ พระภิกษุ ครูอาจารย์นั้น
ไม่ได้เป็นประชาชนหรือ ก็เป็นใช่ไหม แต่เป็นการแยกพูดเพื่อความ
ประสงค์พิเศษ

เรื่องนี้ก็เหมือนกัน หลัก ๗ ข้อนี้ ก็รวมอยู่ในมรรคนั้นแหละ
แต่แยกออกมามาตั้งไว้สำหรับทำหน้าที่พิเศษอีกอย่างหนึ่ง ใน
ความหมายแบบเดียวกับที่ว่า แพทย์ พระภิกษุ ครูอาจารย์ แม้จะ

เป็นประชาชนเหมือนกัน แต่ในบางกรณีเราพูดแยกออกมาจากประชาชนว่าเป็นบุคคลต่าง ๆ ที่บำเพ็ญประโยชน์แก่ประชาชน

คำว่า ตำรวจ ทหาร ข้าราชการ และประชาชน ก็เหมือนกัน อาจมีคนสงสัยได้ว่า ทำไมไปแยกอย่างนั้น ตำรวจ ทหาร ข้าราชการไม่ได้เป็นประชาชนหรือ ก็เป็นเหมือนกัน แต่พูดแยกเพื่อความหมาย หรือเพื่อวัตถุประสงค์บางอย่าง นี้ก็เหมือนกัน

ตกลงว่า ตอนนี้เราพูดถึงบุญนิมิตของการศึกษาได้ครบแล้วทั้ง ๗ ประการ

ผู้ที่ปฏิบัติธรรม ไม่ว่าจะเด็กอยู่กับพ่อแม่ที่บ้าน หรือไปเป็นนักเรียนอยู่กับครูอาจารย์ในโรงเรียน คนที่ทำงานอยู่ในองค์กร และหน่วยราชการต่างๆ ตลอดจนถึงผู้ที่ไปบำเพ็ญจิตตภาวนา เจริญสมถกรรมฐานอยู่ในป่า อยู่ในที่สงัดปลีกเร้น หรือบำเพ็ญวิปัสสนาอยู่ในที่ใดก็ตาม ก็ควรจะต้องสร้างสรรค์หลักบุญนิมิต ๗ ประการนี้ ให้มีประจำตัว จะได้เป็นหลักประกันในการที่จะก้าวหน้าต่อไปในการปฏิบัติธรรมนั้นๆ จนกว่าจะบรรลุความเจริญงอกงามเต็มบริบูรณ์แห่งศักยภาพของความเป็นมนุษย์ที่มีในตน

ปัจจัยตัวเอกของการศึกษา

ในบรรดาหลักบุญนิมิต ๗ ประการนี้ จะเห็นว่ามีส่วนสำคัญอยู่เป็นตัวต้นกับตัวท้าย ๒ ตัว คือ ตัวควบหัวกับควบท้าย พระพุทธเจ้าทรงจับเอามาวางเป็นหลักสำคัญอีกอย่างหนึ่ง จัดเป็นชุดว่ามี ๒ อย่าง เป็นหลักใหญ่ซึ่งถือว่าเป็นตัวการที่จะนำเข้าสู่

การศึกษาที่แท้จริง คือตัวต้นกับตัวท้าย ได้แก่ ตัวที่ ๑ กับตัวที่ ๗ ได้ชื่อพิเศษอีกอย่างหนึ่งว่าเป็น ปัจจัยแห่งสัมมาทิฏฐิ กล่าวคือ

ข้อที่ ๑ กัลยาณมิตร ทำหน้าที่ช่วยให้เกิดความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้อง เช่นครูอาจารย์เป็นปัจจัยสำคัญที่จะชักนำเด็กเข้าสู่การศึกษา โดยชักนำให้เกิดสัมมาทิฏฐิ และ

ข้อที่ ๒ โยนิโสมนสิการ การรู้จักคิด คิดเป็น จะทำให้เกิดความเข้าใจที่ถูกต้องพร้อมกับการพึ่งตนเองได้ เป็นปัจจัยภายในที่ทำให้เกิดสัมมาทิฏฐิ

ท่านแยกเป็นปัจจัย ๒ อย่าง คือ ปัจจัยภายนอกกับปัจจัยภายใน กัลยาณมิตรเป็นปัจจัยภายนอก เป็นอิทธิพลจากภายนอกที่เรียกว่าปรโตโฆสะที่ดี ส่วนโยนิโสมนสิการ เป็นปัจจัยภายใน

ตกลงว่า ตัวนำของการศึกษาจะมาเน้นที่ปัจจัยหลัก ๒ ตัวนี้ เพราะฉะนั้น ครูอาจารย์จะมีบทบาทสำคัญในการศึกษามากก็ในฐานะที่เป็นกัลยาณมิตร แล้วบทบาทท้ายสุดและสำคัญที่สุดก็อยู่ที่ตัวเด็กเอง ที่จะต้องมีโยนิโสมนสิการ

ตอนสุดท้าย เหลือ ๒ ปัจจัย ใน ๗ ประการ คือปัจจัยตัวนอก เช่นครูอาจารย์ ที่เป็นกัลยาณมิตรฝ่ายหนึ่ง และตัวเด็กเองที่มีโยนิโสมนสิการฝ่ายหนึ่ง ปัจจัยสำคัญ ๒ ตัวนี้จะเป็นตัวการเอกที่นำเข้าสู่การศึกษา

ถ้ามองในแง่การจัดการศึกษาอบรมโดยทำเป็นกิจกรรมและกิจการ กัลยาณมิตรที่ดีจะทำหน้าที่กระตุ้นอนุพนิตทั้ง ๗ ประการได้หมดเลย คือ กัลยาณมิตรกระตุ้นให้เด็กเป็นคนรู้จัก

เลือกหากัลยาณมิตร ให้เด็กรู้จักจัดระเบียบการดำเนินชีวิตให้เป็น และมีความสัมพันธ์ทางสังคมที่ดี สร้างเสริมแรงจูงใจที่ถูกต้อง ำให้เด็กพัฒนาศักยภาพของตนเองขึ้นไปจนสมบูรณ์ นำให้เด็กมีทัศนคติและค่านิยมที่ถูกต้อง ทำให้เด็กมีจิตสำนึกในกาลเวลาและความเปลี่ยนแปลง ปลูกให้มีความกระตือรือร้นขวนขวายตลอดจนกระตุ้นให้เกิดโยนิโสมนสิการก็ได้

ครูทำหน้าที่ช่วยให้เกิดการพัฒนารอบตัวประกอบทั้ง ๖ อย่างที่เหลือ พร้อมทั้งช่วยให้เด็กรู้จักแสวงหาแหล่งความรู้ แหล่งการสร้างสรรค์ อันเป็นหลักกัลยาณมิตรที่แท้จริงที่เกิดขึ้นในตัวเด็กเอง รวมเป็นบุพนิมิตครบทั้ง ๗ ประการ

แต่ถ้ายังต้องอาศัยกัลยาณมิตรมาคอยช่วย เด็กนั้นคนนั้นก็ยิ่งพึ่งตนเองไม่ได้จริง ต่อเมื่อใดเด็กรู้จักใช้โยนิโสมนสิการได้ดี ก็พึ่งตนเองได้จริงในกระบวนการของการศึกษา

เพราะฉะนั้น ในขั้นสุดท้าย ท่านจึงยกเอาตัวต้นกับตัวสุดท้ายมาอีกทีหนึ่ง ว่าเป็นปัจจัยของสัมมาทิฐิ และเมื่อถึงที่สุดหรือถึงแก่นที่แท้จริง ตัวสุดท้ายคือโยนิโสมนสิการจะเป็นตัวตัดสิน

เป็นอันว่า ในที่นี้ได้เห็นบทบาทความสำคัญของครู ในฐานะที่เป็นกัลยาณมิตร แม้จะไปบำเพ็ญกรรมฐานไปทำสมาธิ ท่านก็สอนว่าเริ่มต้นให้เข้าไปหากัลยาณมิตร เพราะอะไร ก็เพราะว่าการเข้าไปหากัลยาณมิตรนั้นแหละ เป็นการปฏิบัติตามหลักบุพนิมิตข้อแรก แล้วกัลยาณมิตรนั้นก็จะเป็นผู้ที่กระตุ้นให้

บุพนิมิตทั้ง ๖ ประการหลังเกิดขึ้น โดยในที่สุดก็ไปยุติที่ต้องรู้จักใช้โยนิโสมนสิการด้วยตนเอง และถ้าเราไม่มีกัลยาณมิตรที่สามารถ เราก็ต้องพยายามใช้โยนิโสมนสิการให้มาก

ปฏิบัติธรรม วัตถุประสงค์อย่างไร

เมื่อเราได้ทุนและเครื่องประกอบในการเดินทางแล้ว
ต่อไปนี่ ก็จะเข้าสู่การเดินทางตามมรรค

ได้บอกแล้วว่า ตัวทางที่เดินก็คือ มรรค มรรคมีองค์ ๘ ประการ อันนี้ทราบกันแล้ว ไม่ต้องบรรยายในรายละเอียด และก็ได้อธิบายแล้วว่า การฝึกชีวิตให้ดำเนินตามมรรค หรือการทำตัวให้เดินไปตามมรรคนั้นคือสิกขา หรือการศึกษา ดังได้อธิบายแล้วว่า การศึกษากับมรรคสัมพันธ์กันอย่างไร

ที่นี้ต่อไป ก็จะพูดถึงการตรวจสอบหรือวัดผล เมื่อขั้นนี้ได้บอกให้ตรวจสอบด้วยประสบการณ์ตรงของตัวเองโดยดูว่าโลก โกรธ หลง มีน้อยหรือมาก ได้ลดละให้เบาบางหรือหมดไปหรือยัง แต่นั่นเป็นการตรวจสอบ โดยพูดเชิงลบอย่างรวบรัด

ก) ดูกุศลธรรมที่เพิ่มขึ้น

โดยทั่วไปมีการวัดด้วยคุณธรรมต่างๆ ที่งอกงามขึ้นมา แทนอกุศลธรรม คือจะต้องดูว่า กุศลธรรมเจริญขึ้นมาแทนที่อกุศลแค่ไหน หลักการวัดความเจริญในการเดินตามมรรค หมวดหนึ่งมี ๕ อย่าง

ประการที่ ๑ ดูว่ามีความมั่นใจ มีความเชื่อมั่นในสิ่งที่เป็นกุศล สิ่งที่เป็นความดีงามมากขึ้นหรือไม่ มีความมั่นใจแม้แต่ในโพธิสัตว์ เชื่อในศักยภาพของตนเองที่จะพัฒนาขึ้นไปหรือไม่ เมื่อมีความเชื่อมั่นมากขึ้น ก็เรียกว่า มีศรัทธามากขึ้น ซึ่งเป็นสิ่งที่ดี เป็นกุศลธรรมที่เจริญเพิ่มขึ้น โดยสรุป คือดูว่ามีศรัทธา มีความเชื่อ มีความมั่นใจในกุศลธรรมในความดีงามต่างๆ มากขึ้นหรือไม่

ประการที่ ๒ เมื่อปฏิบัติไปตามมรรคไป มีระเบียบในการดำเนินชีวิตดีขึ้นใหม่ มีการประพฤติตนอยู่ในสุจริตดีขึ้นใหม่ อันนี้เป็นส่วนที่แสดงออกภายนอกในการดำเนินชีวิต เพราะฉะนั้น ต้องเอามาวัดดูด้วยว่าเราดำเนินชีวิตดีขึ้นใหม่ มั่นคงในสุจริตมากขึ้นใหม่ มีระเบียบวินัยราบรื่นดีใหม่ มีความสัมพันธ์กับโลกกับมนุษย์กับสังคมดีขึ้นใหม่ เรียกสั้นๆ ว่า มีศีล ดีขึ้นใหม่

ประการที่ ๓ ดูว่าเรามีความรู้จากการที่ได้สัมผัสได้ค้นคว้าอะไรต่างๆ มากขึ้นใหม่ ได้เรียนรู้มากขึ้นและกว้างขวางเพียงพอใหม่ในธรรมที่จะปฏิบัติต่อไป หรือในสิ่งที่จะนำมาใช้แก้ปัญหา หรือในการพัฒนาตน ได้ประสบการณ์ต่างๆ มาเป็นข้อมูลของความรู้มากขึ้นหรือไม่ เรียกสั้นๆ ว่า มีสุตะ มากขึ้นใหม่

ประการที่ ๔ มีความลดละกิเลสได้มากขึ้นใหม่ กิเลสต่างๆ โดยเฉพาะความโลภ ความโกรธ ความหลง ความเห็นแก่ตัวนี้ละได้ มีความเห็นแก่ตัวน้อยลงบ้างใหม่ มีความเสียสละมากขึ้นใหม่ มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีน้ำใจ เห็นแก่เพื่อนมนุษย์ เห็นแก่ผู้อื่น

มากขึ้นใหม่ มีจิตใจกว้างขวางโปร่งเบามากขึ้นใหม่ เรียกสั้นๆ ว่ามี
จาคะ มากขึ้นใหม่

ประการสุดท้าย คือปัญญา ได้แก่ความรู้ความเข้าใจใน
ความจริงของสิ่งทั้งหลาย ตรวจสอบว่า เรามีความเข้าใจในสิ่งที่ได้
เรียนรู้นั้น เราเข้าใจถูกต้องตามความเป็นจริงมากเพียงใด เรา
มองเห็นเหตุปัจจัยและความสัมพันธ์ของสิ่งทั้งหลายชัดเจนดี
สามารถนำความรู้มาเชื่อมโยงใช้ในการแก้ปัญหาและสร้างสรรค์
พัฒนาให้เป็นผลดีหรือไม่ อันนี้เป็นตัวแกนแท้ที่ต้องการ เป็นตัวคุม
ทั้งหมด

ตกลงว่า หัวข้อนี้เป็นหลักหนึ่งในการตรวจสอบความ
เจริญ คือดูว่ามีศรัทธามากขึ้นใหม่ มีศีลมากขึ้นใหม่ มีสุตะมากขึ้น
ใหม่ มีจาคะมากขึ้นใหม่ และมีปัญญามากขึ้นหรือไม่

หลักนี้เรียกว่า “อริยวัฑฒิ” แปลว่า ความเจริญของอริยชน
ความเจริญแบบอารยะ ได้แก่ หลักวัดความเจริญหรือพัฒนาการ
ของอารยชน

ถ้ามีความเจริญเพียงว่ามีทรัพย์สินเงินทองมากขึ้นอย่าง
เดียว แต่มีความเห็นแก่ตัวมากขึ้น อย่างนั้นไม่ถือว่ามี ความเจริญ
ในการศึกษา หรือในการพัฒนาชีวิตที่แท้จริง หรือมีโทษะมีความ
เกลียดชังมีกิเลสต่างๆ มากขึ้น ก็เช่นเดียวกัน

ข) ตุกรทำหน้าที่ต่อธรรมต่าง ๆ

ที่จริงหลักตรวจสอบมีหลายอย่าง หลักอย่างหนึ่งเป็นการดำเนินตามอริยสัจ ๔ กล่าวคือ การปฏิบัติธรรมนั้น ได้แก่การดำเนินตามหลักการแก้ปัญหาด้วยวิธีการของอริยสัจ ๔ ในการปฏิบัติจึงต้องดูว่าเราปฏิบัติหน้าที่ต่ออริยสัจ ๔ ถูกต้องหรือไม่

อริยสัจ ๔ มีหน้าที่ประจำแต่ละข้อ ถ้าปฏิบัติต่ออริยสัจ ๔ แต่ละข้อผิด ก็ถือว่าเราได้เดินทางผิดแล้ว

อริยสัจข้อที่หนึ่ง ทุกข์ คือตัวปัญหา เรามีหน้าที่ต่อมันอย่างไร หน้าที่ต่อปัญหาหรือความทุกข์ ก็คือหน้าที่ที่เรียกว่าทำความเข้าใจ กำหนดรู้ รู้จักว่ามันคืออะไร อยู่ตรงไหน มีขอบเขตเพียงใด เราจะแก้ปัญหา เราจะแก้ความทุกข์ เราต้องรู้ว่าทุกข์คืออะไร ปัญหาของเราคืออะไร ขอบเขตของมันอยู่ที่ไหน อะไรเป็นที่ตั้งของปัญหา ถ้าจับไม่ถูกแล้วก็เดินหน้าไปไม่ได้ จับตัวปัญหาให้ได้เสียก่อน แล้วก็เรียนรู้สิ่งที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับปัญหานั้นทั้งหมด

เราไม่มีหน้าที่ที่จะไปสร้างปัญหา เราไม่มีหน้าที่ไปเอาปัญหามารุ่นวายใจ มาเก็บมากังวลใจมาทำให้เกิดความทุกข์ ไม่ใช่อย่างนั้น เราไม่มีหน้าที่ทุกข์ แต่เรามีหน้าที่รู้จักทุกข์ นี่เป็นประการที่หนึ่งคือรู้จักตัวปัญหา ตามที่เป็นจริง

อริยสัจข้อที่สอง สมุทัย คือเหตุของทุกข์ เรามีหน้าที่อย่างไร หน้าที่ที่จะต้องทำต่อสมุทัย ก็คือสืบสาวค้นหามันให้พบ ให้รู้ว่ากระบวนการที่มันเกิดขึ้นเป็นอย่างไร แล้วละมันให้ได้ แก้ไข

กระบวนการให้สำเร็จ คือกำจัดสาเหตุของปัญหา หรือสาเหตุของความทุกข์ ไม่ใช่กำจัดปัญหา ปัญหานั้นเรากำจัดไม่ได้ เราแก้ปัญหาด้วยการกำจัดเหตุของมัน

อริยสัจข้อที่สาม นิโรธ คือความดับทุกข์ การแก้ปัญหาสำเร็จหรือภาวะปราศจากปัญหา เป็นความมุ่งหมาย การแก้ปัญหาสำเร็จคืออะไร จุดหมายที่ต้องการคืออะไร เป็นสิ่งที่เป็นไปได้หรือไม่ กระบวนการแก้เป็นอย่างไร เมื่อรู้ว่ามันคืออะไร และเป็นไปได้แล้ว เราก็มีหน้าที่ต่อมันคือ บรรลุถึง หรือ เข้าถึง แต่การที่จะเข้าถึงมัน คือจะเข้าถึงจุดหมายที่ดี จะกำจัดสาเหตุของปัญหาก็คือ แก้ปัญหาได้ก็ดี จะต้องไปสู่ข้อสุดท้าย คือ มรรค

อริยสัจข้อที่สี่ มรรค มรรคเป็นทางเดินก็คือข้อปฏิบัติ ซึ่งเรามีหน้าที่คือ ลงมือทำ เป็นข้อสุดท้าย ต้องลงมือทำตั้งแต่บุพนิมิตของมรรคเป็นต้นไปที่เดียว

ธรรมทั้งหมด จัดเข้าในอริยสัจ ๔ ได้ทั้งสิ้น

- สิ่งทั้งหลายในโลกนี้ตามที่สัมพันธ์กับมนุษย์ หรือที่มนุษย์ต้องเกี่ยวข้องกับประเภทหนึ่งนั้น จัดเข้าในจำพวกที่เรียกว่าทุกข์ ซึ่งเป็นปัญหาและสิ่งที่ต้องเผชิญ

- สิ่งทั้งหลายในโลกนี้ประเภทที่สอง จัดเข้าในจำพวกสิ่งที่เป็นโทษ ก่อทุกข์ภัย หรือเป็นสาเหตุของปัญหา

- สิ่งทั้งหลายในโลกนี้ประเภทที่สาม จัดเข้าในจำพวกสิ่งที่พึงประสงค์ หรือเป็นจุดหมาย และ

- สิ่งทั้งหลายประเภทที่สี่ จัดเข้าในจำพวกสิ่งที่จะต้องทำ หรือเป็นวิธีปฏิบัติ

และเราก็มีหน้าที่ปฏิบัติต่อมันให้ถูกต้อง อย่างที่หนึ่งทำ ความรู้จัก กำหนดให้ถูก อย่างที่สองกำจัดสาเหตุ อย่างที่สามคือ เข้าถึงจุดหมาย และอย่างี่สี่ คือลงมือทำหรือลงมือเดินทาง

หลักการนี้ก็ใช้ในการปฏิบัติธรรมเหมือนกัน คือ ในเวลาที่ไปเกี่ยวข้องกับธรรม ก็ควรจะจัดให้ถูกต้องด้วยว่า ธรรมนั้นอยู่ในประเภทไหนใน ๔ ข้อนี้ เมื่อจัดเข้าถูกต้องแล้ว เราก็จะปฏิบัติถูก หน้าที่ว่าหน้าที่ต่อข้อนั้นคือเราจะต้องทำอะไรอย่างไร

ธรรม ๔ ประเภทนั้น หรือสิ่งทั้งหลายทั้งปวงนั้น มีชื่อเรียก เฉพาะตามหน้าที่ที่เราพึงปฏิบัติต่อมัน คือ

๑. สิ่งทั้งหลายที่เป็นทุกข์ เป็นปัญหา เป็นที่ตั้งของปัญหา หรือเป็นจุดเกิดปัญหาเมื่อมนุษย์ปฏิบัติต่อมันไม่ถูกต้อง เรียกว่า ปริณิถียนธรรม คือ สิ่งที่จะต้องกำหนดรู้ หรือทำความรู้จัก

ตัวอย่าง เช่น ร่างกาย จิตใจ ชีวิต โลก ความผันผวน ปรวนแปร วิบโยค โศกเศร้า ผิดหวัง ความรู้สึกสุขหรือทุกข์ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส ความคิด ความจำ ความเปลี่ยนแปลง ความ เป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ฯลฯ (ชั้นที่ ๕ आयตนะ ๑๒ ไตรลักษณ์ และธรรมอื่นทำนองนี้)

๒. สิ่งทั้งหลายที่เป็นจำพวกเหตุก่อทุกข์ หรือสาเหตุของ ปัญหา เรียกว่า ปหาตัพพธรรม คือ สิ่งที่จะต้องละเลิก แก้ไข กำจัด

ตัวอย่าง เช่น ความโลภ ความโกรธ ความหลง ความเห็นแก่ตัว ความถือตัว ความเย่อหยิ่ง ความเกียจคร้าน ความเกียติขัง ความริษยา ความเบื้อหน้าย ความท้อแท้ ความเฉื่อยชา ความฟุ้งซ่าน ความระแวง ความประมาท ความโง่เขลา ฯลฯ (อกุศลมูลกิเลส ตัณหา มานะ ทิฏฐิ อวิชชา อุปาทาน สังโยชน์ นีวรณ และธรรมอื่นทำนองนี้)

๓. สิ่งทั้งหลายที่พึงประสงค์ เป็นจุดหมายที่ควรทำให้สำเร็จ หรือควรได้ควรถึง เรียกว่า สัจฉิภาตัพพธรรม คือ สิ่งที่จะต้องเข้าถึงหรือประจักษ์แจ้ง

ตัวอย่าง เช่น ความสงบ ความร่มเย็น ความบริสุทธิ์ ความปลอดโปร่งโล่งเบา ความผ่อนคลาย ความเบิกบาน ความไร้ทุกข์ ความสุขที่แท้ สุขภาพ ภาวะปลอดพ้นปัญหา ความเป็นอิสระ หรืออิสรภาพ ฯลฯ (วิชา วิมุตติ วิสุทธิ สันติ นิพพาน และธรรมอื่นทำนองนี้)

๔. สิ่งทั้งหลายที่เป็นข้อปฏิบัติ เป็นวิธีการ เป็นสิ่งที่ต้องทำ ต้องบำเพ็ญเพื่อก้าวไปให้ถึงจุดหมาย เรียกว่าภาเวตัพพธรรม คือ สิ่งที่จะต้องทำให้มีให้เพิ่มขึ้น ให้เจริญงอกงามเพิ่มพูนขึ้น หรือต้องลงมือทำ ลงมือปฏิบัติ

ตัวอย่าง เช่น เมตตา ไฉตริ หรือมิตรภาพ กรุณา ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความเสียสละ ความขยันหมั่นเพียร ความมีกำลังใจ ฉันทะ ศรัทธา สติ สมาธิ ปัญญา สัมปชัญญะ ฯลฯ (มรรคไตรสิกขา สมถะ วิปัสสนา และธรรมอื่นทำนองนี้)

รายละเอียดของธรรม ๔ ประเภท หรือการจัดประเภทสิ่งทั้งหลายในโลกมีอย่างไร จะไม่กล่าวในที่นี้ แต่พูดง่าย ๆ ว่า หลักนี้ทำนุให้ใช้ในการตรวจสอบวัดผลสำเร็จในการศึกษาหรือการปฏิบัติธรรมว่า

- สิ่ง^{ที่}ควรกำหนดรู้ เราได้กำหนดรู้หรือรู้จักแล้วหรือไม่
- สิ่ง^{ที่}ควรแก้ไขกำจัด เราได้แก้ไขกำจัดแล้วหรือยัง
- สิ่ง^{ที่}ควรประจักษ์แจ้ง เราได้ประจักษ์แจ้งแล้วแค่ไหน และ
- สิ่ง^{ที่}ควรปฏิบัติจัดทำให้เกิดให้มีขึ้นจนบริบูรณ์ เราได้ปฏิบัติจัดทำแล้วเพียงใด

ค) **ดูสภาพจิตที่เดินถูกระหว่างทาง**

ในการปฏิบัติธรรม คือ ดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง หรือฝึกฝนพัฒนาตนไปนั้น ระหว่างการปฏิบัติ พัฒนาหรือศึกษาก้าวหน้าไปเรื่อยๆ ควรจะสังเกตดูสภาพจิตใจของตนไปด้วยว่าเป็นอย่างไร

ในกรณีทั่วไป ถ้าไม่มีเหตุพิเศษ เมื่อปฏิบัติถูกต้องจิตเดินถูกทางก้าวหน้าดี ก็จะมีสภาพจิตที่ตึงามสอดคล้องกัน ซึ่งเป็นทั้งคุณสมบัติของจิตนั้น และเป็นลักษณะของการปฏิบัติที่ได้ผล

ลักษณะของจิตที่เดินถูกทางนั้น ที่ควรสังเกตมี ๕ อย่าง ซึ่งเป็นปัจจัยส่งทอดต่อกันตามลำดับ คือ

๑. ปราโมทย์ ได้แก่ ความแช่มชื่น ร่าเริง เบิกบานใจ

๒. ปีติ ได้แก่ ความอิมใจ ความปลาบปลื้มใจ ใจพุดขึ้น
๓. ปีสัสทธิ ได้แก่ ความรู้สึกผ่อนคลายกายใจ ใจ
เรียบรื่น ระงับลง เย็นสบาย
๔. สุข ได้แก่ ความสุข ความคล่องใจ โปร่งใจ ไม่มี
ความติดขัด ปีบคั้น

๕. สมภาิ ได้แก่ ความมีใจตั้งมั่น สงบ อยู่ตัว อยู่กับ
งานที่ทำหรือเรื่องที่เกี่ยวข้อง ไม่วอกแวก ไม่ฟุ้งซ่าน

พอสมภาิเกิดขึ้น จิตใจก็มีสภาพเหมาะแก่งาน ที่ท่าน
เรียกว่าเป็นกัมมณีย์ พร้อมที่จะเอาไปใช้สร้างสรรคัพฒนา คติการ
และเป็นทีทำงานของปัญญาอย่างได้ผลดี และสมภาิก็อาศัยองค์
ธรรม ๔ อย่างแรกนั้นแหละช่วยเกื้อหนุนและทำให้เกิดขึ้น

สภาพจิต ๕ อย่างนี้ เป็นทั้งคุณสมบัติที่ดิงามโดยตัวของ
มันเอง และเป็นเครื่องหมายของความก้าวหน้าในการปฏิบัติธรรม
จึงควรพยายามทำให้เกิดขึ้น และการทำสภาพจิตเหล่านี้ให้เกิดขึ้น
ก็เป็นการปฏิบัติธรรมอยู่ในตัว

เพียงแค่ว่าข้อที่ ๑ มีปราโมทย์ ทำใจให้แช่มชื่นเบิกบานไว้
มากๆ เมื่อปราโมทย์นั้นเกิดจากการปฏิบัติที่ถูกต้อง จิตเดินดีแล้ว
ท่านให้ความมั่นใจว่าจะลุดถึงสันติบรมธรรมที่เป็นจุดหมาย ดัง
คาถาธรรมบท ที่ ๓๗๖, ๓๘๑ ว่า

ตโต ปาโมชฺชพหุโล ทุกฺขสฺสन्दํ กริสฺสติ

. . . ลำดับนั้น เธอผู้มากด้วยปราโมทย์ จักทำทุกขให้หมด

สิ้น

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต)

๑๑๑

ปาโมชฺชพหุโล ภิกฺขุ ปสนฺโน พุทฺธสาสนเ
อธิคฺจเฉ ปทํ สนฺตํ สงฺขารูปสมํ สุขํ
ภิกษุผู้เลื่อมใสในคำสอนของพระพุทธเจ้า มากด้วย
ปราโมทย์ จะพึงบรรลุสันติบาท ที่สงบระงับสังขาร เป็นสุข

ตอน ๓

เนื้อหาของการปฏิบัติ

หลักการทั่วไปของการปฏิบัติธรรม

ต่อไปนี้จะเข้าถึงเนื้อหาของการปฏิบัติแล้ว เนื้อหาของการปฏิบัติที่เป็นหลักธรรมหัวข้อต่างๆ ได้บอกไปแล้วว่า ได้แก่สิกขาซึ่งแยกออกไปเป็น ศีล สมาธิ ปัญญา เรียกว่า ไตรสิกขา หรือแยกแบบง่ายๆ ที่เน้นด้านภายนอกสำหรับคฤหัสถ์เป็นทาน ศีล ภาวนา ซึ่งเรียกว่าบุญสิกขา

หลักการศึกษา ๓ อย่าง จะเป็นไตรสิกขา หรือบุญสิกขา ก็ตาม ควรจะทบทวนความหมายกันไว้เล็กน้อยพอได้สาระ

๑. ศีล ได้แก่ การมีสภาพชีวิตและการอยู่ร่วมในสังคมที่จัดระเบียบไว้เป็นอย่างดี ไม่สับสนวุ่นวายด้วยความหวาดระแวงเวอร์ภัยและความไร้กำหนดกฎเกณฑ์ปราศจากกติกา เริ่มตั้งแต่การไม่เบียดเบียน ไม่ละเมิดทำร้ายต่อชีวิตร่างกายและทรัพย์สินของกันและกันเป็นต้น ตามหลักศีล ๕ ซึ่งเป็นกฎเกณฑ์ความสัมพันธ์พื้นฐานในสังคม ตลอดจนข้อปฏิบัติต่างๆ ในการฝึกหัดขัดเกลาพฤติกรรมของบุคคล เพื่อสร้างเสริมสภาพชีวิตความเป็นอยู่ และการอยู่ร่วมกันในสังคม ให้สอดคล้อง และเอื้อโอกาสแก่การที่จะปฏิบัติให้เข้าถึงภาวะสูงสุดที่เป็นจุดหมายของบุคคลหรือสังคมนั้น

ศีลมีหลายระดับ หรือจัดไว้หลายประเภท ให้เหมาะกับสภาพชีวิตและสังคมหรือชุมชนนั้นๆ ในการที่จะปฏิบัติเพื่อเข้าถึงจุดหมายของตน เช่น

ศีล ๕ เริ่มด้วยการไม่เบียดเบียนชีวิตหรือการไม่ละเมิดต่อชีวิตและร่างกาย เป็นมาตรฐานอย่างต่ำสำหรับการจัดระเบียบชีวิตและสังคมของมนุษย์ ให้อยู่ในสภาพที่เอื้อโอกาสขั้นพื้นฐาน ในการที่จะสร้างสรรค์สิ่งที่ดีงาม หรือทำการพัฒนาไม่ว่าอย่างหนึ่งอย่างใด ทางจิตใจก็ตาม ทางวัตถุก็ตาม

ศีล ๘ เพิ่มการรับประทานอาหารจำกัดเวลา และการหัดลดละการหาความสุขจากสิ่งบันเทิง หรือเครื่องปรนเปรอความสุขทางประสาทสัมผัส ตลอดจนงดการใช้เครื่องนุ่งนอนฟูกฟูกหรูหรา เป็นการฝึกฝนตนให้รู้จักที่จะมีชีวิตที่เป็นอิสระได้มากขึ้น สามารถอยู่ดีมีสุขได้โดยไม่ต้องพึ่งพาหรือขึ้นต่อวัตถุภายนอกมากเกินไป

ศีล ๘ นั้น เป็นเครื่องเสริมและเอื้อโอกาสยิ่งขึ้นไป ทั้งด้านเวลาและแรงงาน ในการที่จะพัฒนาชีวิตทางด้านจิตใจและปัญญา พุทธอีกสำนวนหนึ่งว่า เป็นเครื่องเสริมและเอื้อโอกาสในการบำเพ็ญจิตตภาวนา และปัญญาภาวนา

การมีสภาพชีวิตและการอยู่ร่วมกันที่จัดระเบียบไว้ด้วยดี เรียกว่าศีล

การจัดระเบียบชีวิตและการอยู่ร่วมกันให้เรียบร้อย รวมทั้งตัวระเบียบนั่นเอง เรียกว่าวินัย

ข้อปฏิบัติต่างๆ ในการจัดสภาพชีวิตและการอยู่ร่วมในสังคมให้มีระเบียบ เรียกว่าสิกขาบท

ข้อปฏิบัติต่างๆ ในการฝึกฝนขัดเกลาพฤติกรรมเพื่อสร้างเสริมสภาพชีวิตให้สอดคล้องเกื้อกูลต่อการปฏิบัติในแนวทางที่จะเข้าถึงจุดหมายที่ต้องการยิ่งๆ ขึ้นไป เรียกว่า วัตร

ทั้งหมดนี้เมื่อเรียกคละๆ รวมๆ ก็พูดว่า ศีล

๒. สมาธิ หมายถึง การฝึกฝนอบรมจิตใจให้สงบแน่วแน่มั่นคงเพื่อให้เป็นจิตใจที่สามารถทำงานหรือใช้การได้ดี โดยเฉพาะในการคิดพิจารณาให้เกิดปัญญา หรือใช้ปัญญาอย่างได้ผล และเป็นจิตใจที่เอื้อเหมาะต่อการพัฒนาของคุณสมบัติต่างๆ เช่น คุณธรรมทั้งหลายที่จะเจริญเพิ่มพูนพวงมาด้วยในจิตนั้น รวมทั้งการที่จิตใจที่สงบมั่นคงแน่วแน่มั่นนั้น อยู่ในภาวะที่ปลอดพ้นจากการรบกวนของความเศร้าหมองขุ่นมัวความเร่าร้อนสับสนวุ่นวายต่างๆ แล้วจึงเป็นจิตที่ปลอดโปร่งเบาสบายเบิกบานสดชื่นผ่องใสเป็นสุข พุดสั้นๆ ว่าเป็นการฝึกฝนพัฒนาจิตใจ ทำให้บุคคลมีสมรรถภาพจิต คุณภาพจิต และสุขภาพจิต

๓. ปัญญา ได้แก่ การมีความรู้เข้าใจสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง และการฝึกฝนอบรมหรือพัฒนาให้มีความรู้ความเข้าใจ เช่นนั้น เริ่มแต่การรู้เข้าใจสิ่งที่เล่าเรียนสดับตรับฟัง หรือข่าวสาร ข้อมูลต่างๆ และประสบการณ์ที่เข้ามาทางตา หู จมูก ลิ้น กาย และที่ปรากฏหรือสัมผัสสมอยู่ในใจ การรับรู้ประสบการณ์นั้นๆ อย่างบริสุทธิ์ ไม่ถูกปรุงแต่งด้วยความชอบชัง ยินดียินร้าย ไม่เอนเอียง

ด้วยอคติต่างๆ การพิจารณาวิวินิจฉัยและคิดการต่างๆ ได้ถูกต้องชัดเจน โดยไม่ถูกกิเลสเช่นความเห็นแก่ได้ และความเกลียดโกรธเคียดแค้นชิงชังเป็นตัวครอบงำชักจูง การมองเห็นสิ่งทั้งหลายลวงทะลุถึงเหตุปัจจัยต่างๆ สามารถเชื่อมโยงความรู้ในสิ่งต่างๆ มาใช้แก้ไขปัญหาและทำการสร้างสรรค์ จัดดำเนินการต่างๆ จนถึงรู้เท่าทันความเป็นจริงของโลกและชีวิต หายติดข้องหมดความถือมั่นในสิ่งทั้งหลาย ซึ่งส่งผลย้อนกลับไปยังจิตใจ ทำให้เกิดความเป็นอิสระหลุดพ้น เป็นอยู่ด้วยความปลอดโปร่งโล่งเบา เบิกบานผ่อนคลายอย่างแท้จริง

ส่วนทาน ศีล ภาวนา ที่เรียกว่าบุญสิกขา ก็มีสาระสำคัญอย่างเดียวกับไตรสิกขานี้เอง ดังได้อธิบายแล้วข้างต้น

ทาน เป็นเครื่องเสริมการอยู่ร่วมในสังคมให้เป็นที่ไปด้วยดี มีระเบียบมั่นคงยิ่งขึ้น พร้อมกันนั้นก็เป็นที่เครื่องฝึกหัดขัดเกลากัณฑ์พฤติกรรมภายนอกทางกาย วาจา และฝึกฝนอบรมจิตใจให้เจริญยิ่งขึ้นไปในคุณธรรม และความเบิกบานผ่อนคลาย

ศีล ก็มีสาระอย่างศีลในไตรสิกขานี้

ส่วน ภาวนา ก็แยกเป็นภาวนาในด้านสมาธิ และในด้านปัญญา ตรงกับที่ได้บรรยายมาแล้ว

การปฏิบัติธรรมในความหมายที่เราพูดกันมาก ตามที่นิยมกันในปัจจุบันนี้ เป็นการจำกัดแคบในระดับภาวนา คือเป็นการปฏิบัติในระดับภาวนาและเน้นที่รูปแบบ เช่นไปนั่งสมาธิ เข้าไปในวัดที่วิเวก เข้าไปในป่า ก็เลยจะขอพูดเจาะจงเฉพาะระดับนี้เสียที

หนึ่งก่อน ว่าในแง่ที่เรานิยมปฏิบัติธรรมคือไปบำเพ็ญสมาธิเป็นต้น
นี้ เราจะต้องรู้จักตัวภาวนาเสียก่อนว่ามันเป็นอย่างไร

ภาวนา นั้น จะต้องแยกจากภาวนาในภาษาไทยก่อน คือ
ไม่ใช่เป็นเพียงว่ามาบมบิบๆแต่ปาก แล้วบอกว่าเป็นภาวนา หรือ
เอาถ้อยคำในภาษาพระ เอามนต์เอาคาถามาท่องมาบ่นแล้วว่า
เป็นภาวนา ไม่ใช่อย่างนั้น

ภาวนาแปลว่า ทำให้เกิดให้มีขึ้น ทำให้เป็นขึ้น สิ่งที่ยังไม่
เป็นก็ทำให้มันเป็น สิ่งที่ยังไม่มีก็ทำให้มันมีขึ้น เรียกว่าภาวนา
เพราะฉะนั้น จึงเป็นการปฏิบัติ ฝึกหัด หรือลงมือทำ ภาวนาจึง
แปลอีกความหมายหนึ่งว่า การฝึกอบรม ฝึกนั้น เมื่อยังไม่เป็นก็ทำ
ให้มันเป็น อบรมนั้น เมื่อยังไม่มีการฝึกหัด ยิ่งกว่านั้น เมื่อทำให้
เกิด ให้มี ให้เป็นขึ้นมาแล้ว ก็ต้องทำให้เจริญออกงามเพิ่มพูนพรุ่ง
พร้อมขึ้นไปด้วยจนเต็มที

ภาวนาจึงมีความหมายตรงกับคำว่า พัฒนา ด้วย และจึง
แปลง่ายๆ ว่า เจริญ

ในภาษาไทยแต่โบราณมากก็นิยมแปล ภาวนา ว่าเจริญ
เช่น เจริญสมาธิ เรียกว่าสมาธิภาวนา เจริญเมตตา เรียกว่าเมตตา
ภาวนา เจริญวิปัสสนา เรียกว่าวิปัสสนาภาวนา

ตกลงว่า ภาวนา แปลว่าการฝึกอบรมหรือการเจริญ หรือ
การทำให้เป็นให้มีขึ้นมา และพัฒนาให้ส่งออกงามบริบูรณ์

การภาวนาในระดับที่เราต้องการในที่นี่แยกเป็น ๒ อย่าง คือจิตตภาวนา การฝึกอบรมจิตใจ อย่างหนึ่ง และปัญญาภาวนา การฝึกอบรมปัญญา อีกอย่างหนึ่ง

ถ้าใช้นิยามของภาษาสมัยใหม่ เจริญ แปลว่า พัฒนา เพราะฉะนั้น จิตตภาวนา ก็แปลว่า การพัฒนาจิต หรือพัฒนาจิตใจ ส่วนปัญญาภาวนา ก็แปลว่า การพัฒนาปัญญา

จิตตภาวนานั้น เรียกง่าย ๆ ว่า สมถะ บางทีก็เรียกว่าสมถภาวนา สมถะนี้ตัวแก่นของมันแท้ ๆ คือสมาธิ เพราะสมถะนั้น แปลว่า ความสงบ ตัวแก่นของความสงบก็คือสมาธิ ความมีใจแน่วแน่ สมถะนั้นมุ่งที่ตัวสมาธิ จะว่าสมาธิเป็นสาระของสมถะก็ได้ ฉะนั้นก็เลยเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า สมาธิภาวนา

คำว่าจิตตภาวนาก็ดี สมถภาวนาก็ดี สมาธิภาวนาก็ดี จึงใช้แทนกันได้หมด

ต่อไปอย่างที่สอง ปัญญาภาวนานั้นเรียกชื่ออีกอย่างหนึ่งว่า วิปัสสนาภาวนา การเจริญวิปัสสนา มุ่งให้เกิดปัญญา คือปัญญาที่เข้าใจความจริงของสิ่งทั้งหลาย ปัญญาในขั้นที่รู้จักโลกและชีวิตตามความเป็นจริง เรียกว่าวิปัสสนา แปลว่ารู้แจ้ง ไม่ใช่รู้แค่ทำมาหาเลี้ยงชีพได้เท่านั้น แต่รู้สภาวะ รู้สภาพความเป็นจริงของสิ่งทั้งหลาย จึงเรียกว่า วิปัสสนา ซึ่งก็เป็นปัญญาระดับหนึ่งนั่นแหละ

เพราะฉะนั้น วิปัสสนาภาวนา ถ้าจะเรียกให้กว้างก็เป็นปัญญาภาวนา

ตกลงก็แยกภาวนาเป็น ๒ อย่าง
 อย่างที่หนึ่ง เรียกว่า จิตตภาวนาบ้าง สมถภาวนาบ้าง
 สมาธิภาวนาบ้าง
 อย่างที่สอง เรียกว่า ปัญญาภาวนา หรือเรียกให้แคบจำกัด
 ลงไปว่า วิปัสสนาภาวนา
 เอาละเรื่องภาวนาก็ทำความเข้าใจกันง่าย ๆ อย่างนี้

หลักการ/ผลสำเร็จของการปฏิบัติธรรมชั้นภาวนา

ที่นี้ต่อไป ตัวหลักการของสมาธิอยู่ที่ไหน การบำเพ็ญเพียร
 ทางจิต การบำเพ็ญสมณะ การบำเพ็ญสมาธินั้น ตัวหลักการที่แท้
 อยู่ที่ไหน บางท่านงง การทำสมาธินี้ได้ที่กำหนดลมหายใจ เดี่ยว
 ไปเพ่งกลืน เดี่ยวไปภาวนาพุทโธ เดี่ยวไปเจริญ เมตตา เดี่ยว
 เจริญพรหมวิหาร อะไรกันแน่ เป็นสมาธิ

ถ้าจับหลักได้แล้ว ก็คิดเดี่ยวเท่านั้นเอง สมาธิ ไม่มีอะไร
 คือการที่สามารถทำให้จิตกำหนดแน่วอยู่กับสิ่งเดียวได้ตามที่
 ต้องการเท่านั้นเอง

การที่เรากำหนดลมหายใจเพื่ออะไร ก็เพราะว่าใจของเรา
 มันยังไม่แน่วแน่ ยังกำหนดสิ่งเดียวไม่ได้ มันฟุ้งซ่านเลื่อนลอย
 เรื่อยไป เราก็เลยพยายามหาเทคนิค หากลวิธีมาช่วยให้มันกำหนด
 แน่วแน่วอยู่กับสิ่งเดียวให้ได้ สิ่งที่เขามาช่วยนั้นเราเรียกว่า
 กรรมฐาน เป็นเครื่องมือ เป็นที่ทำงานหรือที่ฝึกงานของจิตใจ

กรรมฐาน แปลว่าที่ทำงาน คือที่ทำงานหรือที่ฝึกงานของจิต เพื่อให้จิตได้รับการฝึกจนสามารถอยู่กับสิ่งเดียวได้ ฝึกให้จิตทำงานเป็น เพราะจิตทำงานไม่ได้ดี จิตจึงวุ่นวาย คอยจะเล่นเดี๋ยวก็ไปเที่ยวชุกชอน ฟุ้งซ่าน จึงให้มันทำงาน ให้มันอยู่กับสิ่งเดียวให้ได้ เอาจมหายใจมาให้มันกำหนดบ้าง เอาจมตตามาให้มันกำหนดบ้าง เอาจมสุภะมาให้มันกำหนดบ้าง เอาจมสติมาให้มันเพ่งบ้าง เอาจมสมาเคลื่อนไหวให้มันตามให้ทันบ้าง เคนจกรรมบ้าง เอาจมมาเป็นอุบายเป็นเทคนิคต่างๆ แต่สิ่งที่ต้องการเมื่อเกิดผลสำเร็จแล้วมีอันเดียวคือ จิตกำหนดจับอยู่กับสิ่งเดียวได้

ถ้าเมื่อใดจิตกำหนดแน่วอยู่กับสิ่งเดียวได้ นั่นคือสมาธิ ไม่ว่าจะใช้วิธีการอย่างไรก็ตาม ขอให้ได้ผลสำเร็จนี้ก็ใช้ได้ ไม่จำเป็นต้องเอาวิธีที่ท่านบอกไว้ก็ได้ แต่วิธีที่ท่านบอกไว้นั้นท่านเคยได้ทดลองกันมาแล้วว่าได้ผล เป็นประสบการณ์ที่ได้บอกเล่ากันมาบันทึกกันไว้เป็นปริยัติ เราก็อธิบายปริยัติ ในแง่ที่ว่าเป็นประสบการณ์ของผู้ปฏิบัติมาแล้ว ได้ผลมาแล้ว เราจะได้ไม่ต้องมาลองผิดลองถูกกันอีก

เป็นอันว่าหลักการของ สมถะ มีอันเดียว คือทำให้จิตแน่วแน่วอยู่กับสิ่งเดียวที่ต้องการได้ แล้วก็ทำตามต้องการได้ด้วย

อยู่กับสิ่งเดียวที่ต้องการ บางทีทำสำเร็จแล้วแต่ไม่ตามต้องการ เช่นมันอยู่ได้สักพักเดี๋ยวก็ไปเสียอีกแล้ว อย่างนี้เรียกว่าไม่ได้ตามต้องการ ถ้าจะสำเร็จจริงก็ต้องให้ได้ตามต้องการ จะเอาชั่วโมงก็ได้ชั่วโมง ครึ่งชั่วโมงก็ได้ครึ่งชั่วโมง สองชั่วโมงก็ได้สอง

ชั่วโม่ง ถ้าอย่างนั้นเรียกว่าสมาธิจริง แน่วแน่ ต้องการให้อยู่กับ
อะไรรานเท่าไร ก็อยู่กับอันนั้นนานเท่านั้น ใจไม่วอกแวกไปอื่นเลย

ต่อไป วิปัสสนา จะมีวิธีปฏิบัติมีเทคนิคอย่างไรก็ตาม
สาระหรือหลักการของมันมีอันเดียว คือการรู้เห็นตามเป็นจริง หรือ
รู้เห็นตามที่มันเป็น ไม่ใช่รู้เห็นตามที่เราคิดให้มันเป็น ไม่ใช่รู้เห็น
ตามที่อยากให้มันเป็น

คนเรานี้มักจะเป็นอย่างนั้น คือรู้เห็นตามที่คิดให้มันเป็น
เรียกว่าคิดปรุงแต่งไป แล้วมันก็เหมือนจะเป็นตามที่คิดอย่างนั้น
เมื่อใดรู้เห็นตามที่มันเป็นของมันจริงๆ ก็เรียกว่า นี่ละเกิดวิปัสสนา
ความรู้แจ้งแล้ว วัตถุประสงค์ของวิปัสสนา ตัวหลักการที่แท้ก็เท่านั้น
เอง คือ รู้เห็นตามที่มันเป็น แต่ว่าเพียงเท่านั้นแหละมันยากนักหนา
เพราะว่าคนเรารู้เห็นตามที่ใจอยากให้มันเป็น หรือรู้เห็นตามที่คิด
ปรุงแต่งให้มันเป็นเสียมาก

ที่นี่ พอได้หลักการแล้ว ต่อไป เมื่อปฏิบัติได้ผลดีแล้ว
สมณะก็จะนำไปสู่ผลสำเร็จที่เรียกว่า ฌาน กล่าวคือ พอได้สมาธิ
ลึกๆ แล้ว แน่วแน่ขึ้น ดีขึ้นตามต้องการ ต่อไปก็ได้ฌาน

ฌาน คือสภาพจิตที่มีสมาธิเป็นแกน ประกอบด้วย
คุณสมบัติอื่นๆ ที่ดีงามอีก ๒-๓-๔-๕ อย่าง แล้วแต่ฌานชั้นไหน
ฌานเป็นผลที่ประสงค์สำคัญของสมณะ หรือจิตตภาวนา

ฝ่ายวิปัสสนา ที่ว่ามีหลักการคือรู้เห็นตามความเป็นจริงนั้น
ผลที่เกิดขึ้นของมันคือ ญาณ ซึ่งใกล้เคียงกันมาก ระวังสับสน ผลที่มุ่ง
หมายของวิปัสสนาคือ ญาณ

เมื่อถึงผลที่ประสงค์ของสมถะ คือ ฌาน พอถึงผลสำเร็จ
ของวิปัสสนาเป็น ญาณ

ฌาน ของสมถะนั้น แปลว่าการเพ่งพินิจ แน่วแน่อยู่ จิตอยู่กับ
สิ่งที่ต้องการได้ แต่วิปัสสนาทำให้เกิด ญาณ คือตัวความรู้ หรือ
ความหยั่งรู้ ญาณจึงเป็นผลที่มุ่งหมายของวิปัสสนา

ที่พูดมาแล้วนี้เป็นผลสำเร็จทั่วไป ต่อไป ผลสำเร็จขั้น
สุดท้าย

ผลสำเร็จขั้นสุดท้ายของสมถะ เมื่อทำให้จิตแน่วแน่เป็น
อารมณ์เดียวเกิดฌาน พอได้ฌานแล้ว จะเกิดความสำเร็จขั้น
สุดท้ายขึ้น คือจิตจะปลดปล่อยหลุดไป หมายถึงหลุดพ้นไปจากสิ่งที่
ไม่ดีที่ไม่ต้องการทั้งหมด

จิตใจของคนเรานี้มีความ■นั่ม มีความเศร้าหมอง มีกิเลส
มีเรื่องทุกข์ร้อนต่างๆ มากมาย พอเราทำสมาธิ ได้ฌานแล้ว จิตอยู่กับ
สิ่งที่ต้องการได้ สงบ มันก็พ้นไปจากสิ่งที่ไม่ต้องการ สิ่งที่ไม่ดี
สิ่งที่เป็นทุกข์ สิ่งที่เป็นความ■นั่มเดือดร้อนวุ่นวาย สิ่งที่เป็นกิเลส
ทั้งหมด ก็เรียกว่าเป็นความหลุดพ้น

แต่ความหลุดพ้นนั้นเป็นไปได้ชั่วคราว ตลอดเวลาที่เรายู่
ในสภาพจิตนั้น เมื่อไรเราออกจากสิ่งที่กำหนด ออกจากสมาธิ จิต
ของเราก็เข้าสู่สภาพเดิม เราก็มีปัญหาก็ได้ อีก เราก็มีความทุกข์ได้ อีก
จิตใจของเราก็มีความ■นั่มเศร้าหมองได้ อีก อันนี้จึงถือว่าเป็น
ความหลุดพ้นชั่วคราว ตอนนี้จะมีความ■นั่มเรื่องศัพทินิดหน่อย

ศัพท์ไม่จำเป็นต้องจำ แต่ถือว่าฟังไว้ระดับความรู้ เรียกว่า
วิกขัมภณวิมุตติ

วิกขัมภณวิมุตติ บางที่ท่านเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าสมยวิมุตติ
แปลว่า หลุดพ้นชั่วสมย์ สมย หรือสมย์แปลว่าเวลา วิมุตติ แปลว่า
ความหลุดพ้น พ้นจากกิเลสและความทุกข์ สมย ชั่วสมย์ คือชั่ว
เวลา ได้แก่ชั่วเวลาที่เรายู่ในสมาธิ แต่สมย์หลังมักเรียกกันว่า
วิกขัมภณวิมุตติ แปลว่าหลุดพ้นด้วยกตทับไว้ เหมือนอย่างเอาหิน
ไปทับหญ้า ทำให้หยุดงอกงามไป พอเอาหินออกแล้วหญ้าก็กลับ
เจริญงอกงามต่อไปอีก เหมือนกับกิเลสและความทุกข์ พอได้สมาธิ
กิเลสและความทุกข์ก็สงบเงียบเหมือนกับหายไปหมดไป แต่พอ
ออกจากสมาธิ กิเลสและความทุกข์นั้นก็เฟื่องฟูขยายตัวขึ้นมาได้
อีก นี่คือผลสำเร็จสุดท้ายของสมาธิหรือของสมณะ คือสมยวิมุตติ
หลุดพ้นชั่วคราว หรือวิกขัมภณวิมุตติ หลุดพ้นด้วยกตทับหรือข่มไว้

ส่วนวิปัสสนา ทำให้เกิดญาณมีความรู้แจ่มแจ้ง รู้ตามที่เป็นจริง
เมื่อรู้เห็นตามที่เป็นจริงแล้ว จิตจะเป็นอิสระหลุดพ้นจาก
สิ่งนั้นๆ เด็ดขาดไปเลย

เมื่อเรารู้เข้าใจสิ่งใดตามความเป็นจริงแล้ว จิตของเราก็จะ
หลุดพ้นจากความยึดติดในสิ่งนั้น แล้วเราก็ไม่หมั่นมัดมัดไม่ขัดข้อง
เพราะสิ่งนั้น เมื่อยังไม่รู้ว่าอะไรเราก็ขัดข้องอยู่กับสิ่งนั้น เมื่อเรารู้
เราก็หลุด เราก็พ้นได้ รู้เมื่อไรก็หลุดเมื่อนั้น

ที่นี่ ความรู้เห็นตามเป็นจริงก็นำไปสู่ความหลุดพ้น เป็น
อิสระอย่างชนิดเด็ดขาดสิ้นเชิง เรียกว่า อสมยวิมุตติ คือหลุดพ้นไม่

จำกัดสมัย เรียกอีกอย่างว่า สมุจเฉทวิมุตติ คือหลุดพ้นโดยเด็ดขาด

นี่เป็นการให้หลักการทั่วๆ ไป เป็นอันว่า ภาวนา มี ๒ ทวนอีกครั้งหนึ่ง คือ

อย่างที่ ๑ จิตตภาวนา หรือสมถภาวนา หรือสมาธิภาวนา มีหลักการคือการทำให้จิตแน่วแน่อยู่กับสิ่งเดียวที่กำหนดได้ ตามที่ต้องการ แล้วก็ทำให้เกิดฌาน ทำให้เกิดความหลุดพ้นจากความทุกข์ความ■นมัวเศร้าหมอง จากกิเลสทั้งหลายได้ชั่วคราว

อย่างที่ ๒ ปัญญาภาวนา มุ่งเอาวิปัสสนาภาวนา มีหลักการสำคัญที่เป็นสาระคือการรู้เห็นตามความเป็นจริง หรือตามสภาวะของมัน แล้วทำให้เกิดญาณ ความหยั่งรู้ ทำให้เกิดความหลุดพ้นจากความทุกข์ความ■นมัวเศร้าหมองและกิเลสทั้งหลาย อย่างไม่จำกัดกาลเวลา อย่างเด็ดขาดสิ้นเชิงตลอดไป

หลักพุทธธรรมเพื่อการปฏิบัติธรรม

เท่านี้ก็เป็นที่มั่นว่าได้หลักการแล้ว อาตมาพูดวันนี้เป็นการรวมหลักการคร่าวๆ เท่านั้นเอง ไม่ได้เข้าเนื้อในลึกซึ้ง

ต่อไปนี้จะพูดถึงตัวข้อธรรมในการปฏิบัติไว้บ้าง ข้อธรรมในการปฏิบัตินี้จะเสนอไว้อย่างกว้างๆ ให้เห็นหลักในการปฏิบัติธรรมแบบคลุมๆ ทุกระดับ

หนึ่ง หลักการปฏิบัติทั่วไปตลอดสายแบบคร่าวๆ ชุดหนึ่งที่น่าจะนำมาใช้แนะนำทำกันให้มาก ก็คือหลัก มงคล ๓๘ ประการ

หลักนี้มีข้อปฏิบัติตั้งแต่ต้นไปตลอด บอกวิธีดำเนินชีวิต ตั้งแต่ต้นจนถึงขั้นสูงสุด เริ่มตั้งแต่ อเสวนา จ พาลานํ ปณฺทิตาน ญจ เสวนา ไม่คบพาล คบบัณฑิต ก็คือเริ่มด้วยการมีกัลยาณมิตร เข้าหลักเมื่อขั้นนี้ทีเดียว พระพุทธเจ้าทรงเอามาประยุกต์แล้ว เริ่มด้วยกัลยาณมิตร ซึ่งเป็นบุพนิมิตของการศึกษาข้อต้น ปุชา จ ปุชนี ยานํ บุชาคนที่ควรบูชา นี่คือให้มีทัศนคติและค่านิยมถูกต้อง เกี่ยวกับบุคคล ให้ยกย่องบุคคล ด้วยความดีความงาม ไม่ใช่ยกย่องในทางผิด เป็นการส่งเสริมค่านิยมที่ถูกต้อง ทำให้มีปฏิสัมพันธ์ที่ถูกต้อง

ข้อปฏิบัติอื่นๆ ก็จะมีไปตามลำดับจนถึง ๓๘ ประการ ตอนท้ายๆ ก็จะมี อริยสัจจาทสฺสนํ การเห็นอริยสัจ นิพพานสัจฉิ กิริยา จ การทำนิพพานให้แจ้ง จนกระทั่งท้ายสุดจิตของผู้ใดถูก โลกธรรมกระทบแล้วไม่หวั่นไหว เป็นจิตไร้ความโศก ไม่มีธุลี ไม่มี มัว ไม่เศร้าหมอง เป็นจิตเกษม ก็จบลงที่จิตปลอดโปร่งผ่องใส ไม่มี ความทุกข์ด้วยประการใดๆ ทั้งสิ้น

มงคล ๓๘ ประการนี้มีตั้งแต่ต้นจนสูงสุด จึงว่าเป็นหลัก ปฏิบัติธรรมหมวดหนึ่งที่มีข้อปฏิบัติตลอดสายแบบคร่าวๆ

ต่อไป สอง หลักปฏิบัติในระดับสมณะ คราวนี้ต้องการเน้น เฉพาะจุด เมื่อขั้นมงคล ๓๘ ประการ เป็นหลักที่ขยายส่วนล่าง คือ ธรรมในส่วนต้นๆ มีการขยายพิสดารหน่อย แต่พอขึ้นมาถึง ระดับสูงๆ แล้ว พุดแต่หัวข้อนิดๆ

ที่นี้ พอเราต้องการเจาะในการปฏิบัติธรรมชั้นจิตตภาวนา หรือสมณะ ท่านก็ให้หลักไว้มากมาย เรียกว่ากรรมฐาน ๔๐ ประการ คือเทคนิค ๔๐ อย่าง เช่น อนุสสติ ๑๐ มีการระลึกถึงคุณ พระพุทธเจ้า ระลึกถึงคุณพระธรรม ระลึกถึงคุณพระสงฆ์ ระลึกถึง จาคะ จนกระทั่งถึงกำหนดลมหายใจ แล้วยังมีเพ่งกสิณ การ บำเพ็ญอุปัฏฐกาพรหมวิหาร การเจริญอสุภะ อะไรต่างๆ เหล่านี้ ทั้งหมดนี้เป็นเรื่องของระดับสมณะ มีกรรมฐาน ๔๐ ประการ เป็นการลงลึกไปในระดับจิตตภาวนา

สาม หลักปฏิบัติระดับวิปัสสนา เนื้อหาสาระที่สำคัญ ท่าน เรียกว่า ธรรมที่เป็นภูมิของวิปัสสนา คือวิปัสสนาภูมิ ตอนนี้อาก หน้อยแล้ว ฟังหัวข้อไว้เฉยๆ อาตมายกเอามาพูดให้ครบไว้เท่า นั้นเอง ไม่ต้องถือเป็นสำคัญนัก

วิปัสสนาภูมินั้นก็มีเรื่องชั้นห้า เรื่องอายุตนะ ๑๒ ซึ่งสอง เรื่องนี้ทราบกันดีอยู่บ้าง ต่อไปเรื่อง ธาตุ ๑๘ อินทรีย์ ๒๒ สองเรื่อง นี้ไม่คุ้นหู ต่อไปเรื่องอริยสัจ ๔ ก็คุ้นหน่อย แล้วก็เรื่องปัจจุสมุป บาท ทั้งหมดนี้เป็นภูมิของวิปัสสนา เมื่อเราเรียนธรรมในพวกนี้ ก็ เป็นการเรียนเกี่ยวกับวิปัสสนา

หลักธรรมสำคัญมาก ที่จะเข้ามาสู่การพิจารณาศึกษาใน ชั้นนี้ก็คือเรื่องไตรลักษณ์ เมื่อปฏิบัติธรรมตามแนววิปัสสนา ปัญญาเกิดขึ้น ก็จะได้เห็นไตรลักษณ์ เช่นพิจารณาชั้นห้าไป ก็จะ เห็นไตรลักษณ์ ตลอดจนถึงข้อสุดท้ายพิจารณาในหลักปัจจุสมุป บาท ก็จะได้เห็นไตรลักษณ์เช่นเดียวกัน เพราะปัจจุสมุปบาทนั้นก็

คือ หลักแห่งความเป็นไปตามเหตุปัจจัย และสิ่งที่เป็นไปตามเหตุปัจจัย ก็คือขันธ์ ๕ นั่นเอง แม้แต่หลักธรรมอื่นๆ ที่กล่าวถึงมาแล้ว เช่น อายตนะ ๑๒ ก็เป็นแง่ด้านต่างๆ ของเรื่องเดียวกันนี้เอง อยู่ในกระบวนการของความเป็นเหตุปัจจัยนี้ หรือไม่บางอย่างก็เป็นเรื่องของ การแก้ปัญหาในกระบวนการ

ความเป็นไปตามเหตุปัจจัยนั้นก็ปรากฏเป็นการเปลี่ยนแปลง ทำให้มองเห็นการที่องค์ประกอบทั้งหลายมารวมกันเข้า ประชุมกันเข้าเป็นองค์รวมอย่างใดอย่างหนึ่งที่สมมติเรียกว่า เป็นสิ่งนั้นสิ่งนี้ แต่ละส่วนนั้นไม่เที่ยง ไม่คงที่ เกิดดับอยู่ตลอดเวลา คงทนอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้ ไม่ใช่ตัวตน เรียกว่า เป็นไตรลักษณ์

ถ้าเข้าใจชัดเจน เห็นแจ้งในไตรลักษณ์ ก็ารู้เท่าทันโลก และชีวิตตามความเป็นจริง เกิดความสว่างไสว สงบ ปลอดภัย ผ่องใส เบาสบาย หายยึดติดถือมั่นในสิ่งทั้งหลาย มีจิตใจที่หลุดพ้นเป็นอิสระ เป็นสุขอย่างแท้จริง การเป็นอยู่ ท่าทีต่อโลกและชีวิต และการปฏิบัติต่อสิ่งทั้งหลาย จะเป็นไปด้วยปัญญา ไม่ตกอยู่ใต้อำนาจครอบงำและแรงผลักดันของอวิชชาและตัณหาอุปาทานอีกต่อไป เรียกว่า บรรลุผลที่หมายของวิปัสสนา ซึ่งก็คือจุดหมายของการศึกษา หรือการปฏิบัติธรรมขั้นสุดท้ายนั่นเอง

ในการปฏิบัติธรรมทั้งหมดนี้ มีตัวธรรมที่เป็นผู้ทำงาน ซึ่งอาจจะใช้ศัพท์เรียกว่าเป็น คณะทำงานในการปฏิบัติธรรม ก็ได้ เรียกว่า โพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการ ชุดนี้เป็นตัวทำงาน

เรื่องต่างๆ ที่พูดมาก่อนนี้ เป็นตัวถูกกระทำ เช่น กรรมฐาน ๔๐ นั้น จะเป็นลมหายใจ หรืออสุภะ หรือกสิณ หรืออะไรก็ตาม เป็นตัวถูกกระทำ เป็นสิ่งที่เราเอามาใช้กำหนดพิจารณา หรือ วิปัสสนาภูมิ เช่น ชันท์ห้าก็เป็นตัวถูกกระทำ ถูกนำมาพิจารณา เช่นเดียวกัน

เป็นอันว่า ตัวการปฏิบัติเอง ก็คือโพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการ ซึ่งถ้าพูดขึ้นมาแล้ว หลายอย่างก็อาจจะคั่นหูกันพอสมควร ในที่นี้จะไม่พูดรายละเอียด เพราะจะยืดยาวไปกันใหญ่ แต่จะแนะนำให้รู้จักไว้เท่านั้น ท่านที่ต้องการทราบรายละเอียด ก็ขอให้ไปค้นคว้าต่อ

โพธิปักขิยธรรม แปลว่า ธรรมที่อยู่ในฝ่ายของโพธิ พูดง่ายๆ ว่า ธรรมที่เป็นพวกของโพธิ คือเกี่ยวพันการตรัสรู้ หรือช่วยสนับสนุนอริยมรรค มี ๓๗ อย่าง จัดเป็น ๗ หมวด คือ

๑. สติปัฏฐาน ๔ แปลว่า การตั้งสติกำหนดพิจารณาสิ่งทั้งหลายให้รู้เห็นตามเป็นจริง คือ ตามที่สิ่งทั้งหลายมันเป็นของมัน ไม่ใช่ตามความคิดปรุงแต่งของเรา ที่คิดให้มันเป็นหรืออยากให้มันเป็น

หลักสติปัฏฐานนี้ก็คือ การเอา สติ มาเป็นตัวนำ เป็นตัวเด่น เป็นตัวทำงาน โดยกำกับจิตตั้งต้นแต่การรับรู้ให้อยู่กับสิ่งที่กำลังเกิดขึ้นเป็นไปอยู่จริง ในขณะนั้นๆ ที่เรียกว่า อยู่กับขณะ ปัจจุบัน ไม่เลื่อนไหลล่องลอยไปในอดีตและอนาคต ที่เป็นเรื่องของความคิดปรุงแต่ง และให้สตินั้นเป็นตัวสร้างโอกาสแก้ปัญหา

โดยจับสิ่งที่ได้เห็นได้ยินในขณะนั้นๆ ให้ปัญญาารู้เข้าใจ
ตรงไปตรงมา

สติปัญญาทำงานกับทุกสิ่งทุกอย่าง ที่เกิดขึ้นเป็นไปใน
ชีวิตของเราตลอดเวลานี้เอง ท่านจึงจัดแยกสติปัญญาออกตาม
ประเภทของสิ่งที่ชีวิตของเราเกี่ยวข้อง โดยแบ่งเป็น ๔ ข้อ คือ

๑) กายานุปัสสนา สติปัญญา ใช้สติตามดูโดยมีปัญญา
รู้เท่าทันสภาพทางร่างกาย

๒) เวทนานุปัสสนา สติปัญญา ใช้สติตามดูโดยมีปัญญา
รู้เท่าทันความรู้สึกสุขทุกข์ หรือไม่สุขไม่ทุกข์ที่เกิดขึ้น

๓) จิตตานุปัสสนา สติปัญญา ใช้สติตามดูโดยมีปัญญา
รู้เท่าทันสภาพจิตใจ

๔) ธัมมานุปัสสนา สติปัญญา ใช้สติตามดูโดยมีปัญญา
รู้เท่าทันเรื่องราวทั้งหลาย ที่รู้ที่คิดที่เกิดขึ้นในใจ

๒. ปธาน ๔ ปธาน แปลว่า ความเพียร การตั้งความเพียร
หรือการประกอบความเพียร หลักนี้ไม่ค้ำค้ำ ท่านที่ต้องการจะ
เรียนและปฏิบัติให้ลึกซึ้ง สามารถเริ่มต้นจากหลักการที่กล่าวใน
ที่นี่ แล้วไปค้นคว้ารายละเอียดต่อไป หมวดที่ ๒ คือ ปธาน ๔
หมายถึง ความเพียร ๔ ประการ ได้แก่

๑) สังวรปธาน ความเพียรในการที่จะระวังหรือปิดกั้น
อกุศลธรรม ที่ยังไม่เกิดก็ไม่ให้เกิดขึ้น

๒) ปหานปธาน ความเพียรในการละเลิกกำจัดอกุศล
ธรรม ที่เกิดขึ้นแล้วให้หมดสิ้นหายไป

๓) ภาวนาปธาน ความเพียรในการฝึกรวมทำกุศล
ธรรมหรือธรรมที่ดี ที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น

๔) ออนุรักษนาปธาน ความเพียรในการรักษาส่งเสริม
กุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว ทำให้เจริญยิ่งขึ้นไปจนไปบุญ

๓. อิทธิบาท ๔ คือ ธรรมให้ถึงความสำเร็จ หรือทางแห่ง
ความสำเร็จ หลักนี้รู้จักกันหมดแล้ว ต้องเอามาใช้ในการปฏิบัติ
ด้วย อย่าลืม

อิทธิบาท ๔ เป็นตัวการสำคัญที่จะทำให้เกิดสมาธิ
กล่าวคือ

ฉันทะ (ความพอใจ; มีใจรัก) = ถ้าเราชอบหรือพอใจในสิ่ง
ใดแล้ว เมื่อทำสิ่งนั้นก็เกิดสมาธิได้ง่าย

วิริยะ (ความพากเพียร; พากเพียรทำ) = ถ้าเราเห็นสิ่งใด
เป็นสิ่งที่ทำทรมามีใจสู้ เมื่อทำสิ่งนั้นก็เกิดสมาธิได้ง่าย

จิตตะ (ความใส่ใจ; เอาจิตฝักใฝ่) = ถ้าเรารู้สึกว่าสิ่งใด
สำคัญเราจะต้องรับผิดชอบเอาใจจดจ่ออยู่ เมื่อทำสิ่งนั้นก็เกิด
สมาธิได้ง่าย

วิมังสา (ความใคร่ครวญ; ใช้ปัญญาสอบสวน) = ถ้าเรา
ต้องการทดลองอะไรใจชอบตรวตรวจสอบมันอยู่ เมื่อทำสิ่งนั้นก็เกิด
สมาธิได้ง่าย

๔. อินทรีย์ ๕ แปลว่า ธรรมที่เป็นใหญ่ในการทำหน้าที่
เฉพาะแต่ละอย่าง หรือธรรมที่เป็นเจ้าการในการข่มกำราบอกุศล
ธรรมที่ตรงข้ามกับตน

หลักนี้หลายท่านเคยได้ยิน แต่หลายท่านก็ยังไม่เคยได้ยิน เช่น ในคำพูดที่ว่าต้องมีอินทรีย์สมาธิเสมอกัน ต้องปรับอินทรีย์ให้เสมอกัน คนนี้มีอินทรีย์อ่อน คนนี้มีอินทรีย์แก่กล้า ดังนี้เป็นต้น อินทรีย์ ๕ นั้นได้แก่ ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา เป็นหลักสำคัญในการปฏิบัติธรรมเหมือนกัน

ข้อ ๑ ศรัทธา คือความเชื่อ ความที่จิตใจมุ่งมั่นไปหาและคล้อยไปตาม เข้าคู่กับข้อ ๕ ปัญญา ความพิจารณาไตร่ตรองมองหาความจริงให้รู้เข้าใจเข้าถึงสภาวะ ถ้าศรัทธาแรงไป ก็โน้มไปในทางที่จะเชื่อง่าย ยอมรับง่าย เชื่อดังไป ตลอดจนงมงาย ถ้าเอาแต่ปัญญา ก็โน้มไปในทางที่จะคิดมาก สงสัยเกินเหตุ หรือด่วนปฏิเสธ ฟุ้งไปเรื่อย ไม่จับอะไรลงลึก ท่านจึงให้ปรับศรัทธากับปัญญาให้เสมอกัน

ข้อ ๒ วิริยะ คือความเพียร มีใจสู้ มุ่งหน้าจะทำให้ก้าวหน้าเรื่อยไป เข้าคู่กับข้อ ๔ สมาธิ คือ ความสงบของจิตใจที่แน่วแน่นอยู่ที่ไม่ฟุ้งซ่าน ไม่ถูกอารมณ์ต่างๆ รบกวน ถ้าวิริยะแรงไป ก็จะเครียดและฟุ้งซ่าน โน้มไปทางล้ำเลยเขต ถ้าเอาแต่สมาธิก็จะสงบสบายชวนให้ติดในความสุขจากความสงบนั้น ตลอดจนกลายเป็นเกียจคร้านเฉื่อยชาปลีกตัวออกหาความสบาย ปล่อยปละละเลยหรือไม่เผชิญภาวะ ท่านจึงให้เสริมสร้างวิริยะและสมาธิอย่างสม่ำเสมอสมดุลกัน เพื่อจะได้ระดับระคองกันไปและเป็นเครื่องอุดหนุนกันให้ก้าวหน้าไปในการปฏิบัติ

ส่วนข้อ ๓ สติ นั้น เป็นตัวคุมตัวเตือน ต้องใช้ในทุกระณี เช่นเป็นเหมือนยามที่คอยบอกว่า เวลานี้ศรัทธาจะแรงไปแล้ว ปัญญาจะหย่อนไปแล้ว เวลานี้ควรเร่งวิริยะขึ้นมา เพราะทำท่าจะติดในสุขจากสมาธิเสียแล้ว ดังนี้ เป็นต้น

๕. พละ ๕ ธรรมที่เป็นกำลังในการต้านทานไม่ให้อกุศล ธรรมเข้าครอบงำ ก็ได้แก่อินทรีย์ ๕ นั้นแหละ แต่มาทำหน้าที่เป็น ฝ่ายรับ เรียกว่าพละ ๕ หมายความว่า ธรรม ๕ อย่างนี้ เมื่อทำหน้าที่เป็นฝ่ายรุก ไปแก้ไขกำจัดอกุศลธรรม เรียกว่าอินทรีย์ ๕ แต่ถ้าทำหน้าที่ฝ่ายรับ ต้านทานอกุศลธรรมไม่ให้บุกเข้ามาทำลายได้ ก็เรียกว่าเป็นพละ ๕

๖. โภชณัง ๗ แปลว่า องค์ของผู้ตรัสรู้ หรือองค์ประกอบ ของการตรัสรู้ เป็นกลุ่มธรรมสำคัญในการทำงานให้เกิดโพธิคือ ปัญญาตรัสรู้ ซึ่งทำให้ทั้งรู้ ทั้งตื่น และทั้งเบิกบาน ได้แก่

๑) สติ ความระลึกได้ เป็นตัวที่จับไว้หรือรวบรวมเอามา ซึ่ง สิ่งที่ควรรู้เข้าใจ มานำเสนอให้ปัญญาตรวจตรองพิจารณาอย่าง ถนัดชัดเจน

๒) ธรรมวิจย ความเพินธรรม หมายถึงการใช้ปัญญา สอบสวนพิจารณาสิ่งที่สติกำหนดไว้ หรือนำเสนอนั้น ให้รู้เข้าใจ เห็นสาระเห็นความจริง

๓) วิริยะ ความเพียร คือความแกัดกล้า กระตือรือร้น รุดหน้าต่อไปในการทำงาน ให้จิตใจไม่หดหู่ ถดถอย หรือท้อแท้

๔) ปิติ ความอิมใจ คือปลาบปลื้ม ตี๋มดำ ซาบซึ้ง พูใจ ที่ เป็นไปพร้อมกับการทำงานก้าวรุดหน้าต่อไป

๕) ปัสสัทธิ ความผ่อนคลายสงบเย็นกายใจ เป็นความ เรียบเย็น ไม่เครียด ไม่กระสับกระส่าย เบาสบาย ซึ่งสืบเนื่องจาก ปิติ และเป็นองค์ธรรมสำคัญในการรักษาสุขภาพจิต ความเพียร พยายามทำงานการที่ฟ่งมาด้วยปัสสัทธิ จะไม่ทำให้คนเป็นโรค จิตอย่างที่เป็นกันมากในหมู่คนทำงานในยุคปัจจุบัน

๖) สมานิ ความมีใจตั้งมั่น คือจิตใจแน่วแน่อยู่กับสิ่ง ที่ กำหนดเป็นหนึ่งเดียว อยู่กับกิจ อยู่กับเรื่องที่พิจารณา ไม่วอกแวก ฟุ้งซ่าน

๗) อุเบกขา ความวางที่เฉยดู หมายถึงความมีใจเป็น กลาง จิตใจเรียบสม่ำเสมอ ึ่งดูไปอย่างพร้อมสบาย ในขณะที่จิต ปัญญาทำงานก้าวหน้าไปเรียบรื่นตามกระบวนการของมัน

๘. สุตทำยก็คือตัวมรรคมีองค์ ๘ อันได้แก่ สัมมาทิฏฐิ (เห็นชอบ) สัมมาสังกัปปะ (ดำริชอบ) สัมมาวาจา (เจรจาชอบ) สัมมากัมมันตะ (ทำการชอบ) สัมมาอาชีวะ(เลี้ยงชีพชอบ) สัมมาวายามะ (พยายามชอบ) สัมมาสติ (ระลึกชอบ) สัมมาสมาธิ (จิตมั่นชอบ)

ว่าที่จริง โพรธิปักขิยธรรมก็ขยายจากมรรคมีองค์ ๘ นั้น แหละ หลักสุดท้ายนี้จึงเป็นตัวรวม แต่ขยายออกไปเพื่อให้เห็น ประชาชนซึ่งทำหน้าที่ต่างๆ กัน เป็นข้าราชการ เป็นตำรวจ เป็น ทหาร เป็นแพทย์ เป็นครูอาจารย์ เป็นพระ ฯลฯ มากมาย

เมื่อพูดมาถึงโพธิปักขิยธรรมแล้ว ก็เรียกว่าจบ เพราะโพธิปักขิยธรรมเป็นตัวการปฏิบัติ หรือเป็นคณะทำงาน เมื่อคณะทำงานในการปฏิบัติธรรมมาถึงแล้ว ก็ยกให้เป็นหน้าที่ของคณะทำงานนั้นทำหน้าที่ของเขาต่อไป

อาตมามาทำหน้าที่เป็นผู้แนะนำตัว เมื่อได้แนะนำตัวจนกระทั่งท่านทั้งหลายได้รู้จักคณะทำงานแล้วว่า มีใครบ้าง ได้แก่โพธิปักขิยธรรม ๓๗ ตัว เมื่อพูดถึงตอนนี้อย่างนี้ก็จึงเป็นอันว่าจบ

ต่อจากนี้ก็ขอให้ท่านไปทำความรู้จักกับคณะทำงาน เมื่อรู้จักกับคณะทำงานแล้ว ก็ขอให้ไปร่วมมือกับคณะทำงานนั้น หรือใช้คณะทำงานนั้นทำงานคือการปฏิบัติธรรมต่อไป หน้าที่ของอาตมภาพก็จบลงเพียงเท่านี้ ขออนุโมทนาทุกท่าน และเจริญพร